

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

**Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd**

Diplomová práce

Proměny náhledu na výuku společenských věd od roku 1989

(ve vybraných odborných časopisech)

Vypracovala: Veronika Šubová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Helena Zbudilová, Ph.D.

České Budějovice 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 30. 4. 2014

Podpis studenta

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí mé diplomové práce Doc. PhDr. Heleně Zbudilové, Ph.D. za cenné rady, konzultace, připomínky, odborné vedení a metodickou pomoc při zpracování této diplomové práce. Dále bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za jejich trpělivost a podporu.

Anotace

Diplomová práce s názvem *Proměny náhledu na výuku společenskovedních předmětů od roku 1989 (ve vybraných odborných časopisech)* pojednává o historii a vývoji společenskovedních disciplín. Diplomová práce je rozdělena do dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část zachycuje stručný vývoj českého školství z perspektivy výuky společenskovedních předmětů od roku 1774 do roku 2014. Tato část je členěna do dvou podkapitol – první zachycuje vývoj školství od roku 1774 do roku 1989; druhá podkapitola je věnována vývoji výuky občanské výchovy po roce 1989. Diplomová práce reflektuje významné mezníky v historickém vývoji a proměnách předmětu občanská výchova.

Praktická část práce je zaměřena na analýzu náhledu na výuku společenskovedních předmětů od roku 1989 a zachycení různých snah, tendencí a proměn reflektovaných v odborných časopisech. V práci byla využita metoda analýzy a komparace odborných teoretických a populárně-naučných textů. Mezi nejaktuálnější a nejfrekventovanější témata společenských věd, která byla řešena a diskutována, patří etická výchova, mediální výchova, sexuální výchova či multikulturní výchova. V diplomové práci jsou zastoupeny jak názory odborníků a pedagogů, tak názory studentů a jejich rodičů.

Klíčová slova:

Občanská výchova, společenskovední předměty, historie, rok 1989, analýza, odborné časopisy

Summary

The thesis titled *Transformations of view on the teaching of social sciences from 1989 (in selected specialized journals)* discusses the history and development of social science disciplines. The thesis is divided into two parts – theoretical and practical. The theoretical part describes brief development of the Czech education from the perspective of teaching social sciences from 1774 to 2014. This section is divided into two parts – the first shows the development of education from 1774 to 1989; the second section is dedicated to the development of teaching civic education after 1989. Diploma thesis reflects significant milestones in the historical development and transformation of civic education.

The practical part is focused on the analysis of the view of the teaching of social sciences since 1989 and the capture of various efforts, trends and changes reflected in specialized journals. In this thesis was used the method of analysis and comparison of theoretical expertise and popular educational texts. The most recent and most frequent topics of social sciences, which were discussed in specialized journals, were ethical education, media education, sex education and multicultural education. The thesis shows both opinions of experts and educators and the views of students and their parents.

Key words:

Civic education, social studies, history, the year 1989, analysis, specialized journals

Obsah

1. Úvod	7
2. Vývoj školství a společenskovedních disciplín do roku 1989	8
2.1 Školní reforma Marie Terezie 1774.....	8
2.2 Školství v Československé republice od roku 1918 do roku 1939.....	11
2.3 Školství v protektorátu.....	15
2.4 Školství v Československé republice od roku 1948 do roku 1989.....	17
3. Vývoj společenskovedních disciplín po roce 1989	20
4. Analýza textů z časopisů odborného zaměření.....	29
4.1 Učebnice občanské výchovy.....	37
4.2 Hodnocení a názory žáků a učitelů na vyučovací předmět občanská výchova.....	39
4.2.1 Analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků.....	39
4.2.2 Analýza didaktické znalosti obsahu vyučovacího předmětu na základě výpovědi učitelů občanské výchovy	44
4.3 Etická výchova	46
4.4 Mediální výchova	52
4.5 Sexuální výchova	58
4.6 Multikulturní výchova	64
4.7 Ostatní články.....	69
5. Závěr.....	71
6. Použité zdroje a literatura.....	72
7. Přílohy	75
7.1 Seznam příloh.....	75

1. Úvod

Tato diplomová práce nese název *Proměny náhledu na výuku společenských věd od roku 1989 (ve vybraných odborných časopisech)*.

Teoretická část práce je rozdělena do dvou celků. První celek se zaměřuje na vývoj školství a společenských věd do roku 1989. Přináší informace o vývoji školství od roku 1774, kdy byla *Všeobecným školním řádem* Marie Terezie zavedena povinná šestiletá školní docházka. Diplomová práce se věnuje nejdůležitějším školním zákonům, které měnily a upravovaly školní docházku či vyučování jednotlivých předmětů. Důležitým mezníkem pro vyučovací předmět občanská výchova se stává rok 1922, kdy byla mezi povinné předměty ve škole zařazena občanská a mravní výchova a nauka. Občanská výchova se začala vyučovat od 1. září 1923. Opomenuty nebyly pro tento předmět ani další důležité mezníky, jakými bylo například období druhé světové války či rok 1948 a následné školské zákony, které způsobily obsahové změny vyučovacího předmětu.

Druhý celek se zaměřuje na vývoj společenských věd od roku 1989 až po současnost (tedy rok 2014). Zaznamenává změny, kterými prošla občanská výchova neboli výchova k občanství za posledních 25 let od pádu komunistického režimu.

Praktická část práce se věnuje analýze odborných pedagogických a společenských věd časopisů. Snaží se zjistit, o jakých tématech se po roce 1989 nejvíce hovořilo v souvislosti s předmětem občanská výchova. Tato témata jsou následně rozříděna, hlouběji analyzována a komparována. Pro tyto účely byly zvoleny odborné časopisy *Učitelské noviny*, *Moderní vyučování*, *Společenské vědy*, *Pedagogika*, *Komenský* a *Civilia*.

2. Vývoj školství a společenských disciplín do roku 1989

2.1 Školní reforma Marie Terezie 1774

Dne 6. prosince roku 1774 vydala Marie Terezie *Všeobecný řád školní*¹. Vydání školského zákona bylo významným počinem ve školním vzdělávání. Cílem tohoto řádu bylo poskytnout vzdělání každému a zavést povinnou šestiletou školní docházku. Jak uvádí František Morkes², zavedení povinné školní docházky souviselo s ekonomickou situací doby, kdy se začala objevovat snaha odstoupení od feudálního uspořádání výroby a její přesunutí do manufakturní a strojové podoby a tyto složitější postupy vyžadovaly od lidí větší vzdělání než doposud. Díky těmto změnám ve vývoji techniky a hospodářství bylo potřeba, aby byli lidé vzděláni a částečně rozuměli základním příkazům a povinnostem. Bylo důležité, aby se naučili alespoň minimu, které jim mohlo poskytnout základní vzdělání. Do té doby, než byl vydán *Všeobecný řád školní*, bylo vzdělání pouze pro děti z bohatších rodin, které si mohly dovolit najmout soukromého učitele, a výuka probíhala individuálně v domácím prostředí. Od zavedení povinné školní docházky dostaly všechny děti možnost vzdělávat se a účastnily se výuky hromadně ve třídách.

Morkes uvádí, že byly zřízeny tři typy škol, které byly označovány jako školy triviální, hlavní a normální. Školy triviální byly tříleté a byly vybudovány v menších městech a vsích s farou a většinou byly zřizovány jako jednotřídní či dvoutřídní školy. Vyučovalo se zde čtení, psaní, počítání, náboženství a na venkově byla tato výuka doplněna ještě o základy hospodaření. V menších městech pak byly rozvíjeny dovednosti potřebné pro průmysl a řemesla. Ve větších městech se nacházely školy hlavní, jež byly trojtřídní a které žáci navštěvovali po dobu tří až čtyř let. Na těchto školách vyučovalo již několik učitelů na rozdíl od škol předešlých a jejich úkolem bylo rozšířit znalosti ze škol triviálních. Výuka byla, stejně jako na školách v menších městech a vsích, diferencovaná na zemědělskou a průmyslovou výuku. V Praze a Brně byly vybudovány školy normální, jejichž posláním bylo dovršení obecného vzdělání. Tyto školy sloužily jako školy vzorové.

¹ Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k.k. Erbländern – doslovný název Všeobecného školního řádu. Je také známý pod názvem Tereziánský školní řád.

² MORKES, František. *Tereziánská reforma v českém školství*. Metodický portál RVP, inspirace a zkušenosti učitelů. [online]. c2006, [cit. 2013-4-10]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html>>

Vybudování škol nebylo jediným počinem, který byl v rámci školní reformy proveden. Byla vytvořena řada podpůrných kroků, které měly vylepšit efektivitu vzdělávání. Jak uvádí Morkes³, v roce 1775 byl v Praze zřízen sklad školních knih, který byl také pověřen vydáváním nových učebnic. Změny se dotkly také samotných učitelů. Morkes⁴ ve svém článku předkládá, že v roce 1775 byla zřízena takzvaná praeparanda, což byly jakési přípravy učitelů, jejichž délka závisela na typu školy, ve které chtěli učit. Pro učitele triviálních škol trvala praeparanda tři měsíce, pro učitele hlavních škol šest měsíců. Pokud absolventi praeparand plnili funkci pomocníka učitele trvající minimálně jeden rok a byli starší dvaceti let, pak mohli podat přihlášku k učitelské zkoušce. Po jejím úspěšném splnění získali vysvědčení, které prohlašovalo, že absolvent může být učitelem. Tato praeparanda byla dobrá v tom, že se učitelem nemohl stát jen tak někdo, například vojáci, běžní občané nebo zběhlí studenti. Reforma tak zahájila proces, který umožňoval určitou profesionalizaci učitele.

Morkes ve své práci sděluje, že kvůli změně vyučování z individuálního k hromadnému byla vydána *Methodní kniha*, která sloužila učitelům jako příručka jak vyučovat velkou skupinu dětí. Autorem knihy byl Ignác Felbiger⁵, který se také velice zasadil o samotnou reformu. Kniha obsahovala metodické postupy, které doporučovaly, jak postupovat ve výuce, např. od lehčího k obtížnějšímu, od známého k neznámému atd.

V reformách školství dál pokračoval syn Marie Terezie Josef II., který rozšířil síť škol. V roce 1780 byly v některých městech zřízeny i dívčí školy. Je zvláštní, že k tomu dochází až v tomto roce, protože *Všeobecný řád školní* byl už od počátku zamýšlen tak, že bude poskytovat vzdělání jak chlapcům, tak dívkám. Od tohoto roku však počet dívčích škol začal stoupat a stávalo se, že se dívky často účastnily společného vyučování s chlapci.

³ TAMTÉŽ, Metodický portál RVP.

⁴ TAMTÉŽ, Metodický portál RVP.

⁵ Johann Ignác Felbiger (1724 – 1788) byl opatem augustiniánského kláštera v Zahani, biskupem a pedagogem. Vytvořil *Všeobecný řád školní* vydaný 6. prosince 1774. V roce 1775 publikoval třídílnou příručku pro učitele nesoucí název *Methodní kniha*. Již v době svého působení v Zahani zavedl ve výuce hromadné vyučování. Vymyslel a při své výuce následně také používal písmenkovou a tabulkovou metodu, která spočívala v tom, že učitel sestavil z učebnic tabulky, z nichž se děti učily nazpaměť celé věty. Tabulkový zápis byly vlastně pouze počáteční písmena u daného textu a měl sloužit jako učební pomůcka. WIKIPEDIA: *otevřená encyklopedie*. Johann Ignaz Felbiger [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-11-25]. Česká verze. Dostupné z:<http://cs.wikipedia.org/wiki/Johann_Ignaz_Felbiger>

Morkes píše, že se začaly objevovat také přísné tresty pro rodiče, kteří své děti do školy neposílali. Mezi těmito tresty se objevilo například věznění rodičů či peněžní pokuty při nedodržení povinnosti školní docházky. Kurzy pro učitele se začaly prodlužovat z tří měsíců na šest, pak na rok a od poloviny 19. století byly dvouleté. Začaly vznikat i nové typy škol, převážně školy umožňující vyšší vzdělání, mezi něž byly zařazeny školy jako gymnázia či odborné školy.

V roce 1869, jak informuje Staněk⁶, se pokračuje v reformách ve školství. Je vydán takzvaný *Základní školský zákon*, který zavádí povinnou osmiletou školní docházku namísto šestileté a zároveň dochází k rozšíření obsahu učiva a k úpravě systému elementárního školství: vznikají školy obecné a měšťanské.

Podle Staňka⁷ je velmi důležitý také rok 1883, který se pojí s novelizovanou verzí *Říšského zákona školského*. V tomto zákoně se objevují vyučovací předměty na obecných školách. „Učebné předměty na školách obecných jsou: náboženství; čtení a psaní; jazyk vyučovací; počítání spolu s naukou o tvarech měřických; což by žactvu bylo nejsrozumitelnějšího a nejpotřebnějšího z přírodopisu, z přírodopytu, ze zeměpisu a dějepisu, zvláště hledíc k vlasti a ústavě vlasti...“⁸ Zde můžeme vidět, že ačkoliv výchova k občanství jako vyučovací předmět ještě neexistovala, objevuje se zde v rámci jiných vyučovacích předmětů, jako byl dějepis.

V roce 1883, jak uvádí Staněk⁹, byla vydána novela *Říšského zákona školského*, která byla později v podobě zákona v hlavních rysech převzata do školské legislativy samostatného československého státu. Důležitými jsou zde nové paragrafy - § 29 a § 30, které stanovují obsah výuky na učitelských ústavech pro učitele a na učitelských ústavech pro učitelky. Rozdělení přípravy učitelů a učitelek vycházelo z ustanovení § 26 *Říšského zákona školního*, kde je uvedeno: „Učitelé a učitelky, jichž bude potřebí, vzdělávati se budou ve vzdělávacích učitelských dle pohlaví chovancův oddělených.“¹⁰ V § 29 je uvedeno, že na učitelských ústavech pro učitele mělo být vyučováno náboženství,

⁶ STANĚK, Antonín. Mezníky vývoje výchovy k občanství v českém školství. *e-Pedagogium: nezávislý odborný časopis určený pedagogickým pracovníkům všech typů škol*, září 2007, roč. 2007, č. 2, s. 147-154.

⁷ TAMTÉŽ, s. 147-154.

⁸ TAMTÉŽ, s. 147-154.

⁹ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc 2007, s. 17.

¹⁰ Říšský zákon školní In: KŘIVÁNEK, Jan. *Příručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v republice Československé*. Brno: Ústřední spolek učitelský na Moravě, 1924, s. 115.

pedagogika s praktickými cvičeními, vyučovací jazyk, zeměpis, dějepis, nauka o ústavě vlasti, matematika, kreslení měřické, přírodopis, přírodozpyt, polní hospodářství, krasopis, kreslení od ruky, hudba (obzvláště hudba chrámová) a tělocvik. V § 30 je napsáno, že na ústavách učitelkých pro učitelky se mělo vyučovat náboženství, pedagogika s praktickými cvičeními, vyučovací jazyk, zeměpis, dějepis, aritmetika, kreslení tvarů měřických, přírodopis, přírodozpyt, krasopis, kreslení od ruky, hudba, ruční práce ženské a tělocvik. Po porovnání obou paragrafů zjistíme, že kromě jiných malých rozdílů, byla nauka o ústavě vlasti určena na učitelských ústavách výhradně mužům a byla vyučována výhradně muži-učiteli na školách obecných a měšťanských. Situace se mění až v době světové války, kdy mnoho mužů odchází plnit své vojenské povinnosti a výuku musí převzít méně zkušené a v předmětu nauky o ústavě vlasti méně kvalifikované ženy.

2.2 Školství v Československé republice od roku 1918 do roku 1939

Po vzniku samostatné Československé republiky v roce 1918 se objevila potřeba obrody národního školství. Byl vydán *Výnos ministerstva školství a národní osvěty* dne 24. listopadu 1918, č. 13 *O svobodě školy a učitelstva*, ve kterém se zdůrazňuje potřeba využití vzniku samostatného státu k výchově nového občana republikánsky smýšlejícího. Jak píše Staněk¹¹, bylo důležité stabilizovat demokratický stát a v rámci této stabilizace vytvořit vyučovací předmět, který by byl zacílen na výchovu k občanství. Tento předmět by měl z dětí vychovávat čestné jedince se zájmem o společnost, stát, měl by v nich pěstovat mravní vyspělost, která by mohla ovlivnit stav celé společnosti. Neodbytnost zavedení samostatného předmětu zabývajícího se těmito tématy podle Staňka¹² nepřímo zdůrazňuje *Výnos ministerstva školství a národní osvěty* ze dne 15. ledna 1919, č. 3303 *O výchovném významu naší doby*.

Staněk uvádí¹³, že nebyl čas hledat složitý politický konsenzus pro nový školský zákon, který by řešil od základu postavení a organizaci národního školství, a proto byl vydán 13. července 1922 kompromisní zákon č. 266/1922 S. z. a n., který byl nazván *Malý školský zákon*. Jeho pomocí byly upraveny některé zvláště důležité problémy

¹¹ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc 2007, s. 17.

¹² STANĚK, Antonín. Mezníky vývoje výchovy k občanství v českém školství. *e-Pedagogium: nezávislý odborný časopis určený pedagogickým pracovníkům všech typů škol*, září 2007, roč. 2007, č. 2, s. 147.

¹³ TAMTÉŽ, s. 149.

národního školství. Tento zákon poprvé v historii našeho školství zavádí do vyučování obecných a měšťanských škol samostatný povinný vyučovací předmět občanská a mravní nauka a výchova. Později ve 30. letech byl tento předmět nazván občanská nauka a výchova, jak udává Bezchlebová¹⁴. Důležitým se stává rok 1923, kdy získává vyučovací předmět občanské výchovy oficiální učební osnovy vydáním *Výnosu Ministerstva školství a národní osvěty č. 44.457-I*. Staněk píše¹⁵, že ve výnosu je stanoven účel tohoto předmětu, jeho náplň a je zde přiložena také pasáž o zákazu mluvit zle a nenávistně o jakémkoliv jiném přesvědčení a jakékoliv jiné národnosti. Obsah předmětu podle zákona tvořily „základní poznatky o státě československém, o státních formách a zřízeních vůbec a československých zvláště, o zařízeních života hospodářského, sociálního, politického a kulturního. Má vésti k republikánské výchově občanstva československého tak, aby každý bez rozdílu a bez újmy národnosti i náboženství již od mládí schopen byl pochopiti nejen svá občanská práva, nýbrž i svoje občanské povinnosti k Republice československé, jejímž jest občanem.“¹⁶ Dále, jak předkládá Piřha¹⁷ ve své publikaci, občanská výchova a nauka byla vyučovacím předmětem, který má vést žáky nejen k demokracii, ale také k úctě k vlasti a národu, k vzájemné snášenlivosti s jinými náboženstvími a také k lásce a úctě k ostatním lidem, kteří žijí na území československého státu, ale i mimo něj. Vyučovací předmět občanská výchova a nauka byl pro stát velice důležitý a byl na něj kladen velký důraz. Jeho cílem mělo být vychování člověka, jenž by se podílel na budování samostatného československého státu, který by byl aktivní a kterému by záleželo na svobodě státu. Stát usiloval o to, aby se myšlení lidí trochu změnilo, aby se nesnažili pouze proplouvat životem a přežívat, nýbrž aby se snažili něco vytvořit.

Podle Piřhy byl předmět vyučován dvakrát týdně. Učitelé v této době čelili nedostatku učebnic a jiných učebních materiálů. Výnos proto apeloval na učitele občanské výchovy a nauky, aby se neustále díky četbě vzdělávali a prohlubovali své znalosti a mohli je tak předávat svým žákům. „Učitel musí být živým příkladem všech občanských ctností,

¹⁴BEZCHLEBOVÁ, Marie. In: DOPITA, Miroslav, ed. HRACHOVCOVÁ, Marie, ed. *Výchova k demokracii v transformující se společnosti: sborník příspěvků ze 7. ročníku Letní školy "Výchova k demokracii v transformující se společnosti"*. V Olomouci: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, 2001. s. 24.

¹⁵TAMTÉŽ, s. 149.

¹⁶PIŘHA, Petr et al. *Úvod do výchovy k občanství: knížka pro učitele a veřejnost*. Praha: AVED, 1992. s. 10.

¹⁷TAMTÉŽ, s. 10.

k nimž má vést své svěřence.“¹⁸ Byly vytvořeny také osnovy tohoto předmětu. Kromě vlastního obsahu osnov, zahrnovaly také zvláštní části, které byly pojmenovány jako „cvičení“. Tato „cvičení“ představovala návody na pořádání besed, exkurzí, výletů, návštěv úřadů a různých her. Pitřha¹⁹ píše, že tyto hry bychom dnes nazývali modelovými situacemi. Osnovy pak dále obsahovaly mravní výchovu, tematiku státoprávní, národohospodářskou, politickou a sociologickou a také témata zabývající se zodpovědností za přírodu.

Občanská výchova a nauka měla splnit jak naukový, tak výchovný úkol. Na nižším stupni²⁰ převládala výchovná část předmětu, která se orientovala na ne příliš rozsáhlé věcné znalosti. Stejným způsobem probíhala výuka na středním stupni. Medved'ová uvádí²¹, že teprve na vyšším stupni začala převažovat věcná stránka obsahu předmětu. Rozdělení předmětu na výchovnou a naukovou část mělo vycházet z duševních schopností žáků v určitých ročnících. Součástí tohoto učebního předmětu byla také témata, která úzce souvisela s jinými učebními předměty. V náplni učiva se objevovala témata, která měla význam pro přírodní a společenské prostředí. Mezi těmito tématy se vyskytovaly události jako například oslava narozenin prezidenta republiky (7. března 1850) nebo oslava 28. října (vznik samostatného československého státu). Kromě náplně vyučovacího předmětu byla velmi důležitá také osobnost učitele předmětu občanská výchova a nauka. Medved'ová²² říká, že učitel měl být příkladem veškerých občanských ctností, žákům měl sloužit jako velký vzor, který je pobízí k lepšímu chování ve společnosti a dobrému uvědomění si svého postavení jak ve společnosti, tak ve státě, ve kterém žije. Úkolem učitele občanské výchovy a nauky byla neustálá potřeba a nutnost zdokonalovat se a sebevzdělávat se ve svém oboru. Dalšími aktivitami, které práce učitele tohoto předmětu požadovala, bylo setkávání se s rodiči žáků a podílení se na mimoškolních akcích a činnostech. Učitelé se v tomto předmětu snažili u žáků rozvíjet všestranné vědomosti a dovednosti, které budou žáci v budoucnosti potřebovat, aby se stali plnohodnotnými

¹⁸ TAMTÉŽ, s. 11.

¹⁹ TAMTÉŽ, s. 11.

²⁰ Výuka ve školách byla rozdělena na tři stupně. Nižší stupeň se počítal od 1. do 3. školního roku, střední stupeň od 4. do 5. školního roku, vyšší stupeň tvořily zbývající ročníky.

²¹ MEDVEĎOVÁ, Gabriela. Občanská nauka a výchova v atmosféře I. Československé republiky. In: STANĚK, Antonín, ed. a MEZIHORÁK, František, ed. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. s. 42.

²² TAMTÉŽ, s. 42.

občany nového státu. Kromě informací o státu, ve kterém žijí, byly žákům vštěpovány také zásady demokracie a humanity. Bylo vydané takzvané *Desatero pro republikánskou mládež*, které se objevilo ve sbírce příkladů pro střední stupeň školy národní.

Desatero pro republikánskou mládež:

1. Miluj své rodiče a sourozence! Láska tvá naučí tě jednati tak, abys byl zachovatelem klidu v rodině.
2. Miluj spolužáky, kteří se stanou tvými druhy v práci, a v životě! – Buď vděčen svým učitelům!
3. Posvěť každý den nějakým dobrým činem a vlídným chováním!
4. Cti počestné lidi – měj úctu k člověku – ale nehrb se před nikým!
5. Neměj v nenávisti a neurářej bližního! Nemstí se! Práva svého braň důstojně!
6. Nebuď zbabělcem! Chraň slabých a miluj zákon, právo a spravedlnost!
7. Pamatuj, že vše dobré pochází z práce. Pracuj proto usilovně a rád pro blaho své i jiných!
8. Pozoruj a mysl, abys vyzvěděl pravdu! Neklamej sebe, ani jiných!
9. Neuděluj názvu vlastence člověku, který nenávidí jiných národů, nebo jimi opovrhuje, nebo touží po válce!
10. Pracuj, jak tvé schopnosti a tvé příští povolání dovolí k tomu, aby žili jednou všichni lidé ve štěstí a v míru jako bratři!²³

Od vzniku občanské výchovy a nauky jako vyučovacího předmětu v roce 1922 došlo v tomto předmětu k mnoha proměnám. V období takzvané Druhé republiky, která trvala od 1. 10. 1938 až do 15. 3. 1939, bylo školství řízeno Ministerstvem školství a národní osvěty stejně tak, jako v letech předešlých. Občanská výchova a nauka

²³ MEDVEĎOVÁ, Gabriela. Občanská nauka a výchova v atmosféře I. Československé republiky. In: STANĚK, Antonín, ed. a MEZIHORÁK, František, ed. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. s. 43.

jako předmět se příliš nezměnila. Změnila se společnost, ve které se vyučovala. Společensko-politické prostředí se změnilo díky pomnichovské situaci a frustrace z ní plynoucí. Začaly se objevovat pojmy jako nacionalismus, antisemitismus, čistý národ a podobné, které samozřejmě různým způsobem zasahovaly i do předmětu občanské výchovy a nauky. Velký vliv zde samozřejmě sehrálo i prostředí výchovy dětí.

2.3 Školství v protektorátu

V době protektorátu bylo školství, stejně jako jiné oblasti ve společnosti, vystaveno velkému tlaku. Jak uvádí Kopeček²⁴, nacisté si společně s pogromovými českými kolaboranty uvědomovali, že změnit uvažování a přesvědčení dospělé české populace je téměř nemožné a neuskutečnitelné. Největší naději proto vkládali do malých dětí, žáků základních škol a mládeže, které se snažili vychovávat v duchu proněmeckém a pronacistickém. Ideová koncepce českého školství, která byla prosazována za První republiky a která vyzdvihovala hodnoty demokracie, vlastenectví, národní hrdosti, české a československé státnosti a humanismu byla naprosto nepřijatelná, a proto byla nahrazena novou. Byl odstraněn takzvaný český dějinný mýtus, který byl nahrazen „výchovou k říšské myšlence“ a měl směřovat k tomu, že česká mládež začne následovat koncepci a vize „Nové Evropy“ zformované Adolfem Hitlerem.

Konec Druhé republiky a následné vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava přineslo i pro občanskou nauku a výchovu mnoho změn. Tyto změny přinesly osnovy z roku 1939, jak uvádí Staněk²⁵. Osnovy se týkaly škol obecných, měšťanských a jednorozhodných učebních kurzů a byly vytvořeny *Ministerstvem školství a národní osvěty* dne 27. července 1939. Změny se týkaly jak vzdělávacího obsahu, tak doporučení knih vhodných pro výuku předmětu. Řeřichová²⁶ informuje, že osnovy omezily demokratické tradice První republiky a s nimi související lidské mravní normy a také vše, co bylo nějakým způsobem v rozporu

²⁴ KOPEČEK, Pavel. Snaha o „odpolitizování“ českého obyvatelstva v období nacistické okupace (1939 – 1945). In: STANĚK, Antonín, ed. a MEZIHORÁK, František, ed. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. s. 50.

²⁵ STANĚK, Antonín. Mezníky vývoje výchovy k občanství v českém školství. *e-Pedagogium: nezávislý odborný časopis určený pedagogickým pracovníkům všech typů škol*, září 2007, roč. 2007, č. 2, s. 151.

²⁶ ŘEŘICHOVÁ, V. *Výchova čtenáře v české počáteční škole (1774-1948)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. s. 52.

s novým státoprávním postavením našeho národa v rámci Protektorátu. České školy se v době Protektorátu mění nejen ideově a obsahově, ale také i po stránce organizační a správní. Jak uvádí Staněk²⁷, i přes všechny možné zákazy a omezení, docházelo při výuce občanské výchovy a nauky k rozvíjení národního sebevědomí a posilování národní jednoty. Vše však záviselo na osobnosti a odvaze učitele. Od roku 1939, jak informuje Doležal²⁸, se při vyučování začal brát ohled na nové politické poměry. Žáci se učili k loajlnosti a úctě k Vůdci, vyvyšována byla úcta k německému národu. Těmto ideologickým názorům byli žáci vyučováni zejména ve vyučovacích předmětech jako byla vlastivěda, dějepis, zeměpis či dějiny literatury. Ze škol byly odstraněny pro režim závadné obrazy např. legionářské obrazy, malby ukazující boj Čechů s Němci a také obrazy Edvarda Beneše. Kopeček²⁹ píše, že od roku 1941 se začala vedle fotografie protektorátního prezidenta Háchy objevovat také fotografie Adolfa Hitlera.

Ani knihovny nezůstaly ušetřeny nových opatření. Byly z nich vyřazovány knihy, které představovaly nebezpečí a které byly nežádoucí pro nový režim. Okruh knih, který byl z knihoven odstraňován, se postupně rozrůstal s tím, jak narůstal počet států, které vstoupily s Německem do války. Od poloviny srpna roku 1939 začala být němčina ve výuce upřednostňována před češtinou. Počet hodin německého jazyka se zvýšil na šest až osm hodin týdně.

K další velké změně však dochází v srpnu roku 1941, kdy byly vydány nové směrnice, které zdůrazňovaly výchovu v duchu křesťanství a loajality k německému Protektorátu nad Čechami a Moravou. Bylo zakázáno vše, co se týkalo nebo bylo nějak spojeno s židovstvím. Doležal uvádí, že školám bylo zakázáno zaměstnávat učitele nebo jiné zaměstnance židovského původu. Od tohoto roku nesměli školy navštěvovat ani žáci židovského původu. Školní výchova se měla orientovat na takzvanou říšskou myšlenku, která prohlašovala, že český národ nemá schopnost tvořit samostatný stát. Změna zahrnovala také obsah učebnic, ze kterých bylo vypuštěno vše, co bylo v rozporu s novou

²⁷ STANĚK, Antonín. Mezníky vývoje výchovy k občanství v českém školství. *e-Pedagogium: nezávislý odborný časopis určený pedagogickým pracovníkům všech typů škol*, září 2007, roč. 2007, č. 2, s. 151.

²⁸ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha, NFA, 1996, s. 43.

²⁹ KOPEČEK, Pavel. Snaha o „odpolitizování“ českého obyvatelstva v období nacistické okupace (1939 – 1945). In: STANĚK, Antonín, ed. a MEZIHORÁK, František, ed. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. s. 51.

politickou situací. Učitelé museli navštěvovat kurzy, kde jim bylo říkáno, co učit a jak. Jak uvádí Kopeček³⁰, řada z nich se ale svému učitelskému poslání nezpronevěřila. Mnoho učitelů bylo zapojeno v odbojových organizacích a řada z nich byla kvůli své protinacistické a odbojové činnosti uvězněna a následně popravena. Někteří z nich byli převezeni do koncentračních táborů, kde zahynuli. Vyučovací předmět dějepis byl z osnov vypuštěn úplně, jak říká Kopeček³¹, ale jen na krátký čas, aby se v listopadu 1941 opět vrátil, ale v poněkud změněné formě. Jeho časová dotace byla zkrácena a obsah vyučovacího předmětu byl zaměřen výhradně na dějiny Německa. Podobné problémy, které potkaly dějepis, se objevily také ve vyučovacích předmětech, jako byl český jazyk a zeměpis. V zeměpise se žáci učili převážně o území Třetí říše, o Evropě a ostatních státech světa se učili pouze ve spojitosti s Německem. Velmi preferovaným vyučovacím předmětem se stala tělesná výchova. Počet hodin v osnovách byl navýšen a součástí tělocviku se také stala zdravotní výchova, kde se žáci učili základům poskytování první pomoci. Změny se týkaly téměř všech vyučovacích předmětů, které souvisely s českou společností, národností a umístěností v Evropě. Nevyhnuly se tedy ani občanské výchově. Situace se pro předmět občanské výchovy stala ještě vážnější, když byla od nového školního roku vypuštěna z učebního plánu obecných a měšťanských škol úplně, aby udělala prostor pro rozšířenou povinnou výuku německého jazyka. Tímto aktem končí výuka občanské výchovy v protektorátu.

2.4 Školství v Československé republice od roku 1948 do roku 1989

Po konci druhé světové války a po osvobození se objevily snahy navrátit se zpátky k obnovení demokratického školství. Toto úsilí, ačkoliv vypadalo jakkoliv nadějně, nebylo úspěšné. Jak uvádí Staněk³², zpočátku se zdálo, že se vyučování bude ubírat cestou osnov z roku 1933, později však byly vytvořeny osnovy nové, přechodné pro školní rok 1945/46, které se snažily přizpůsobit nové poválečné situaci.

³⁰KOPEČEK, Pavel. Snaha o „odpolitizování“ českého obyvatelstva v období nacistické okupace (1939 – 1945). In: STANĚK, Antonín, ed. a MEZIHORÁK, František, ed. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. s. 52.

³¹TAMTÉŽ, s. 51.

³²STANĚK, Antonín. Mezníky vývoje výchovy k občanství v českém školství. *e-Pedagogium: nezávislý odborný časopis určený pedagogickým pracovníkům všech typů škol*, září 2007, roč. 2007, č. 2, s. 151.

Důležitým se stal pro novou situaci rok 1948 a zákon, který byl v této době vydán. Jednalo se o zákon č. 95/1948 Sb. *O základní úpravě jednotného školství* neboli takzvaný školský zákon. Podle Staňka³³ se díky nařízení z července roku 1948 objevila občanská výchova mezi povinnými vyučovacími předměty na druhém stupni základní školy stejně tak jako na gymnáziích (ty byly určeny vládním nařízením č. 197 z 26. července 1948 a občanská nauka se tak zařadila mezi povinné předměty vedle filozofie). Tento zákon také uváděl, že žáci mohou být vyučováni náboženství, pokud si to rodiče přejí. Na tvorbu učebních osnov dohlížel stát. Jejich tvorbě se věnoval sám ministr školství, věd a umění Zdeněk Nejedlý společně s dalšími předními českými a slovenskými pedagogy. Snahou ministra školství a jeho pomocných kolegů bylo vytvořit novou občanskou výchovu, která by ze studentů a žáků vychovávala pomocí poučování a organizování mládež dostatečně politicky angažovanou a uvědomělou. Měla zformovat žáky a studenty, kteří se stanou činnými a mravně odpovědnými občany lidově demokratické republiky. Pokud srovnáme prvorepublikové ideály občanské výchovy, které vycházely z republikanismu a demokratického občanství a ideály osnov občanské výchovy z roku 1948, dozvíme se, že výuka demokratického mínění se začala rychle vytrácet a její výuka se omezila pouze na demokratické smýšlení v rámci lidové demokracie. Co se týče národnostního soužití, jako vzor se v učebnicích a výuce občanské výchovy začala objevovat politika Sovětského svazu. Tento rok se stává mezníkem pro předmět občanské výchovy. Objevuje se zde definitivní konec nadějí na obnovu demokratického smýšlení v českém školství a předmět občanské výchovy se stává ideologickým nástrojem vládnoucí strany.

Staněk³⁴ ve svém článku předkládá, že v roce 1953 vyšlo další nařízení, které dále upravovalo obsah výuky občanské výchovy. Toto nařízení zdůrazňovalo „potřebu vychovávat pro socialistickou společnost všestranně rozvinuté a dokonale připravené socialistické občany – dělníky, rolníky a inteligenci.“³⁵ V roce 1953 bylo zákonem č. 31/1953 Sb. *O školské soustavě a vzdělávání učitelů* zrušena možnost volby výuky náboženství.

³³ TAMTÉŽ, s. 151.

³⁴ TAMTÉŽ, s. 151.

³⁵ TAMTÉŽ, s. 151.

Další oklešťování obsahu občanské výchovy proběhlo v roce 1960, kdy byl proces transformace předmětu dovršen. České školství se naprosto podřídilo marxisticko-leninské ideologii a Komunistické straně Československa. To dokazuje první socialistický školský zákon č. 186/1960 Sb. *O soustavě výchovy a vzdělávání*, který také dále informuje, že české školství vstoupilo do nové etapy dějin. Výchova měla být v rukou společnosti, která formovala a učila žáky a studenty podle ideálů a rozkazů Komunistické strany Československa. „Cílem měl být uvědomělý občan nalézající radostné uspokojení v kolektivu a v práci pro celek, prodchnutý ideami socialistického vlastenectví a nadšený budovatel komunismu.“³⁶ Výchova žáků ve školách i v mimoškolním prostředí v této době spadala do rukou Ministerstva školství a kultury.

V roce 1961, jak sděluje Staněk³⁷, je vytvořena nová jednotná školská soustava, kdy dochází znovu k zavedení devítileté školní docházky.³⁸ Základní devítiletá škola byla rozdělena do dvou stupňů: první stupeň zahrnoval první až pátý ročník a druhý stupeň šestý až devátý ročník. Nová jednotná školská soustava s sebou přinesla také nové učební osnovy a učební plány, které byly do škol zaváděny postupně ve školním roce 1960-1961 až 1963-1964. Obsah učebních osnov pro šesté až deváté ročníky měl přihlížet k věkovým zvláštnostem a schopnostem žáků. V šesté třídě se žáci zabývali tématy vztahujícími se ke škole, k učení a k žakovskému a pionýrskému kolektivu. Žákům byly představeny zásady a přednosti socialistického soužití, měli se také dozvědět o budovatelské práci lidu v prostředí, ve kterém se pohybují a žijí. V sedmém ročníku se žáci učili o úloze pracujícího lidu v bojích za vítězství socialismu. Byl kladen velký důraz na přátelství a spojenecké vztahy se Sovětským svazem. V osmém ročníku byly důležitými tématy otázky správné volby povolání dle potřeb společnosti. Osnovy vyučovacího předmětu devátého ročníku měly zakončit morálně politickou vzdělávací a ideovou výchovu. Žákům byla objasňována podstata vlády lidu, hlavní rysy společenského a státního zřízení podle socialistické ústavy. Velmi se také přihlíželo k vysvětlení důležitého postavení a úloze

³⁶ TAMTÉŽ, s. 151.

³⁷ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc 2007, s. 31.

³⁸ Od roku 1948 až do roku 1960 byla školní docházka osmiletá. V roce 1978, jak uvádí Staněk, dochází díky přijetí zákona č. 63 *O opatřeních v soustavě základních a středních škol* ze dne 21. června k opětovnému zkrácení povinné školní docházky na osm let. TAMTÉŽ, s. 32.

Komunistické strany Československa při budování socialismu a komunismu v Československu.

Pro příklad si můžeme uvést několik ukázek z učebnic pocházejících z období socialismu. V učebnicích byla mimo jiné uváděna také škodlivost náboženství, která tvořila součást marxisticko-leninské ideologie. Učebnice žáky informovala, že „marxisticko-leninský světový názor, který vychází z výsledků vědeckého poznání, je vědecký materialistický názor.“³⁹ Dále je náboženství představováno jako idealistický světový názor a ten podle učebnice občanské výchovy má ve společenském vývoji „zpátečnickou, reakční úlohu, protože ulehčuje vládnoucím vykořisťovatelským třídám udržet jejich moc nad pracujícími.“⁴⁰

V roce 1978 vyšlo nové opatření týkající se základních a středních škol. Počet hodin občanské výchovy byl stanoven na jednu vyučovací hodinu týdně. V roce 1984, jak píše Staněk⁴¹, byl dne 22. března Federálním shromážděním Československé socialistické republiky přijat zákon č. 29 *O soustavě základních a středních škol* neboli Nový školský zákon. Tyto dokumenty však neobsahovaly nic, co by měnilo zákony a předpisy, které vyšly v platnost v roce 1960. Ideologická výchova pod vedením Komunistické strany Československa se vzorem v Sovětském svazu se nezměnila.

3. Vývoj společenskovedních disciplín po roce 1989

Po pádu komunistického režimu byla nutná transformace ve všech oblastech života státu. Veškeré činnosti směřovaly k přechodu k demokracii. Velká přeměna musela samozřejmě probíhat i v českém školství. Jak uvádí Staněk⁴², dne 5. prosince 1989 byl vytvořen *Metodický pokyn pro učitele základních a středních škol*, který popisoval postupy a pokyny k odideologizování vyučovacích předmětů ve školách. Učitelé byli vybídnuti, aby zrušili výuku všech předmětů, které obsahovaly jakékoliv prvky marxisticko-leninské

³⁹ ČIHÁK, J., TYRYCHTR, Z. *Občanská nauka (pro 8. ročník ZŠ)*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1988.

⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 32.

⁴¹ STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc 2007, s. 32.

⁴² STANĚK, Antonín. Mezníky vývoje výchovy k občanství v českém školství. *e-Pedagogium: nezávislý odborný časopis určený pedagogickým pracovníkům všech typů škol*, září 2007, roč. 2007, č. 2, s. 152.

ideologie. Ve vyučovacím předmětu občanské výchovy se měli učitelé zaměřit na vysvětlení pojmů jako je demokracie, svoboda, tolerance a podobné. Zrušena byla také klasifikace občanské výchovy.

Důležitým byl rok 1991, kdy byly schváleny Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky nové učební osnovy aktuálně navrhované občanské výchovy⁴³. Osnovy byly vytvořeny P. Piřhou a dalšími pracovníky katedry občanské výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Cílem osnov bylo zdůraznění významu „výchovy k občanství pro nově se rodící demokratickou společnost“.⁴⁴ Dále byly vytvořeny nové kurikulární dokumenty, bylo třeba vypracovat nové kvalitnější učebnice, které byly postaveny na demokratickém základě, nikoliv na ideologii Komunistické strany. Ačkoliv se dařilo školství v prvních letech po pádu komunistického režimu odideologizovat, stále se zde nacházely nějaké problémy, které bylo třeba vyřešit k dalšímu vývoji.

Důležitým dokumentem se stal *Standard základního vzdělání*.⁴⁵ Byl vydán 16. listopadu 1995 na pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Tento dokument měl mít velký význam pro tvorbu nových vzdělávacích programů. Sloužil také jako nástroj státu, který tak mohl dohlížet na to, že je základní vzdělání plnohodnotné a srovnatelné mezi školami, a žáci, kteří splní základní vzdělání, mohou nastoupit na střední školy s podobnými podmínkami a vědomosti získané na základní škole jsou využitelné jak pro další studium, tak pro praxi. Standard funguje jako otevřený dokument, což znamená, že je neustále periodicky aktualizován, doplňován a informace v něm zapsané jsou neustále zpřesňovány. Ze Standardu vycházejí dokumenty pojmenované jako *Vzdělávací program pro Základní školu*, *Vzdělávací program pro Národní školu* a *Vzdělávací program pro Obecnou školu*. Například *Vzdělávací*

⁴³ CAUWENBERGHE, Carla van, ed. a DOSTÁLOVÁ, Radmila, ed. *Nové horizonty občanské výchovy: sborník prací [vydaný ke konferenci učitelů občanské výchovy v Praze 12.11.1996]*. Praha: Porta linguarum, 1996. s. 7.

⁴⁴ STANĚK, Antonín. Mezníky vývoje výchovy k občanství v českém školství. *e-Pedagogium: nezávislý odborný časopis určený pedagogickým pracovníkům všech typů škol*, září 2007, roč. 2007, č. 2, s. 152.

⁴⁵ MŠMT, *Standard základního vzdělání*, [online]. c2001, [cit.2013-5-24]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/standard-zakladniho-vzdelavani-cj-20819-95-26-ze-dne-22-8-1995-zverejnen-ve-vestniku-msmt-sesit-9-1995/>>

*program pro Základní školu*⁴⁶ obsahuje vzdělávací cíle programu či informace o tom, jak by měl učitel hodnotit žáky. Také informuje o učebním plánu pro základní školy a stanovuje učební osnovy pro jednotlivé předměty, které jsou na základní škole vyučovány. Předmět občanská výchova je zde rozdělen do jednotlivých ročníků a je zde určeno, jaká učební látka se v jakém ročníku bude vyučovat. Kromě základního učiva je v tomto dokumentu nabídnuto i učivo rozšiřující a výstupy, které by si měl žák z hodin odnést. *Vzdělávací program pro Základní školy* uvádí, že časová dotace u předmětu občanská výchova záleží na rozhodnutí ředitele školy, musí však být dodrženo, že minimální počet hodin tohoto předmětu jsou čtyři hodiny měsíčně.

Dne 7. dubna 1999 vychází na základě usnesení vlády České republiky č. 277 *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*⁴⁷. Tento dokument vychází v návaznosti na programové prohlášení z července 1998 a schvaluje hlavní cíle vzdělávací politiky. Cíle sepsané v tomto dokumentu se staly východiskem „Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice“ a byly zveřejněné Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 13. května 1999. „Ministerstvo se touto koncepcí přihlásilo k zásadě, že rozvoj školství a všech dalších vzdělávacích institucí a aktivit, podílejících se na utváření národní vzdělanosti, se má v budoucnu vyvozovat z obecně přijatého rámce vzdělávací politiky a jasně vymezených střednědobých a dlouhodobých záměrů, které mají být veřejně vyhlášeny v podobě závazného vládního dokumentu, tzv. Bílé knihy.“⁴⁸ Bílá kniha se mimo jiné zabývá obecnými cíli vzdělávání a výchovy, řízením a financováním vzdělávací soustavy, evropskou a mezinárodní spoluprací ve vzdělávání a dále definuje předškolní, základní, střední a další vzdělání. Klade důraz na vytvoření rámcového vzdělávacího programu pro školy, ve kterém by byly stanovené specifické cíle, obsah, výstupní klíčové kompetence a další podmínky. Dále také určuje, že by žákům neměly být předávány hotové poznatky, ale že by měli být žáci vedeni k objevování poznatků a postupnému zjišťování dat pomocí různých metod, projektů a prací.

⁴⁶ JEŘÁBEK, Jaroslav et al. *Základní škola*. Praha, Fortuna, 2001.

⁴⁷ MŠMT. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Bílá kniha*. Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001, s. 7.

⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 7.

Výsledkem porevolučních snah bylo schválení nového školského zákona č. 561/2004 Sb. *O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*, který zásadně mění povahu dosavadních kurikulárních dokumentů. Staněk udává⁴⁹, že každá škola podle nových stanov, uskutečňuje svou výuku na základě individuálního školního vzdělávacího programu (jehož zkratka je ŠVP). Tento individuální školní vzdělávací program vychází z Rámcového vzdělávacího programu (označovaného jako RVP). Rámcový vzdělávací program má za úkol definovat povinný obsah, rozsah a podmínky vzdělávání na příslušném stupni a typu školy. Výchova k občanství je v tomto programu RVP zaznamenána jako samostatný vzdělávací obor a je zařazena do vzdělávací oblasti Člověk a společnost dohromady s dějepisem. Pro 1. stupeň základních škol je v Rámcovém vzdělávacím programu definovaná oblast s názvem Člověk a jeho svět, která se zabývá člověkem a jeho umístěností do společnosti. Žáci se učí porozumět světu a společnosti, ve které žijí, snaží se také pochopit současný způsob života, který vychází z minulosti a zasahuje do jejich budoucnosti. Tato vzdělávací oblast by měla žáky připravit na více specializované oblasti, se kterými se setkají na 2. stupni základních škol, kterými jsou Člověk a společnost, Člověk a příroda a vzdělávací obor Výchova ke zdraví. Vzdělávací oblast Člověk a společnost má žáky vybavit znalostmi a dovednostmi, které jsou důležité pro dobré zapojení do demokratické společnosti. „Vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech.“⁵⁰

Se vzdělávací oblastí Člověk a společnost souvisí také průřezová témata stanovená v RVP ZV. Všechna definovaná témata s názvem Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova souvisí s výchovou k občanství a mohou být použity právě při hodinách výuky výchovy k občanství.

Jak už bylo výše řečeno, schválením nového školského zákona č. 561/2004 Sb. vešel v platnost Rámcový vzdělávací plán, který definuje povinný obsah, rozsah a podmínky vzdělávání na příslušných typech a stupních škol. Předmět výchova k občanství je zde zařazen společně s dějepisem do vzdělávací oblasti s názvem Člověk

⁴⁹ STANĚK, Antonín. Mezníky vývoje výchovy k občanství v českém školství. *e-Pedagogium: nezávislý odborný časopis určený pedagogickým pracovníkům všech typů škol*, září 2007, roč. 2007, č. 2, s. 152.

⁵⁰ *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*. VÚP, Praha, 2007, s. 37-50.

a společnost. „Výchova k občanství je v současných kurikulárních dokumentech (zejména RVP ZV) vymezena jako vzdělávací obor s výrazně multidisciplinárním zaměřením zahrnující aplikované poznatky z takových společenských disciplín, které jsou důležité pro vytváření odpovídající orientace žáků v sociální realitě.“⁵¹ Jak uvádí Štěrba⁵², jedná se o poznatky z psychologie a sociologie, které mohou žákům pomoci najít cestu k vlastnímu sebepoznání, pochopení svého jednání a jednání ostatních lidí ve společnosti, poznání osobností ostatních lidí, se kterými během svého života přicházejí do kontaktu v různých životních situacích. Předmět dále seznamuje žáky se vztahy v rodině a širších společenstvích. Mezi další vědomosti, které žáci získají, patří poznatky z ekonomie, politologie a práva, jenž studentům umožňuje porozumět hospodářskému životu a činnosti politických institucí a orgánů. Výchova k občanství je také informuje o zapojení jednotlivců do občanského života, snaží se rozvíjet jejich občanskoprávní vědomí a posílit jejich smysl pro občanskou a osobní odpovědnost. Snaží se je namotivovat k aktivní účasti na životě v demokratické společnosti. Důležité postavení v rámci výchovy k občanství má etika, která má v souvislosti s výše uvedenými tématy, naučit žáky respektu, uplatňování mravních principů, pravidel společenského soužití a chování a převzetí odpovědnosti za důsledky svého jednání a chování ve společnosti a svém životě. Vlastní vzdělávací obsah výchovy k občanství je rozdělen do pěti tematických celků neboli okruhů, které přijímají jednotlivé aspekty sociální reality.

V Rámcovém vzdělávacím programu⁵³ pro základní školy jsou jako tematické okruhy pro druhý stupeň uvedeny celky s názvy Člověk a společnost, Člověk jako jedinec, Stát a hospodářství, Stát a právo a Mezinárodní vztahy, globální svět. Okruh s názvem Člověk a společnost se věnuje tématům naše škola, naše obec, kraj, region, naše vlast, kulturní život, lidská setkání, vztahy mezi lidmi a zásady lidského chování. Celek s názvem Člověk a jedinec se se svým učivem zaměřuje na témata podobnosti a odlišnosti lidí, vnitřního světa člověka či na osobní rozvoj. Okruh Stát a hospodářství zahrnuje učivo o majetku a vlastnictví, penězích, výrobě, obchodu a službách a principech tržního hospodářství. Celek s názvem Právo a stát se věnuje učivu o právních základech státu,

⁵¹ ŠTĚRBA, Radim. Výchova k občanství a dějepis. In: STANĚK, Antonín, ed. a MEZIHORÁK, František, ed. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. s. 55.

⁵² TAMTÉŽ, s. 55.

⁵³ *Rámcový vzdělávací program pro základní školy*. VÚP, Praha, 2007, s. 43.

státní správě a samosprávě, principech demokracie, lidských právech (s nimiž je spojena znalost Listiny práv a svobod, práv dítěte, informace o šikaně a diskriminaci), o právním řádu České republiky, protiprávním jednání a o právu v každodenním životě. Poslední okruh s názvem Mezinárodní vztahy, globální svět obsahuje učivo věnující se evropské integraci (Evropská Unie a Česká republika), mezinárodní spolupráci (se spoluprací souvisí znalost mezinárodních organizací, jako jsou NATO, OSN aj.) a globalizaci.

Jak už bylo výše řečeno vzdělávací oblasti Člověk a společnost, která je v RVP umístěna na druhý stupeň základních škol, předchází vzdělávací oblast Člověk a jeho svět, jež zaujímá místo na prvním stupni základních škol. I tato vzdělávací oblast je rozdělena do pěti tematických celků. Rámcový vzdělávací program⁵⁴ uvádí celky s názvy Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás, Lidé a čas, Rozmanitost přírody a Člověk a jeho zdraví. Učivo okruhu Místo, kde žijeme, zahrnuje pojmy domov, škola, obec (město), místní krajina, okolní krajina (místní oblast, region), regiony ČR, naše vlast, Evropa a svět, mapy obecně zeměpisné a tematické. Celek s názvem Lidé kolem nás se věnuje učivu rodina, soužití lidí, chování lidí, právo a spravedlnost, vlastnictví, kultura a základní globální problémy. Okruh Lidé a čas se zabývá orientací v čase a časovým řádem, současností a minulostí v našem životě, regionálními památkami, bájemi, mýty a pověstmi. Okruh Rozmanitosti přírody se zabývá poznatky o látkách a jejich vlastnostech, vodě a vzduchu, nerostech a horninách, půdě, Vesmíru a Zemi, o rostlinách, houbách, živočiších, životních podmínkách, rovnováze v přírodě a o ohleduplném chování k přírodě a ochraně přírody. Poslední okruh s názvem Člověk a jeho zdraví zahrnuje učivo o lidském těle, partnerství, rodičovství, základech sexuální výchovy, péči o zdraví a zdravé výživě, návykových látkách a zdraví, osobním bezpečí a také o situacích hromadného ohrožení.

Není náhoda, že byl předmět výchova k občanství začleněn do vzdělávací oblasti Člověk a společnost společně s vyučovacím předmětem dějepis. Jak píše Štěrba⁵⁵, vyučovacím předmětem dějepis má u žáků rozvíjet a podporovat historické vědomí, má je seznamovat s historickým rozměrem současnosti a učit je uvědomovat si a rozpoznávat dějinnou povahu sociální reality, které se žáci účastní. V souvislosti s děním minulým učí žáka, jak historické události ovlivnily naši společnost a jaké důsledky mají do naší

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 39.

⁵⁵ ŠTĚRBA, Radim. Výchova k občanství a dějepis. In: STANĚK, Antonín, ed. a MEZIHORÁK, František, ed. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. s. 56.

současnosti. Žáci se dozvídají a sami se také snaží poznat, jak je minulost začleněna do kulturního, sociálního a také politického prostředí přítomnosti a jak může minulost ovlivnit a působit na budoucnost. „Ve zmíněném historickém vědomí posléze můžeme vymezit několik kategorií, které ve svém celku vytvářejí jeho charakter. Jedná se o vědomí časové, prostorově geografické, vědomí historicity, identity, politické, ekonomicko-sociální a vědomí morální.“⁵⁶ Kromě těchto kategorií má dějepis ještě několik důležitých funkcí. Můžeme zmínit funkci socializační a identifikační, tento vyučovací předmět se také podílí na odstranění nebo oslabení stereotypů. Mezi další funkce tohoto vyučovacího předmětu patří umožnění pochopení a porozumění kulturních základů jednotlivých civilizací a uvědomění si jejich vzájemné odlišnosti. Plní také funkci integrační, kdy sjednocuje a propojuje znalosti a dovednosti z různých vyučovacích předmětů, jelikož se kromě historie států a civilizací zabývá základními poznatky z dějin umění, vědy a techniky. Vytváří tak soubor znalostí a dovedností ze všech oblastí života společnosti, které umožňují žákům efektivně uplatňovat dovednosti a pomáhá jim vytvářet si určité postoje k danému tématu či situaci. Jak uvádí Štěrba⁵⁷, dějepis, jako vyučovací předmět, pomáhá společně s ostatními předměty vytvářet hodnotový systém žáků a zároveň je učí porozumět obecně uznávaným lidským hodnotám, jako jsou demokracie, spravedlnost, tolerance, svoboda a solidarita.

Od 1. září 2013 vchází v platnost nová upravená verze Rámcového vzdělávacího programu⁵⁸. Ta s sebou nese úpravy týkající se vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět a Člověk a společnost, zejména v předmětu výchova k občanství. Podle nového upraveného Rámcového vzdělávacího programu je vzdělávací oblast Člověk a jeho svět a vzdělávací obor Výchova k občanství doplněna o problematiku zdraví, bezpečnost a ochranu člověka za mimořádných událostí, dopravní výchovu, finanční gramotnost a korupci a ochranu státu. Například co se týče finanční gramotnosti, žáci by měli být schopni sestavit rozpočet domácnosti, měli by porozumět úvěrům, investicím, rozpočtu státu či významu daní. Tyto všechny změny, které probíhají v Rámcovém vzdělávacím programu, reagují na současnou situaci ve společnosti a ve světě, kdy se objevuje spousta

⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 56.

⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 56.

⁵⁸ MŠMT, *Rámcový vzdělávací program*. [online]. c2013, [cit. 2013-5-24]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/folder/1441/display/>>

nových problémů a témat, které se dostávají do povědomí, a na které je třeba žáky připravit, aby pak mohli lépe obstát ve svém dalším životě ve společnosti.

Pro studenty, kteří ukončili středoškolské vzdělání a chtějí se věnovat učitelství na základní či střední škole, je v České republice řada vysokých škol, které se snaží kvalitně připravit své absolventy na dráhu pedagoga se zaměřením na výuku občanské výchovy či základů společenských věd. Společenské vědy jsou vyučovány na Pedagogických fakultách na Palackého univerzitě v Olomouci, Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, Ostravské univerzitě v Ostravě, Univerzitě Karlově v Praze a Masarykově univerzitě v Brně.

Kromě zákonů, vyhlášek a různých programů, které usilují o kvalitní výuku občanské výchovy, existují ještě jiné aktivity různých sdružení a organizací, jež se zasazují o zlepšení a zefektivnění výuky občanské výchovy. Jednou z významnějších aktivit je *Letní škola výchovy k občanství, demokracii a evropanství pro učitele občanské výchovy, občanské nauky a základu společenských věd* organizovaná katedrou společenských věd Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci ve spolupráci s Velvyslanectvím USA v Praze, MŠMT ČR, Olomouckým krajem, Visegrádským fondem, Statutárním městem Olomouc, Informační kanceláří Rady Evropy v Praze a Bratislavě, Olomouckým centrem otevřeného vzdělávání (OCOV) a Společností ku povznesení humanitního vzdělání o.s. (SPHV o.s.)⁵⁹. Letní škola se poprvé konala v roce 1994 a v roce 2013 tedy oslavila své dvacáté výročí. Tato konference trvá tři dny v srpnu a zaměřuje se vždy na určité téma. Mezi tématy, která se objevila během posledních dvaceti let, se vyskytují názvy jako Výchova k občanství a evropanství, Multikulturalita, tolerance a odpovědnost, Občan 21. století, RVP v praxi učitele výchovy k občanství - se zaměřením na potírání rasové a národnostní nesnášenlivosti, Obnova demokracie v Československu po roce 1989, výchova k aktivnímu demokratickému občanství a jiné. Během této třídenní akce se konají přednášky, na kterých se vystřídá velký počet přednášejících, mezi nimiž jsou nejen přední odborníci společenských věd z České republiky, ale také ze zahraničí. Během dvaceti let existence této školy zde přednášel například sociolog Milan Petrušek, Jiří Diensbier či Valtr Komárek, politoložka Vladimíra Dvořáková, politik a publicista Václav Žák

⁵⁹ Letní škola 1994-2013 [online], c2013, [cit. 2013-12-2]. Dostupné z: <http://ksv.upol.cz/?page=letni_skola>

či Miroslav Vaněk z Ústavu pro soudobé dějiny či Antonín Staněk, člen katedry společenských věd Univerzity Palackého v Olomouci⁶⁰.

Další institucí zabývající se zlepšením a větší profesionalizací učitelů v rámci výuky občanské výchovy je *Sdružení pro výchovu k občanství a demokracii*, které vzniklo na ustavující valné hromadě dne 28. listopadu 1998 v Táboře jako občanské sdružení podle zákona 83/1990 Sb.z. *O sdružování občanů*⁶¹. Toto sdružení usiluje nejen o profesní organizaci učitelů občanské výchovy, občanské nauky a základů společenských věd na základních a středních školách, ale také o další rozvoj demokracie v naší zemi, jejímž cílem je zlepšení současného stavu. Sdružení se zasazuje o to, aby si společnost byla vědoma toho, že výchova k občanství není jen záležitostí školy, ve které se vyučuje, ale že je záležitostí všech. Zdůrazňuje, že nelze přenést zodpovědnost pouze na učitele ve škole, ale že je třeba, aby si rodiče uvědomovali svou úlohu v této výchově. Spolek spolupracuje i s dalšími nevládními organizacemi, mapuje stav výuky předmětu občanské výchovy na základních a středních školách, spolupodílel se na celostátním semináři učitelů občanské výchovy, občanské nauky a základů společenských věd, na setkání studentů a učitelů v Litomyšli a v neposlední řadě se spolupodílel na již zmiňované *Letní škole výchovy k občanství, demokracii a evropanství pro učitele občanské výchovy, občanské nauky a základů společenských věd* na téma „Multikulturalita, tolerance a odpovědnost“ v Olomouci. Aktivně vystupuje také v diskuzi s MŠMT ČR a hovoří o koncepci předmětu a navazuje kontakty a usiluje o spolupráci s podobnými institucemi v cizině.

Jinou organizací, která se úzce váže na občanskou výchovu, je *Centrum Občanského vzdělávání*.⁶² Jedná se o analyticko-aplikační pracoviště Masarykovy univerzity, které bylo založeno v roce 2009 s podporou MŠMT. Jeho smyslem je dlouhodobá podpora koncepčního rozvoje občanského vzdělávání v České republice. Snaží se podpořit občany všech věkových kategorií a pokouší se jim pomoci tak, aby se dokázali lépe orientovat ve veřejném prostoru a díky těmto znalostem se mohli účinněji zapojovat do občanského života. Díky *Centru Občanského vzdělávání* proběhl od 1. dubna 2010

⁶⁰Žurnál online, *Vyrovnaní s minulostí - námět letní školy „občankářů“*. [online]. c2013, [cit. 2013-11-30]. Dostupné z: <<http://www.zurnal.upol.cz/pdf/zprava/clanek/vyrovnani-s-minulosti-namet-letni-skoly-obcankaru>>

⁶¹Sdružení pro výchovu k občanství a demokracii. [online], c2013, [cit. 2013-11-30]. Dostupné z: <<http://www.svod-cz.info/struktura/vyrocka/vyrocka2000.htm>>

⁶²Metodický portál výchova k občanství, Centrum Občanského vzdělávání. [online]. c2013, [cit. 2013-12-2]. Dostupné z: <http://www.vychovakobcanstvi.cz/pvo/kontakty>>

do 31. prosince 2012 projekt s názvem *Celonárodní síť pro podporu výchovy k lidským právům a aktivnímu občanství*⁶³, jehož smyslem bylo zavedení systematické podpory občanského vzdělávání na základních školách, gymnáziích a středních odborných školách ve 13 krajích České republiky. Cílovou skupinou, na kterou se projekt zaměřil, byli vedoucí pedagogičtí pracovníci škol a školských zařízení, žáci a studenti 39 pilotních škol v České republice. Výstupem tohoto zkoumání bylo vytvoření vzdělávacího programu pro učitele, informačního a komunikačního portálu pro zúčastněné osoby, sborník praxe shrnující zkušenosti a příklady a konference o občanském vzdělávání zaměřené na školskou veřejnost. Dne 11. října 2013 *Centrum Občanského vzdělávání* pod záštitou *Výboru pro vzdělávání, vědu a lidská práva a petice* uspořádalo konferenci na téma *Vzdělávání k demokracii*, jejímž cílem bylo zaměřit se na problematiku výchovy k demokratickému občanství z odborného a systémového hlediska.⁶⁴ Smyslem této konference bylo propojení reprezentantů státní správy, oborových didaktik občanské výchovy na univerzitách, pedagogů ze základních a středních škol a zástupců neziskových organizací, které se zabývají rozvojem demokracie a demokratických hodnot ve vzdělávání. Výsledkem konference byla snaha o rozvoj a posílení demokratických hodnot a občanství u žáků a studentů v rámci vzdělávacího systému.

4. Analýza textů z časopisů odborného zaměření

Teoretická část práce se zabývala nástinem historického vývoje školství a hlavně výuky společenskovedních předmětů na základní škole. Tento vývoj byl sledován od svého počátku až po rok 2014.

Praktická část se věnuje analýze vybraných článků z časopisů odborně zaměřených na pedagogickou a společenskovední oblast od roku 1989 až po současnost. Pro tyto potřeby byly využity odborné časopisy *Pedagogika*, *Moderní vyučování*, *Společenskovední předměty*, *Učitel'ské noviny*, *Civilia* a *Komenský*.

⁶³ Metodický portál výchova k občanství, Centrum Občanského vzdělávání - Celonárodní síť pro podporu výchovy k lidským právům a aktivnímu občanství. [online]. c2013, [cit. 2013-12-2]. Dostupné z: <<http://www.vychovakobcanstvi.cz/pvo/o-projektu>>

⁶⁴ Senát parlamentu České republiky. *Konference „Vzděláním k demokracii“*. [online]. c2013, [cit. 2013-12-2]. Dostupné z: <<http://www.senat.cz/zpravodajstvi/akce.php?cinnost=jedna&id=14028>>

Časopis *Pedagogika* vychází od roku 1951. V časopise byly analyzovány články, které se objevily na jeho stránkách od roku 1989 až po duben roku 2014. Zkoumané tedy byly ročníky 39 až 64. Časopis *Učitelství* vychází od roku 1883 a pro potřeby diplomové práce byly analyzovány články z let 1989 až po duben 2014, tedy ročníky 39 až 117. Časopis *Komenský* vychází od roku 1874. Opět jako u předchozích časopisů byly analyzovány články zveřejněné mezi lety 1989 až 2014, tedy ročníky 116 až 138. Články časopisu *Společenskovední předměty* pocházejí z let 2001, kdy časopis začal vycházet, až do roku 2008, kdy bylo jeho vydávání ukončeno. Celkem bylo zkoumáno sedm ročníků. Z časopisu *Moderní vyučování* byly vybrány pro analýzu články od roku 1997, kdy začal časopis vycházet, až po duben roku 2014. Analyzovány byly ročníky 1 až 20. V časopise *Civilia* byla pozornost zaměřena na vybrané příspěvky z let 2010 až 2012. Časopis vydávala Univerzita Palackého v Olomouci. Vycházel pouze tři roky.

Cílem diplomové práce, jak bylo uvedeno v úvodu, je provedení analýzy problematiky spojené s výchovně-vzdělávacím procesem společenskovedních disciplín. Jak vyplývá z analýzy, mezi nejčastěji diskutovaná témata lze zařadit etickou výchovu, o jejímž zavedení odborníci i učitelé základních a středních škol začali hovořit záhy po změně režimu. Dalším velmi frekventovaným tématem se stala multikulturní výchova, jež je stále aktuálním tématem vzhledem ke globální provázanosti světa a vysokému počtu studentů a žáků cizích národností na základních školách v České republice. Mezi jiná a neméně podstatná témata vztahující se k předmětu občanské výchovy, prodiskutovaná na stránkách odborných časopisů pedagogického zaměření, patří mediální výchova či sexuální výchova. Zavedení těchto témat je otevřenou otázkou již od roku 1989.

Ve výše zmíněných časopisech se objevuje i řada výzkumů, které zkoumají především názory učitelů na obsah vyučovacího předmětu občanské výchovy či žákovskou oblíbenost občanské výchovy. Výzkum byl zaměřen také na učebnice, které jsou používány při výuce na hodinách občanské výchovy.

Počet článků analyzovaných v této diplomové práci můžeme vidět v následující tabulce. Ta přináší sumarizaci nejčastěji analyzovaných témat. U každé kategorie je napsán počet článků, které se objevily v jednotlivých časopisech.

Tabulka č. 1 – Počet analyzovaných článků

	Etická výchova	Mediální výchova	Sexuální výchova	Multikulturní výchova	Ostatní články	Celkem
Učiteléské noviny	10	7	8	2	7	34
Společenskovední předměty	1	3	1	1	9	15
Moderní vyučování	5	1	2	2	6	16
Civilia	1	0	1	0	2	4
Komenský	1	0	1	0	0	2
Pedagogika	0	1	0	2	2	5
Celkový počet článků	18	12	13	7	26	76

Z tabulky je zřejmé, že nejvíce zastoupeným tématem v odborných časopisech byla etická výchova. Celkem bylo o etické výchově napsáno osmnáct článků. Druhým nejčastějším tématem byla sexuální výchova, o níž bylo zmíněno ve třinácti člancích. O mediální výchově bylo v odborných časopisech hovořeno dvanáctkrát. Multikulturní výchově se v časopisech věnovala pozornost nejméně, článků na toto téma se objevilo pouze sedm.

Poslední kategorie v tabulce s názvem Ostatní články je sestavena z článků a studií, které pojednávaly o občanské výchově. Řadíme do ní články zabývající se výzkumem učebnic pro základní školy, analýzou vyučovacích předmětů na základě výpovědí žáků či analýzou didaktické znalosti obsahu vyučovacého předmětu na základě výpovědi učitelů. Svě místo zde zauímají také články polemizující nad významem vyučovacého předmětu občanská výchova a různé výzkumy věnující se zkoumání úrovně výuky občanské výchovy a základů společenských věd na středních školách. Tyto výzkumy jsou do tabulky započteny.

Celkem bylo v odborných časopisech mezi lety 1989 až 2014 uveřejněno 76 článků, které se věnovaly dané problematice. Pokud se podíváme na jednotlivé časopisy, zjistíme, že v *Učitelských novinách* bylo publikováno 34 článků pojednávajících o problematice, které se věnuje tato diplomová práce. V časopise *Společenskovední předměty* se objevilo 15 článků, v *Moderním vyučování* 16 článků, v časopise *Civilia* 4 články, v časopise *Komenský* 2 články a v časopise *Pedagogika* 5 článků.

Následující tabulka ukazuje seznam všech článků a studií, které byly analyzovány pro potřeby praktické části diplomové práce.

Tabulka č. 2 – Seznam analyzovaných článků

	Etická výchova – seznam článků
Učitelské noviny	PODOLSKÁ, Bohuslava. Prosociální výchova? <i>Učitelské noviny</i> . č. 18, 2008. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1091 >
	ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Budeme mít předmět etická výchova? <i>Učitelské noviny</i> . č. 4, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1597 >
	DERNEROVÁ, Iva. Etická výchova. <i>Učitelské noviny</i> . č. 6, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1634 >
	ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Potřebujeme etickou výchovu? <i>Učitelské noviny</i> . č. 6, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1625 >
	MOTYČKA, Pavel. Ještě jednou etická výchova aneb pokus o vyvrácení mýtů. <i>Učitelské noviny</i> . č. 10, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1697 >
	HOFERKOVÁ, Stanislava, ŠŤASTNÁ, Jarmila. Názory pedagogických pracovníků na etickou výchovu jako možnost prevence sociálně patologických jevů. <i>Učitelské noviny</i> . č. 12, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1723 >
	JAKEŠOVÁ, Marie. Jaké výsledky přinesla desetiletá snaha o zavedení etické výchovy do škol? <i>Učitelské noviny</i> . č. 1, 2010. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2325 >
ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava, Samostatný předmět etická výchova. <i>Učitelské noviny</i> .	

	<p>č. 11, 2012. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6522</p> <p>ČÁP, Dalibor. Etická výchova a animátorské hnutí. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 19, 2012. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6663</p> <p>NÍDROVÁ, Věra. Etická výchova v praxi. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 23, 2012. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:< http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6732</p>
Společenskovední předměty	<p>VALENTA, Milan. Etický dramaprojekt v hodinách občanské výchovy. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 0, 2001, s. 18.</p>
Moderní vyučování	<p>MOTYČKA, Pavel. Jak vychovává etická výchova. <i>Moderní vyučování</i>. č. 4, roč. 13, 2007, s. 6.</p> <p>HRDÁ, Marie. Etika. <i>Moderní vyučování</i>. č. 3, roč. 16, 2010, s. 12.</p> <p>HRDÁ, Marie. Efekty výuky etické výchovy jsou okamžité. <i>Moderní vyučování</i>. č. 3, roč. 16, 2010, s. 15.</p> <p>ŠMÍD, Vojtěch. Etická výchova, ZŠ Sušice, Komenského ul. <i>Moderní vyučování</i>. č. 3, roč. 15, 2010, s. 17.</p> <p>Rubikon. <i>Moderní vyučování</i>. č. 4, 2013, s. 10.</p>
Civilia	<p>VARGOVÁ, Dáša. Etika – konstanta vyučovacieho predmetu etická výchova. <i>Civilia</i>. č. 1, roč. 2, 2011, s. 65.</p>
Komenský	<p>SPURNÁ, Michaela. Učitel → žák; učitelka → žačka = pozitivnější vnímání etické výchovy? <i>Komenský</i>. roč. 138, č. 2, 2014, s. 26.</p>
Pedagogika	0 článků
	Mediální výchova – seznam článků
Učitel'ské noviny	<p>DOUBRAVA, Lukáš. Mediální výchova, nové téma ve výuce. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 44, 2006. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: < http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=48 ></p> <p>ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Mediální výchova nemusí být strašák. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 21, 2007. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: < http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=432 ></p> <p>GERYKOVÁ, Vlasta. Mediální výchova v životě školy. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 32, 2008. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: < http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1378 ></p> <p>WOJNAR, Pavel. Když mediální výchova smazává rozdíly mezi ročníky. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 2, 2009. [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: < http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1571 ></p>

	<p>SLAVÍK, Vladimír. Den médií. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 11, 2011. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5819></p> <p>ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Miší stop kyberšikaně. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 19, 2011. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5968></p> <p>CHURÁČKOVÁ, Jana. Mediální výchova na ZŠ Eden. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 22, 2011. [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6033></p>
Společenskovední předměty	<p>JIRÁK, Jan. Násilné obsahy médií. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 4, roč. 4, 2005, s. 3.</p> <p>PELIKÁN, Michal. Mediální výchova a její zapojení do výuky. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 2, roč. 6, 2006, s. 20.</p> <p>SVOBODOVÁ, Ivana. Mediální výchova ve výuce na základní škole. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 2, roč. 7, 2007, s. 21.</p>
Moderní vyučování	Kyberšikana se školy týká. <i>Moderní vyučování</i> . č. 3, roč. 16, 2010, s. 17.
Civilia	0 článků
Komenský	0 článků
Pedagogika	ŠEĐOVÁ, Klára. Média jako pedagogická téma. <i>Pedagogika</i> . č. 1, roč. 54, 2004, s. 19.
	Sexuální výchova – seznam článků
Učitel'ské noviny	<p>MELICHAR, Miroslav. Co s tím sexem. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 5, roč. 94, 1991, s. 5.</p> <p>PRIMUSOVÁ, Hana. Sex – odhalené tabu. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 13, roč. 95, 1992, s. 12.</p> <p>ŠRÁMKOVÁ, Jarmila. Nikde ani slůvka. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 13, roč. 96, 1993, s. 4.</p> <p>ŠRÁMKOVÁ, Jarmila. Čítanka lásky. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 2, roč. 97, 1995, s. 7.</p> <p>ŠTEFFLOVÁ, Jarmila. Mlha přede mnou, mlha za mnou. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 36, roč. 98, 1995, s. 10.</p> <p>ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Sexuální výchova ve spirále. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 15, 2008. [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1038></p> <p>DOUBRAVA, Lukáš. Ukecaná generace. <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 29, 2011. [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6122></p> <p>ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Sexuální výchova ano, nebo ne? <i>Učitel'ské noviny</i>. č. 8, 2012. [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6467></p>
Společenskovední předměty	JANIŠ, Kamil. Sexuální výchova na základní škole. <i>Společenskovední předměty</i> . č. 4, roč. 4, 2005, s. 15.

Moderní vyučování	BERÁNKOVÁ, Růžena. Než přiletí čáp. <i>Moderní vyučování</i> . č. 5, roč. 5, 1999, s. 5. TAUBNER, Vladimír. Principy sexuální výchovy. <i>Moderní vyučování</i> . č. 5, roč. 5, 1999, s. 7.
Civilia	RAŠKOVÁ, Miluše. Sexuální výchova – nejen právo dětí na informace. <i>Civilia</i> . č. 1, roč. 2, 2011, s. 54.
Komenský	KAMANOVÁ, Lenka. Co by si rodiče přáli od sexuální výchovy ve škole. <i>Komenský</i> . č. 2, roč. 138, 2014, s. 20.
Pedagogika	0 článků
Multikulturní výchova – seznam článků	
Učitelské noviny	PAVLOSKOVÁ, Marie, STAŇKOVÁ, Jarmila. Multikulturalita v praxi. <i>Učitelské noviny</i> . č. 7, 2011. [cit. 2014-3-4]. Dostupné z: < http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5761 > SECHOVCOVÁ, Marie. Pochopením k toleranci a respektu. <i>Učitelské noviny</i> . č. 3, 2013. [cit. 2014-3-4]. Dostupné z: < http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=7056 >
Společenskovední předměty	PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova a škola. <i>Společenskovední předměty</i> . č. 3, roč. 2, 2003, s. 3.
Moderní vyučování	BINKOVÁ, Leona. Multikulturní výchova. <i>Moderní vyučování</i> . č. 1, roč. 4, 1998, s. 4. FUJDA, Milan. Výuka náboženství jako nástroj multikulturní výchovy. <i>Moderní vyučování</i> . č. 8, 2003, s. 19.
Civilia	0 článků
Komenský	0 článků
Pedagogika	PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova a vzdělání. <i>Pedagogika</i> . č. 3, roč. 41, 1991, s. 269. LUKÁŠOVÁ, Hana, ROZSYPALOVÁ, Martina. Pedagogický výzkum vybraných otázek multikulturního vzdělávání. <i>Pedagogika</i> . č. 3, roč. 57, 2007, s. 251.
Ostatní články	
Učitelské noviny	TLÁSKALOVÁ, Stanislava. Nauka nebo výchova. <i>Učitelské noviny</i> . č. 12, roč. 102, 1999, s. 14. HOMEROVÁ, Marie. Výchova k občanství prostřednictvím psaní. <i>Učitelské noviny</i> . č. 34, roč. 102, 1999, s. 14. ZBORNÍKOVÁ, Štěpánka. Občanská výchova pro budoucnost demokracie. <i>Učitelské noviny</i> . č. 44, roč. 102, 1999, s. 18. FORMANOVÁ, Lucie. Srovnání aktivity chlapců a dívek ve výuce občanské výchovy na ZŠ. <i>Učitelské noviny</i> . č. 16, 2008. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: < http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1057 >
Společenskovední	MIČIENKA, Marek. Výchova k občanství a maturita. <i>Společenskovední předměty</i> . č. 0, 2001, s. 23.

předměty	<p>MIČIENKA, Marek. Mikrosonda občanské výchovy a společenskovedního základu. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 1, roč. 1, 2001, s. 22.</p> <p>HRACHOVCOVÁ, Marie. Nové horizonty k občanství. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 2, roč. 1, 2001, s. 11.</p> <p>MIČIENKA, Marek. Zpráva o stavu výchovy k občanství na středních školách. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 2, roč. 1, 2001, s. 16.</p> <p>SEDLÁČEK, František. Učitelé a studenti o předmětu základy společenských věd. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 3, roč. 3, 2003, s. 22.</p> <p>ONDRÁČKOVÁ, Monika. Školní vzdělávací plán a občanská výchova. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 2, roč. 5, 2005, s. 15.</p> <p>HRACHOVCOVÁ, Marie. Problémy s tvorbou učebních osnov výchovy k občanství – plánujeme v souvislostech. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 1, roč. 6, 2006, s. 18.</p> <p>HRACHOVCOVÁ, Marie. Letní škola. <i>Společenskovední předměty</i>. č. 2, roč. 6, 2006, s. 27.</p>
Moderní vyučování	<p>PIŤHA, Petr. Občanská výchova a ostatní předměty v Obecné škole. <i>Moderní vyučování</i>. č. 1, roč. 4, 1998, s. 11.</p> <p>PROCHÁZKOVÁ, Ivana. Občanská výchova v českých školách. <i>Moderní vyučování</i>. č. 6, 2002, s. 24.</p> <p>ZOUHAR, Jan. Radosti a strasti učitele občanské výchovy a základů společenských věd. <i>Moderní vyučování</i>. č. 9, roč. 8, 2002, s. 8.</p> <p>ZOUHAR, Jan. Jak vybrat učebnice občanské výchovy. <i>Moderní vyučování</i>, č. 1, roč. 9, 2003, s. 19.</p> <p>MIČIENKA, Marek. Výchova k občanství zadržává, ale... <i>Moderní vyučování</i>. č. 3, 2003, s. 7.</p> <p>FUJDA, Milan. Cílem občanské výchovy a základů společenských věd je naučit studenta číst. <i>Moderní vyučování</i>. č. 4, roč. 9, 2003, s. 7.</p>
Civilia	<p>HRACHOVCOVÁ, Marie. Výchova k evropanství jako součást české kurikulární reformy a její odraz v českých učebnicích občanské výchovy. <i>Civilia, Evropská a národní identita</i>. č. 4, Olomouc 2008, s. 32.</p> <p>VAŠÁTOVÁ, Pavlína. Didaktické znalosti obsahu u učitelů Výchovy k občanství a Společenskovedního vzdělání. <i>Civilia</i>. roč. 3, č. 1, Olomouc 2012, s. 37.</p>
Komenský	0 článků
Pedagogika	<p>HAVLÍK, Radomír, TICHÁ, Milena. Pedagogický výzkum orientace výuky občanské nauky a základů společenských věd. <i>Pedagogika</i>. č. 3, roč. 51, 2001, s. 299.</p> <p>PAVELKOVÁ, Isabella, ŠKALOUDOVOVÁ, Alena, HRABAL, Vladimír. Analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků. <i>Pedagogika</i>. č. 1, roč. 60. 2010, s. 38.</p>

4.1 Učebnice občanské výchovy

Důležitým tématem po změně režimu v roce 1989, které se týkalo formy a obsahu výuky občanské výchovy, se staly učebnice. Do škol bylo třeba zavést zcela nové učebnice, odideologizované od doktrín Komunistické strany, jež by svým obsahem korespondovaly s novým demokratickým ustanovením.

V časopisech odborného zaměření vyšly pouze dva články věnující se problematice učebnic občanské výchovy. První článek byl publikován v časopise *Moderní vyučování* v roce 2003 a druhý v časopise *Civilia* v roce 2008. I když se tato problematika jeví jako důležitá, nebyla jí věnována dostatečná pozornost.

Ačkoliv se může zdát, že se na českém trhu vyskytuje mnoho učebnic občanské výchovy, ne všechny svým obsahem vyhovují současným požadavkům RVP a potřebám učitelů při výuce na základních školách. Řada z nich obsahuje nedostatky. Některé jsou příliš teoretické, a proto se učitelé snaží vytvářet četné aktivity a pracovní listy, které by žákům přiblížily teoretický výklad z učebnic. Pokouší se jim ukázat na praktických cvičeních, jak mohou probíranou látku využít ve svém životě. V poslední době je některým učebnicím ve školách také vytýkáno, že jejich verze jsou zastaralé, protože nedošlo k jejich novému aktualizovanému vydání.

Jan Zouhar, učitel předmětu základy společenských věd na gymnáziu ve Vsetíně, jenž se touto problematikou zabýval na stránkách časopisu *Moderní vyučování*⁶⁵, ve svém článku s názvem *Jak vybrat učebnice občanské výchovy* upozorňuje, že autoři některých učebnic nemají znalost platných osnov tohoto předmětu na základních a středních školách. Autorům také vytýká jazyk, kterým jsou učebnice psané. Některé kapitoly v učebnicích jsou napsány velmi složitým jazykem, který je žákům základních a často i středních škol vzdálený. Při jejich četbě je třeba pracovat se slovníkem cizích slov nebo s pomocí učitele. O samostatné práci s učebnicí při studiu určitých kapitol tedy nemůžeme uvažovat.

Zouhar ve svém článku analyzuje dva typy učebnic. Prvním typem je sada knih nazvaná *Občanská výchova*⁶⁶, kterou napsal Milan Valenta. Tato učebnice je podle autora

⁶⁵ ZOUHAR, Jan. Jak vybrat učebnice občanské výchovy. *Moderní vyučování*. č. 1, 2003, s. 19.

⁶⁶ VALENTA, Milan. *Občanská výchova*. Nakladatelství Práce 2001.

článku sjednocena několika postavami a jejich příběhy, které mají představovat reálné situace. Tyto postavy mohou podle mínění autora článku působit na žáky základních škol „úsměvným dojmem“. Autor učebnice vybízí žáky k samostatné práci, práci ve skupinách či k diskuzi. Chybí zde metody interaktivního vyučování.

Druhou sadou analyzovaných učebnic je řada s názvem *Občanská výchova*⁶⁷, která vyšla v nakladatelství Olomouc. Byla vytvořena pod redakčním vedením Marie Hrachovcové a Marie Bezchlebové. Jedná se o výsledek mezinárodního projektu. Autorky v učebnici aplikovaly metody interaktivního vyučování, nabízejí velké množství aktivit včetně přidavných materiálů a praktické příručky. Tuto sadu učebnic Zouhar hodnotí společně se svými kolegy kladně a hovoří o ní jako o nejlepší učebnici na trhu.

Na stránkách odborného časopisu *Civilia*⁶⁸ v příspěvku s názvem *Výchova k evropanství jako součást české kurikulární reformy a její odraz v českých učebnicích občanské výchovy* Marie Hrachovcová v roce 2008 provedla hodnocení učebnic občanské výchovy na základě hodnotících kritérií MŠMT⁶⁹.

Z rozboru vyplývá, že nejlépe hodnocená učebnice občanské výchovy pochází od autorek Marie Hrachovcové, Marie Bezchlebové a kolektivu. Učebnice získala nejvyšší počet bodů (54 bodů)⁷⁰. Nejméně bodů (34 bodů) získala učebnice občanské výchovy od Vladislava Dudáka, Violy Horské a kolektivu⁷¹.

⁶⁷ HRACHOVCOVÁ, Marie, BEZCHLEBOVÁ, Marie. *Občanská výchova*. Olomouc 2003.

⁶⁸ HRACHOVCOVÁ, Marie. *Výchova k evropanství jako součást české kurikulární reformy a její odraz v českých učebnicích občanské výchovy*. *Civilia, Evropská a národní identita*. č. 4, Olomouc 2008, s. 32.

⁶⁹ Tato kritéria jsou používána při posuzování učebních textů v případě, kdy se nakladatelé učebnic ucházejí o vystavení doložky. Kritérií je celkem čtrnáct a snaží se obsáhnout všechny prvky učebnic. Zabývají se nejen výukovým obsahem učebnic, ale také vzhledem učebnic, jejich grafickou úrovní, možnostmi orientace v textu, hmotností, motivací žáků, přiměřeností výkladu věku žáků, mírou uplatnění mezipředmětových vazeb, vědeckou správností či náročností učebního materiálu.

HRACHOVCOVÁ, Marie. *Výchova k evropanství jako součást české kurikulární reformy a její odraz v českých učebnicích občanské výchovy*. *Civilia, Evropská a národní identita*. č. 4, Olomouc 2008, s. 32.

⁷⁰ Většina kritérií je hodnocena čtyřmi body na škále, které vyjadřují, že učebnice zkoumané kritérium splnila. Mezi tato kritéria patří technické zpracování učebnice, grafická úroveň a přehlednost textu, motivační úroveň textu, přiměřenost věku žáků, vyváženost výkladové části aktivizačními metodami, množství doplňujících textů s možnostmi rozšiřujícího učiva pro nadané žáky, vědecká správnost a metodika práce s učebnicí. Ve dvou kritériích dosáhla pěti bodů – funkčnost ilustrací a míra zastoupení učiva o evropanství.

⁷¹ Nejvíce bodů učebnice dostala ve čtyřech kritériích – technické zpracování učebnice, přiměřenost věku žáků, vědecká správnost a míra zastoupení učiva o evropanství. Dvakrát byla hodnocena nulou a to

Pro přehled uvádíme výčet učebnic občanské výchovy, které vyšly po roce 2003.⁷²

4.2 Hodnocení a názory žáků a učitelů na vyučovací předmět občanská výchova

4.2.1 Analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků

O názorech žáků na předmět občanská výchova na základních školách byly napsány mezi lety 1989 až 2014 celkem dva články. Jedním byl výzkum uvedený v *Učitelských novinách* v roce 2008 a druhým byl výzkum uveřejněný na stránkách časopisu *Pedagogika* v roce 2010.

V roce 2010 byl v časopise *Pedagogika* zveřejněn výzkum s názvem *Analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků*⁷³. Výzkum provedli Isabella Pavelková, Alena Škaloudová a Vladimír Hrabal. Zabýval se pohledem žáků druhého stupně základních škol na vyučovací předměty na jejich školách. Bádání bylo realizováno mezi lety 2005 až 2007 a bylo rozděleno do dvou etap. V první etapě, která proběhla v letech 2005 a 2006, se odborníci zaměřili pouze na žáky základních škol a ve druhé etapě konané v roce 2007 se pozornost orientovala kromě žáků také na jejich učitele. Do dotazníkového šetření se zapojilo v letech 2005 a 2006 na 2071 žáků ze 101 tříd, kteří pocházeli z osmnácti škol. Ve druhé etapě v roce 2007 bylo sledováno 1037 žáků a 179 učitelů v 50 třídách ze sedmi škol.

Převahu při zkoumání měli chlapci (celkem 1659 chlapců), jejichž počet výrazně převyšuje počet děvčat (1449 dívek). Autoři výzkumu uvedli, že tuto převahu lze vysvětlit faktem, že na víceletá gymnázia odchází větší počet dívek než chlapců. Nejvíce

v kritériích zaměřujících se na doplňující texty a nabídky rozšiřujícího učiva pro nadané žáky a uplatnění požadavku multikulturality a gender.

⁷² LAICMANOVÁ, Antonie. *Výchova k občanství*. Nová škola, s.r.o. 2009.

DUDÁK, Vladislav, HORSKÁ, Viola a kol. *Občanská výchova*. Fortuna 2003.

DUDÁK, Vladislav, ADAMOVÁ, Lenka, HOLČÁK, Petr, MAREDA, Richard a kol. *Občanská výchova*. SPN 1999.

HRACHOVCOVÁ, Marie, BEZCHLEBOVÁ, Marie. *Občanská výchova*. Olomouc 2003.

JANOŠKOVÁ, Dagmar a kol. *Občanská výchova*. S blokem Rodinná výchova ZŠ a víceletá gymnázia. Fraus 2003.

⁷³ PAVELKOVÁ, Isabella, ŠKALOUDOVÁ, Alena, HRABAL, Vladimír. Analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků. *Pedagogika*. č. 1, roč. 60, 2010, s. 38.

dotazovaných žáků pocházelo z devátých tříd základních škol (834 žáků). Nejmenší skupinu tvořili žáci z šestých tříd (723 žáků).

Dotazník obsahoval otázky na oblibu předmětu, obtížnost předmětu, význam předmětu pro žáky, nadání pro předmět, motivaci v předmětu, píli v předmětu a na známku z posledního vysvědčení. Učitelé dostali stejný dotazník a jejich úkolem bylo posoudit své žáky v jednotlivých předmětech a zhodnotit jejich výkon v jednotlivých předmětech. Celkově bylo tedy porovnáváno šestnáct vyučovacích předmětů⁷⁴.

Občanská výchova byla posouzena jako předmět středně oblíbený, snadný a málo významný. Žáci z předmětu dostávají dobré známky, ke studiu jim stačí pouze malá motivace a střední nadání. Ve vyučovacích hodinách žáci vyvíjejí pouze střední píli. Pro srovnání uvádíme předmět rodinná výchova, který je svým charakterem podobný občanské výchově. Tento předmět je na některých školách spojován do jednoho bloku společně s občanskou výchovou. Rodinná výchova byla žáky hodnocena jako oblíbená, snadná a málo významná. Žáci v ní dosahovali výborného prospěchu. Prokazovali pro tento předmět velké nadání, avšak přiznávali, že ke studiu jim stačí pouze slabá motivace a střední píle.

Z šestnácti vyučovacích předmětů na druhém stupni základní školy seřazených podle žakovské obliby, se občanská výchova umístila na sedmém místě. Řadí se tedy do první poloviny pořadí hodnocených předmětů. Prvních sedm míst pořadí bylo obsazeno předměty, které mají ve svém názvu výchova. Rodinná výchova byla na čtvrtém místě v tomto pořadí. Výjimku tvořila informatika, jež získala první místo.

Při posouzení předmětů podle obtížnosti občanská výchova zaujala desáté místo z šestnácti předmětů. Předmět občanská výchova není tedy pro žáky příliš složitý. Výsledky otázky, která zkoumala oblíbenost předmětů a otázky, zabývající se obtížností předmětů, ukazují, že obliba předmětu úzce souvisí s jeho náročností. Autoři uvádějí, že žáci těmto vyučovacím předmětům dávají přednost před jinými předměty, jako jsou český jazyk nebo matematika, protože jsou pro ně snadnější k naučení, nemusí při studiu věnovat spoustu času memorování, jako je tomu například u českého jazyka. Jsou

⁷⁴ Mezi hodnocené vyučovací předměty v dotazníkovém šetření byly zařazeny český jazyk, matematika, anglický jazyk, německý jazyk, fyzika, chemie, přírodověda, zeměpis, dějepis, občanská výchova, rodinná výchova, výtvarná výchova, hudební výchova, tělesná výchova, pracovní výchova a informatika.

pro ně také mnohem více uchopitelné a méně abstraktní. V pořadí předmětů podle oblíbenosti se občanská výchova řadila společně s ostatními výchovami do první poloviny seznamu předmětů, v tomto případě opět stojí po boku ostatních výchov. Rodinná výchova se umístila na poslední šestnácté místo v žebříčku náročnosti předmětů. Jeví se tedy studentům jako nejméně náročný vyučovací předmět.

Další zkoumanou oblastí bylo pořadí předmětů podle významu. Občanská výchova se nacházela až na dvanáctém místě, což značí, že mezi žáky nenabývá velkého významu. Její postavení je nesrovnatelně horší například naproti pozici anglického či českého jazyka. Autoři textu informují, že mnoho žáků či rodičů se domnívá, že Občanská výchova je předmětem okrajovým, jehož význam a důležitost se nedá srovnávat s ostatními předměty. Tento názor však nemají pouze žáci a jejich rodiče, ale s takovým tvrzením se lze setkat i u učitelů, již nejsou aprobovaní na výuku občanské výchovy či sami občanskou výchovu nikdy neučili. Dle autorů výzkumu je důležitost předmětu opomíjena či naprosto přehlížena. Někteří žáci považují tento předmět za oddechovou hodinu. Stejný názor je vyjadřován i u předmětu rodinná výchova. Ta se umístila na třináctém místě z celkového počtu šestnácti předmětů, hned za občanskou výchovou.

Důvod tohoto uvažování může být způsoben vnímáním charakteru předmětu. Při výuce je kladen důraz na žákovské názory, hodiny jsou postavené na komunikaci mezi učitelem a žákem, čímž se hodiny mohou lišit od ostatních vyučovacích předmětů, které se orientují spíše na výklad než dialog. Nahlížení žáků na občanskou výchovu může být ovlivněno právě také samotným názvem předmětu. Ve většině tabulek se řadí vedle ostatních předmětů majících v názvu slovo výchova. Toto pojmenování může žáky navádět k myšlence, že tento předmět je jednoduchý. Žáci a jejich rodiče se mohou domnívat, že jsou občanská a rodinná výchova jednodušší, protože mnohá témata probíraná v hodinách jsou úzce napojena na život člověka a vychází z něj. Žáci mohou tedy čerpat ze svých zkušeností a navázat na informace, které jsou jim poskytovány doma rodiči.

Ve zkoumané otázce pořadí předmětů hodnocené podle dosažené známky se občanská výchova řadí na sedmé místo, tedy do první poloviny seznamu všech vyučovacích předmětů, což značí, že žáci dosahují spíše lepších výsledků než v předmětech, jako jsou český jazyk či matematika. Opět se zde ukazuje, že je pro studenty tento předmět jednodušší než jiné předměty. Vyskytuje se

za vyučovacími předměty jako jsou výtvarná výchova, pracovní výchova, či informatika. Průměrná známka je zde velice dobrá. Rodinná výchova se v tomto seznamu objevuje na čtvrtém místě. Žáci z tohoto předmětu dostávají velmi dobré známky.

Další zkoumaná oblast odkazuje na pořadí předmětů podle odhadu nadání. Zde se občanská výchova objevuje na pátém místě. Žáci se cítí být středně nadaní pro tento předmět. Před občanskou výchovou v tomto pořadí stojí na prvním místě informatika, dále pak tělesná výchova následovaná rodinnou výchovou, která se umístila na třetím místě z celkového počtu šestnácti předmětů.

V pořadí předmětů podle motivace se občanská výchova nachází až v druhé polovině seznamu předmětů. V žákovském hodnocení se objevuje až na třináctém místě. Tento fakt ukazuje, že žáci v hodinách občanské výchovy nenacházejí velkou motivaci či zájem pro její další studium. Za občanskou výchovou stojí jen hudební výchova, fyzika či chemie. Rodinná výchova zaujala deváté místo, z čehož vyplývá, že jsou žáci v tomto předmětu více motivováni než v občanské výchově.

V poslední dotazované otázce, která se zaměřila na hodnocení předmětu podle pílě, se občanská výchova umístila až na jedenáctém místě. Ukazuje se, že žáci v této hodině nejsou moc pilní, při hodinách nevynakládají tolik snahy jako u jiných vyučovacích předmětů. Mohli bychom podotknout, že píle souvisí s oblibou předmětu, ale pokud porovnáme pořadí oblíbenosti předmětu s pořadím pílě v daném předmětu, můžeme postřehnout, že v pořadí oblíbenosti se umístila občanská výchova na sedmé místo, kdežto v pořadí pílě až na místo jedenácté. Rodinná výchova v porovnání s občanskou výchovou dosáhla lepšího výsledku. Umístila se na místo páté. Před ní stojí pouze pracovní, tělesná výchova a informatika.

Z šetření vyplývá, že se občanská výchova řadí spíše k oblíbenějším předmětům (sedmé místo z šestnácti hodnocených předmětů), z něhož žáci dostávají lepší známky (opět sedmé místo v pořadí). Žáci si myslí, že mají pro tento předmět větší nadání (což naznačuje páté místo v pořadí) a odpovídají, že obtížnost předmětu není vysoká (desáté místo v žebříčku). Při výzkumu pílě se ukazuje, že se žáci při hodinách občanské výchovy snaží méně než v jiných hodinách (jedenácté místo v tabulce) a jejich motivace

v hodinách je malá (třinácté obsazené místo z celkového počtu šestnácti předmětů). Významu předmětu je opět záky dáována menší důležitost (desáté místo v pořadí).

Objevily se rozdíly v posuzování předmětu občanské výchovy mezi dívkami a chlapci. Autoři šetření v časopise *Pedagogika* ukazují⁷⁵, že děvčata se cítí pro občanskou výchovu nadanější než chlapci a vykazují lepší prospěch. K odlišnosti mezi pohlavími nedocházelo u oblíbenosti předmětu a u motivace ke studiu. Jak chlapci, tak dívky hodnotili občanskou výchovu v této dotazníkové otázce stejně či velmi podobně. Chlapci se dále shodují v tom, že hodnotí občanskou výchovu jako obtížnější na rozdíl od děvčat, která s tímto vyučovacím předmětem nemají problémy. Význam občanské výchově připisují více chlapci než děvčata. Ti se shodují, že občanská výchova je velmi důležitá.

Rodinná výchova byla celkově u žáků oblíbenější než občanská výchova. To ukazuje fakt, že se v seznamu umístila na čtvrtém místě, kdežto občanská výchova dosáhla sedmého místa. Byla také považována za nejjednodušší vyučovací předmět (poslední tedy šestnácté místo v pořadí obtížnosti předmětů). Žáci odpovídali, že pro rodinnou výchovu mají větší nadání (třetí místo v pořadí) než pro občanskou výchovu, a jsou v předmětu také více motivováni (deváté místo v seznamu). V hodinách dosahovali výborného prospěchu (první místo v pořadí). Při výzkumu píše se ukazuje, že žáci vynakládali více pílě než v hodinách občanské výchovy (páté místo v pořadí, občanská výchova se umístila na místě jedenáctém). Předmět žáci považují za málo významný (třinácté místo z celkového počtu šestnácti předmětů).

Rodinná výchova byla podle autorů výzkumu stejně jako občanská výchova, považována chlapci za obtížnější. Hoši přisuzují rodinné výchově větší význam než dívky. Ty se cítí být pro předmět více nadané než chlapci a jsou při vyučovacích hodinách také pilnější.

Dalším výzkumem, který byl proveden v rámci hodin občanské výchovy, bylo zkoumání zabývající se srovnáním aktivity chlapců a dívek ve výuce tohoto vyučovacím předmětu na druhém stupni základních škol. Výzkum s názvem *Srovnání aktivity chlapců a dívek ve výuce občanské výchovy na ZŠ* byl zhotoven Lucií Formanovou z Pedagogické

⁷⁵PAVELKOVÁ, Isabella, ŠKALOUDOVÁ, Alena, HRABAL, Vladimír. Analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků. *Pedagogika*. č. 1, roč. 60, 2010, s. 51-52.

fakulty Masarykovy univerzity v Brně a uveřejněn na stránkách časopisu *Učitelské noviny*.⁷⁶ Bádání se uskutečnilo v roce 2006 na základních školách různého zaměření v Brně (fakultní, ZŠ se sportovními, ZŠ s jazykovými třídami, církevní ZŠ a ZŠ v okrajové části Brna). Výzkumný vzorek byl sestaven z osmi učitelek a 470 žáků (výsledný počet žáků sestával z 243 chlapců a 227 dívek) na pěti základních školách. Autorka výzkumu navštívila 29 vyučovacích hodin. K výzkumu byl zvolen vyučovací předmět občanská výchova z několika důvodů. Jedním z důvodů byla genderová neutrálnost předmětu. Dalším důvodem bylo pojetí občanské výchovy jako předmětu, který nabízí dostatek prostoru pro diskuzi a tvořivost.

Ve zkoumání se zjistilo, že je chlapcům v hodinách věnováno více pozornosti, jsou častěji vyvoláváni než děvčata. Dívkám je věnováno méně času, protože jsou chápány jako hodnější a méně zlobivější než chlapci. Hoši jsou také větší měrou povzbuzováni ke konverzaci, což způsobuje, že jsou dívky v hodinách pasivnější. Autorka uvádí, že chlapci byli více chváleni a vyvoláváni učitelem, aniž by se hlásili, z důvodu, aby učitel upoutal jejich pozornost a zamezilo se jejich vyrušování.

Po analýze testovaných hypotéz vyšlo najevo, že jsou chlapci v hodinách občanské výchovy aktivnější než děvčata a častěji se zapojují do interakce s učitelem a více konverzují na probírané téma ve vyučovací hodině. Hoši tedy více komunikují s učitelem o probíraném učivu, k organizačním věcem v hodině se však chlapci i dívky vyjadřují stejnou měrou.

4.2.2 Analýza didaktické znalosti obsahu vyučovacího předmětu na základě výpovědi učitelů občanské výchovy

Téma didaktických znalostí učitelů občanské výchovy na základních školách se na stránkách odborně zaměřených časopisů objevilo jednou. Výzkum byl zveřejněn v časopise *Civilia* v roce 2012.

V době uveřejnění výzkumu, jak ukazuje článek od Pavlíny Vašátové s názvem *Didaktické znalosti obsahu učitelů Výchovy k občanství a Společenskovedního vzdělání,*

⁷⁶ FORMANOVÁ, Lucie. Srovnání aktivity chlapců a dívek ve výuce občanské výchovy na ZŠ. *Učitelské noviny*. č. 16, 2008. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1057>>

zveřejněném v časopise *Civilia*⁷⁷, se v odborné pedagogické komunitě objevují snahy zaměřující se na profesionalizaci českého školství. Jejich cílem je dokázat a empiricky podložit, že učitelé jsou profesionálové se znalostmi, kterými nedisponují lidé mimo učitelenskou profesi. Za tyto znalosti lze považovat didaktické znalosti obsahu, které zřetelně odlišují učitele od oborového specialisty. „Didaktické znalosti obsahu reprezentují znalosti různých forem reprezentace učiva, které je součástí didaktické výbavy učitele.“⁷⁸

Záměrem výzkumu bylo zjistit didaktické znalosti obsahů u učitelů občanské výchovy a učitelů základů společenských věd na gymnáziích. Zkoumanou otázkou bylo, jak jsou didaktické znalosti obsahu strukturalizovány, hierarchizovány a reprezentovány v myslích učitelů. Bádání se zaměřilo na vzdělávací oblast s názvem Člověk a společnost (s tematickým celkem výchova k občanství) na základních školách a gymnáziích. „Výzkum si klade za cíl zjistit, jak se učitel, který vytvářel školní vzdělávací program, vyrovnává s multidisciplinárním charakterem obsahu učiva, který je dán tím, že ve vzdělávací oblasti výchova k občanství je pro základní vzdělávání pět tematických okruhů (člověk ve společnosti, člověk jako jedinec, stát a hospodářství, stát a právo, mezinárodní vztahy, globální svět).“⁷⁹ Pro účely této práce se pozornost obrací pouze na výsledky výzkumu vycházejícího z odpovědí učitelů základních škol.

Autorka článku⁸⁰ uvádí, že výzkumný vzorek pro základní vzdělávání byl vytvořen z celkem 27 učitelů (jednalo se o 9 mužů a 18 žen). Důležitým faktorem byla také délka praxe učitelů. U dvanácti učitelů se její délka pohybovala mezi pěti až deseti lety, zbývajících patnáct učitelů získalo praxi trvající více než patnáct let. Při výběru učitelů do výzkumného souboru bylo požadováno, aby měli absolvováno minimálně pět let praxe. Argumentem pro toto rozhodnutí bylo, že učitel, který odučí pět let, je považován za učitele experta.

Zkoumanému vzorku učitelů základních škol byly položeny celkem tři otázky. Ty zjišťovaly, jaké učivo považují učitelé za nejdůležitější, jaké učivo mají rády ženy

⁷⁷ VAŠÁTOVÁ, Pavlína. Didaktické znalosti obsahu u učitelů Výchovy k občanství a Společenskovedního vzdělání. *Civilia*. č. 1, roč. 3, Olomouc 2012, s. 40.

⁷⁸TAMTÉŽ, s. 40.

⁷⁹TAMTÉŽ, s. 40.

⁸⁰TAMTÉŽ, s. 45.

učitelky a jaké muži učitelé. Zkoumaly také jednotlivé oblasti učiva a jak je hodnotili učitelé s různou délkou praxe.

Bádání didaktické znalosti obsahu u učitelů základních škol bylo prováděno pomocí techniky metody třídění (Q-metodologie). Byly vytvořeny Q-typy, které vycházely z analýzy vzdělávací oblasti výchova k občanství. Vzniklo 60 Q-typů, ze kterých učitelé vybírali. Učitel měl za úkol seřadit tyto Q-typy (neboli položky) pro něj od nejdůležitější po nejméně podstatnou. Následně byli učitelé podrobeni polostrukturovanému rozhovoru, jehož cílem bylo zjistit postup, jaký učitelé volili při řazení jednotlivých položek.

Z výzkumu vyplývá, že za nejdůležitější oblasti pro učitele občanské výchovy jsou považována témata s názvem Morálka a mravnost, Vrozené předpoklady a osobní potenciál, Systém osobních hodnot a sebehodnocení, Adaptace na životní změnu, Životní cíle, plány a životní perspektiva a Lidská solidarita a pomoc lidem v nouzi. Tato témata se umístila na první pozice v seznamu vyučovaných oblastí.

Seznam naznačuje, že nejvýznamnější oblasti pro učitele občanské výchovy na základních školách se zaměřují na rozvíjení osobnosti žáka a hodnot, které jsou důležité ve společenském životě. Učitelé se shodli, že nejdůležitější je pro ně téma morálky a mravnosti, které jsou základem pro všechny společenské vztahy a jednání v mezilidské komunikaci. Jejich cílem v hodinách výuky občanské výchovy je vštípit žákům obecně platné a důležité hodnoty, které budou uplatňovat ve svém životě, naučit je nahlížet na život kolem sebe a lidi ve svém okolí bez předsudků a stereotypů a rozvinout v nich empatii k ostatním se snahou pomoci lidem v nouzi.

4.3 Etická výchova

O etické výchově bylo v odborných časopisech s pedagogickým a společenskovedním zaměřením napsáno celkem osmnáct článků. Nejvíce článků se objevilo v týdeníku *Učitelské noviny*. Bylo v nich publikováno deset článků. Tématu etické výchovy se věnoval i časopis *Moderní vyučování*. V něm bylo uvedeno pět článků. Časopisy *Civilia*, *Komenský* a *Společenskovední předměty* obsahovaly jeden článek. V časopise *Pedagogika* nebyl publikován žádný článek zabývající se etickou výchovou. Články v této části diplomové práce nejsou řazeny chronologicky. Důvodem je snaha

o vysvětlení vzniku etické výchovy a vývoje jejího využití na základních školách. Informace o jejím vzniku a potřebě zavedení se objevují v novějších článcích, které se snaží shrnout a vysvětlit danou problematiku etické výchovy.

Stanislava Hoferková a Jarmila Šťastná, autorky článku *Názory pedagogických pracovníků na etickou výchovu jako možnost prevence sociálně patologických jevů* uveřejněném v týdeníku *Učitelské noviny*⁸¹, konstatují, že projekt etické výchovy (neboli také výchovy k prosociálnosti) byl vytvořen na počátku 80. let 20. století psychologem a profesorem z Nezávislé univerzity v Barceloně Robertem Roche Olivarem. Jeho výchovný projekt vycházel z několika psychologických a pedagogických škol. Pavel Motyčka (jeden z autorů návrhu Etického fóra o vytvoření doplňujícího předmětu etické výchovy a učitel základů společenských věd a etické výchovy na Arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži) v časopise *Učitelské noviny*⁸² dále oznamuje, že mezi směry, jež Olivara ovlivnily, patřily kognitivně-behaviorální psychologie, teorie emoční inteligence, logoterapie, humanistická psychologie a pedagogika či teorie rozvoje mravního usuzování J. Piageta a L. Kohlberga.

O zavedení etické výchovy do škol se vede diskuze již několik let. Kořeny této debaty lze dohledat už pár let po pádu komunistického režimu. K jejímu zesílení dochází v roce 1999, kdy bylo založeno Etické fórum. K založení tohoto fóra iniciovalo vědomí, jak zmiňuje Marie Jakešová (lektorka a učitelka etické výchovy a místopředsedkyně Etického fóra ČR) na stránkách časopisu *Učitelské noviny*⁸³, že svoboda bez zodpovědnosti vede k velmi vážným problémům. „Mnozí to vnímali a cítili i potřebu na tuto souvislost upozornit. V té době se začaly hodně skloňovat pojmy jako morálka, mravnost a etika, což však vedlo k tomu, že tato slova začala mít pro mnohé prázdný obsah a nijak

⁸¹ HOFERKOVÁ, Stanislava, ŠŤASTNÁ, Jarmila. Názory pedagogických pracovníků na etickou výchovu jako možnost prevence sociálně patologických jevů. *Učitelské noviny*. č. 12, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1723>>

⁸² MOTYČKA, Pavel. Ještě jednou etická výchova aneb pokus o vyvrácení mýtů. *Učitelské noviny*. č. 10, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1697>>

⁸³ JAKEŠOVÁ, Marie. Jaké výsledky přinesla desetiletá snaha o zavedení etické výchovy do škol? *Učitelské noviny*. č. 1, 2010. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z:<<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2325>>

nemotivovala. V té době přichází skupina lidí se zcela konkrétní představou, co by mohli společnosti nabídnout. Zakládají EF ČR, které má pomoci slově jejich obsah vrátit.“⁸⁴

Jako reakci na tyto problémy zakládá Etické fórum projekt etické výchovy (výchovy k prosociálnosti). Jedná se o program určený pedagogům a dalším pedagogickým pracovníkům, jehož obsahem je pomoci vychovávat z dětí a mládeže zralé osobnosti, které jsou schopné za sebe přijímat zodpovědnost a nést tuto zodpovědnost i za vývoj celé společnosti společně s ostatními lidmi. Snaží se vzdělat jedince, kteří budou sebevědomí, empatičtí, sociálně uvědomělí a nepodléhající závislostem různého typu. Projekt získal akreditaci MŠMT. Na kurzech spolupracuje Etické fórum s Pedagogickou fakultou Univerzity v Hradci Králové. Účastníci se učí principům zážitkové pedagogiky, které pak mohou realizovat ve svých hodinách během vyučování. Na konci kurzu absolventi obdrží certifikát Pedagogické fakulty Univerzity v Hradci Králové, který je opravňuje k vyučování etické výchovy.

Pavel Motyčka uvádí v rozhovoru *Budeme mít předmět etická výchova?* Jaroslavy Štefflové uveřejněném v *Učitelských novinách*⁸⁵, že většina učitelů etické výchovy absolvovala kurz na Univerzitě v Hradci Králové a díky tomu má občanská organizace Etické fórum přehled o školách, na kterých tento předmět vyučují. Těmto školám, které nabízejí výuku etické výchovy, je poskytována možnost přihlásit se každoročně od roku 2001 do soutěže vyhlašované Nadací Josefa Luxe s názvem *Program podpory etické výchovy*⁸⁶. Školy jsou hodnoceny podle určitých kritérií a následně je vyhlášena ta nejuspěšnější, která získá symbolickou finanční odměnu.

Mimo tento program se Etické fórum snažilo už od počátků svého působení prosadit etickou výchovu do osnov školního vzdělávání, buď jako samostatný předmět nebo alespoň jako předmět volitelný. Etické fórum také argumentovalo tím, že na Slovensku byla etická výchova zařazena jako povinně volitelný předmět už v roce 1993 a ohlasy na ní jsou vesměs pozitivní. Marie Hrdá v článku s názvem *Etika* publikovaném v časopise *Moderní vyučování*⁸⁷ dokládá, že na základě dotazování učitelů

⁸⁴ TAMTÉŽ, č. 1, 2010.

⁸⁵ ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Budeme mít předmět etická výchova? *Učitelské noviny*. č. 4, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1597>>

⁸⁶ HRDÁ, Marie. Etika. *Moderní vyučování*. č. 3, roč. 16, 2010, s. 12.

⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 9.

na slovenských školách se zjistilo, že žáci k učitelům etické výchovy získali větší důvěru a dokázali se svým lektorům svěřit se svými problémy, ubylo hádek a sporů mezi těmito žáky, protože se naučili respektovat jeden druhého a v neposlední řadě se díky této výchově podařilo vyřešit několik komplikovaných výchovných problémů. V rozhovoru pro *Učitelské noviny* Pavel Motyčka⁸⁸ tvrdí, že cílem Etického fóra nebylo povinné zavedení etické výchovy do kurikula školy, nýbrž to, aby měla škola možnost tento předmět do svého učebního plánu zařadit.

V roce 2009 Ministerstvo školství společně s Výzkumným ústavem pedagogickým zahájilo veřejnou diskuzi o návrhu doplňujícího předmětu etické výchovy, který by mohl přibýt v obsahu Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Jaroslava Štefflová v článku *Potřebujeme etickou výchovu?* uveřejněném v časopise *Učitelské noviny* jako reakci na tuto veřejnou debatu oslovila několik ředitelů základních škol a položila jim otázku, zda by zařadili předmět etická výchova do svého Školního vzdělávacího plánu⁸⁹. Někteří ředitelé se shodovali v tom, že by se etická výchova měla jako samostatný předmět do rozvrhů zařadit. Mezi odpověďmi pro její zavedení se vyskytovaly názory, že tato výchova by vyplnila prostor, který schází v občanské či rodinné výchově, tj. pomohla by vyřešit sporné problémy s chováním a morálkou, ke kterým na škole dochází. Velký problém, který by nastal po jejím zavedení, vidí v tom, že školy nemají dostatek aprobovaných učitelů pro tento předmět (Ladislav Domáň, ZŠ Náchod)⁹⁰. „Téma je to velice důležité. Mít takový předmět třeba hodinu týdně by nebylo špatné, ale myslím, že doba k tomu ještě nenazrála. Chybějí proškolení učitelé. Aby to nedopadlo jako s výchovou ke zdraví, kterou učí buď tělocvikáři, nebo kdo učil rodinnou výchovu. Napřed by bylo třeba věnovat dostatek času na další vzdělávání učitelů, aby mohli působit jako skuteční odborníci.“ (Ctirad Drahorád, ZŠ a MŠ Železná Ruda)⁹¹

Ředitelé odpovídali, že by chtěli zavést etickou výchovu jako povinně volitelný předmět, protože pro povinný předmět nemají dostatečnou hodinovou dotaci. Připouští však, že by si nebyli jisti, jestli by si tento předmět zapsali žáci, kteří by ho nejvíce

⁸⁸ ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Budeme mít předmět etická výchova? *Učitelské noviny*. č. 4, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1597>>

⁸⁹ ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Potřebujeme etickou výchovu? *Učitelské noviny*. č. 6, 2009. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1625>>

⁹⁰ TAMTÉŽ, č. 6, 2009.

⁹¹ TAMTÉŽ, č. 6, 2009.

potřebovali (Miloslav Horký, ZŠ Jelínkova, Rýmařov)⁹². Další ředitelé tvrdili, že by se jim etická výchova líbila, avšak pouze jako průřezové téma, které by prolínalo více předměty (Jaromír Krčmář, ZŠ Zašová)⁹³. A v neposlední řadě se objevovaly názory, že zavedení samostatného nebo povinně volitelného předmětu etická výchova není nutné, protože tato problematika je žákům již předávána prostřednictvím jiných předmětů jako jsou občanská výchova, rodinná výchova, výchova ke zdraví, dějepis, literatura či hudební a výtvarná výchova (Jana Štollová, ZŠ Herálec u Žďáru nad Sázavou)⁹⁴.

Dne 9. prosince 2009⁹⁵ bylo ministryní školství Kopicovou podepsáno Opatření, které mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, a od 1. ledna 2010 ustanovuje etickou výchovu jako nový doplňující vzdělávací obor. Doplňující vzdělávací obory nejsou povinnou součástí vzdělávání, školy si tedy mohou zvolit, zda je zařadí do svého učebního plánu. Podle autorky článku *Etika* v časopisu *Moderní vyučování* etická výchova směřuje k tvorbě klíčových kompetencí tím, že sleduje určité dílčí cíle⁹⁶.

Marie Hrdá v článku *Efekty výuky etické výchovy jsou okamžité* uveřejněném v časopise *Moderní vyučování*⁹⁷ shrnuje témata, kterými se etická výchova zabývá, do deseti okruhů⁹⁸. Kromě těchto nabízených témat jsou však k dispozici i jiné náměty,

⁹² TAMTÉŽ, č. 6, 2009.

⁹³ TAMTÉŽ, č. 6, 2009.

⁹⁴ TAMTÉŽ, č. 6, 2009.

⁹⁵ HRDÁ, Marie. *Etika. Moderní vyučování*. č. 3, roč. 16, 2010, s. 9.

⁹⁶ Snaží se rozvinout u žáků schopnost aktivně a tvořivě ovlivňovat měnící se podmínky ve společnosti a pracovním životě. Učí žáky navazovat, udržovat si a rozvíjet vztahy ve společnosti a řešit problémy na základě získaných dovedností a vědomostí. Vede žáky ke spolupráci a pochopení jejich výhod. Rozvíjí u žáků schopnost komunikace a jejího efektivního využití. Podněcuje žáky k toleranci, vstřícnosti a pochopení potřeb druhých lidí. Pobízí žáky k vnímání, přijímání, vytváření a rozvíjení etických, kulturních a duchovních hodnot. Usiluje o to, aby žáci nehleděli pouze na uspokojení lidských potřeb pomocí materiálních statků. Povzbuzuje žáky k samostatnému pozorování světa a následnému kritickému posouzení pozorovaných výsledků a využití nově nabytých zkušeností v budoucím životě. Vede žáky k naslouchání druhým lidem a snaze jim porozumět a pomoci. Umožňuje žákům vytvořit si pozitivní pojetí sebe samého, aby mohlo docházet k následnému rozvoji a posílení sebedůvěry a samostatnému seberozvoji. Povzbuzuje žáky k respektování druhých a jejich rozhodnutí a hodnot. Na základě ohleduplnosti učí žáky a studenty k úctě k druhým a spolupráci v týmu. Rozvíjí schopnost empatie k druhým. Snaží se naučit žáky principům správného rozhodování v zájmu pomoci a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti. TAMTÉŽ, s. 9.

⁹⁷ HRDÁ, Marie. *Efekty výuky jsou okamžité. Moderní vyučování*. č. 3, roč. 16, 2010, s. 12.

⁹⁸ Doporučené okruhy témat zahrnují: Komunikace a mezilidské vztahy, Pozitivní sebepojetí a důstojnost lidské osoby, Pozitivní hodnocení druhého, Tvořivost – řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí, Komunikace citů, Empatie – vcítění se, Asertivita – zvládnutí asertivity

kteřé učitelé mohou ve svých hodinách pouŹít. Mezi další navrhované okruhy můžeme zařadit témata jako Rodina, ve které Źijeme, Výchova k sexuálnímu zdraví a k rodinnému Źivotu, Etika a hodnotový systém či Ochrana přírody a Źivotního prostředí.

Od roku 2010 je tedy možné na českých školách vyučovat samostatný předmět etická výchova. Jak uvádí Michaela Spurná v časopise *Komenský*⁹⁹ vydaném v roce 2014, stále se objevuje ještě mnoho překážek na cestě k tomu, aby se stala etická výchova plnohodnotným předmětem. Prvním problémem je časová dotace předmětu, o které rozhoduje vedení školy. Další komplikaci činí fakt, že se výuky ujímají neaprobovaní učitelé. Etická výchova se v současnosti vyučuje jako povinně volitelný nebo volitelný předmět přibližně na devadesáti školách v České republice, přičemž jejich počet neustále narůstá.

Michaela Spurná ve svém článku v časopise *Komenský*¹⁰⁰ popisuje, že na základních školách, které zařadily etickou výchovu do svého Školního vzdělávacího plánu, byl proveden průzkum. Ten zkoumá, jak na tento předmět pohlížejí samotní Źáci. Bádání se zúčastnilo 1039 Źáků z druhého stupně sedmnácti základních škol, které byly náhodně vybrány. Poměr dívek a chlapců byl v celkovém počtu zúčastněných Źáků téměř vyvážený, chlapců bylo 502 (jejich počet činil 48%) a děvčat bylo 537 (neboli 52%). Nejvíce Źáků navštěvovalo šestou třídu. Nejmenší počet studentů byl z páté třídy. V době průzkumu bylo 941 Źáků učeno ženami-učitelkami, zbytek byl učen muži-učiteli. Informace získané od studentů sloužily ke stanovení celkového průměru postojů Źáků, který byl následně podroben dalším statistickým analýzám.

Výsledky výzkumu ukázaly, že Źáci vnímají etickou výchovu pozitivně. Jejich vztah k tomuto předmětu je kladný, Źáci odpovídali, že považují etickou výchovu za svůj oblíbený vyučovací předmět a shodovali se na tom, že je pro jejich osobní Źivot tento předmět užitečný. Ukázalo se také, že dívky vnímají etickou výchovu mnohem pozitivněji než chlapci. Bylo také zjištěno, že vnímání užitečnosti předmětu etické

a soutěŹivosti, sebeovládání, Reálné a zobrazované vzory, Elementární prosociálnost – pomoc, dělení se, spolupráce, přátelství, Komplexní prosociálnost – sociální problémy, solidarita, kooperativnost
HRDÁ, Marie. Efekty výuky jsou okamŹité. *Moderní vyučování*. č. 3, roč. 16, 2010, s. 12.

⁹⁹ SPURNÁ, Michaela. Učitel → Źák; učitelka → Źačka = pozitivnější vnímání etické výchovy? *Komenský*. č. 2, roč. 138, 2014, s. 26.

¹⁰⁰TAMTÉŽ, s. 27.

výchovy se mění s věkem žáků. Respondenti z šestých ročníků hodnotili předmět velmi pozitivně na rozdíl od žáků devátých ročníků, kteří zastávali spíše neutrální postoj. Příčina tohoto jevu může být nalezena ve věku dotazovaných. Vnímání užitečnosti předmětu a jeho významu je hodně ovlivněno žákovskými zájmy o etickou výchovu a také přístupem učitele k vyučování tohoto předmětu.

Další zkoumaná položka výzkumu se zajímala právě o přístup učitele. Žáci byli dotazováni, zda předmět vyučuje žena-učitelka či muž-učitel. Ukázalo se, že žáci hodnotili pozitivněji, pokud je vyučoval učitel-muž než učitelka-žena. Dívky hodnotily výuku kladněji, pokud je učila žena a chlapci oceňovali více výuku vedenou mužem.

Dotazníkové šetření poukázalo na to, že etická výchova je mezi žáky velmi oblíbená, ale zároveň, že tato oblíbenost s rostoucím věkem klesá. Důležitou roli při vyučování má také učitel, jehož přístup žáci hodnotili jako přátelský, nápomocný a příjemný. Význam etické výchovy tkví v tom, že při výuce mohou žáci diskutovat o tématech, která jsou jim blízká. Studenti mohou využívat svých vlastních zkušeností a aplikovat je na probíranou problematiku.

Opodstatněnou součástí etické výchovy je možnost navázání lepších vztahů nejen s učiteli, ale i se spolužáky a lidmi ve společnosti. Žáci v těchto hodinách mohou prodiskutovávat témata, na která v jiných hodinách není dostatek času. To dokládají i pozitivní ohlasy žáků z druhého stupně základních škol, kteří byli dotazováni na své názory o etické výchově na stránkách časopisu *Učitelské noviny* v článku *Prosociální výchova?* Bohuslavy Podolské¹⁰¹.

4.4 Mediální výchova

O problematice spojené s mediální výchovou bylo napsáno v odborných časopisech pedagogického a společenskovedního zaměření celkem dvanáct článků. Nejvíce článků bylo publikováno na stránkách časopisu *Učitelské noviny*. O mediální výchově v tomto

¹⁰¹ PODOLSKÁ, Bohuslava. Prosociální výchova? *Učitelské noviny*. č. 18, 2008. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1091>>

„Je to můj nejoblíbenější předmět. Cítím se svobodě a volně. (7. třída)“ „Pomohlo mi, že člověk poznává druhé jinak. Všichni máme své problémy a strachy. (8. třída)“ „Nejvíce mě zaujalo, že můžeme mluvit i o takových věcech, jako jsou potraty a necítím se při tom trapně. Toto téma mě nejvíce zaujalo... (9. třída)“

časopise mezi lety 1989 až po duben 2014 bylo zveřejněno sedm článků. Tři články byly zveřejněny v časopise *Společenskovědní předměty*. Jeden článek byl publikován v časopisech *Pedagogika* a *Moderní vyučování*. V časopise *Civilia* a *Komenský* nebyly o mediální výchově publikovány žádné články. Články v této práci nejsou seřazeny chronologicky z toho důvodu, že první část kapitoly je věnována vývoji, obsahu a zařazení mediální výchovy do vyučování na základních školách a druhá část kapitoly se zabývá názory učitelů základních škol na toto téma. Jednotlivé články z odborných časopisů byly seřazeny tak, aby napomohly vytvořit tuto strukturu.

Klára Šeďová, autorka příspěvku *Média jako pedagogické téma* v časopise *Pedagogika*¹⁰², uvádí, že za rozvojem mediální výchovy stojí dva významné důvody. Prvním důvodem byl strach z nekontrolovatelného růstu vlivu médií na děti. Autorka upozorňuje, že tato obava se poprvé objevila již v době rozšíření filmu jako masové zábavy. Druhým důvodem se stala teorie informační společnosti. Teorie oznamuje, že západní společnost ukončila industriální etapu svého vývoje a vstoupila do etapy, kdy se informace stávají nejvýznamnější ekonomickou komoditou. Proto je důležité naučit žáky mediální gramotnosti, která jim zajistí možnost správné orientace v dnešním světě.

Jak píše Lukáš Doubrava v článku *Mediální výchova, nové téma ve výuce* uveřejněném v časopise *Učitelské noviny*¹⁰³ se na tvorbě konceptu mediální výchovy pro základní školy a gymnázia podílelo Centrum pro mediální studia v Praze při Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Centrum pořádá kurzy pro učitele, pojmenované *Základy mediální výchovy v celkovém rozsahu dvaceti vyučovacích hodin*, akreditované MŠMT. Kurz připravuje učitele na tvorbu a realizaci osnov a školních vzdělávacích programů spojených s výukou mediální výchovy.

Doubrava dále informuje, že mediální výchova se stala v roce 2007 průřezovým tématem zahrnutým do Rámcového vzdělávacího programu, který musí být povinně realizovaný na všech základních školách. Školy musí toto průřezové téma zařadit do svých Školních vzdělávacích plánů na obou stupních. Časová dotace není závazně stanovena, záleží na škole, jakou formou chtějí mediální výchovu uplatňovat. První možností je,

¹⁰² ŠEĎOVÁ, Klára. Média jako pedagogické téma. *Pedagogika*. č. 1, roč. 54, 2004, s. 19.

¹⁰³ DOUBRAVA, Lukáš. Mediální výchova, nové téma ve výuce. *Učitelské noviny*. č. 44, 2006. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: < <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=48> >

že může integrovat tematické okruhy mediální výchovy do vzdělávacích obsahů určitých vyučovacích předmětů. Druhou možností je zařazení tematických okruhů mediální výchovy do výuky formou projektů. Třetí možností je kombinace obou předešlých variant. Poslední a nejnáročnější možností je realizace mediální výchovy jako samostatného předmětu.

Markéta Pastorová z Výzkumného ústavu pedagogického v Praze v rozhovoru Lukáše Doubravy informuje¹⁰⁴, že vhodný rozsah výuky mediální výchovy na druhém stupni základní školy činí třicet hodin, tj. patnáct lekcí na jedno pololetí. Jedná se o nadprůměrnou časovou dotaci, kterou ředitel školy nemusí dodržet. Nejdůležitější je, aby byla zajištěna dostatečná kvalita výuky. Autor článku uvádí, že podle Výzkumného ústavu pedagogického v Praze je nejvhodnější začít s výukou mediální výchovy ve třetím ročníku na prvním stupni. Na druhém stupni se může mediální výchova vyučovat v libovolném ročníku s tím, že v osmém a devátém ročníku na druhém stupni je vhodné zařadit projekty, které by čerpaly ze zkušeností žáků.

Mediální výchovu lze jako průřezové téma zapojit do mnoha vzdělávacích oblastí. Jak informuje Michal Pelikán ve svém článku *Mediální výchova a její zapojení do výuky* v časopise *Společenskovední předměty*¹⁰⁵, mediální výchovu je možné zařadit do vzdělávací oblasti Člověk a společnost, kam patří občanská výchova a dějepis. Objevují se zde témata jako veřejná agenda, gender, xenofobie, rasismus, konzumerismus, které jsou často prezentovány v médiích. Další využití tohoto průřezového tématu můžeme sledovat ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho zdraví, kde slouží k výkladu témat, jako jsou Udávání vzorů a životního směru, Zobrazování sexu či Manipulativnost reklamy. Mimo tyto dvě oblasti se mediální výchova realizuje také v oblastech Člověk a jeho svět, Člověk a příroda či Umění a kultura. Ivana Svobodová (zástupkyně ředitele a učitelka informatiky a práce s počítačem na základní škole Legerově v Praze 2) v článku *Mediální výchova ve výuce na základní škole* uveřejněném v časopise *Společenskovední předměty*¹⁰⁶ píše, že některé školy zařazují mediální výchovu do předmětu informatika a informační oblast. Mediální

¹⁰⁴ DOUBRAVA, Lukáš. Mediální výchova, nové téma ve výuce. *Učitelské noviny*. č. 44, 2006. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: < <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=48> >

¹⁰⁵ PELIKÁN, Michal. Mediální výchova a její zapojení do výuky. *Společenskovední předměty*. č. 2, roč. 6, 2006, s. 21.

¹⁰⁶ SVOBODOVÁ, Ivana. Mediální výchova ve výuce na základní škole. *Společenskovední předměty*. č. 2, roč. 7, 2007, s. 21.

výchova však není součástí pouze tohoto předmětu, nýbrž je zasazena do všech ostatních předmětů. Autorka uvádí, že je důležité, aby mediální výchova prolínala všemi vyučovacími předměty na základní škole.

Ivana Svobodová dále informuje, že se mediální výchova ve výuce uskutečňuje ve dvou oblastech: dovednostní a informační. Oblast dovednostní je spojena se znalostmi a dovednostmi žáka. Studenti se učí práci s počítači, kterou pak mohou uplatnit i v jiných předmětech. Mezi dovednostmi, kterých žáci dosáhnou, by mělo být vyhledávání a přijímání různých informací na internetu, základní práce s počítačem či porozumění významů sdělení. Tato práce s počítači je zařazována již do nižších ročníků prvního stupně základních škol. Oblast informační se orientuje na analýzu obsahu médií.

Cílem jednotlivých okruhů mediální výchovy tedy je, aby žáci získali alespoň základní úroveň mediální gramotnosti, která je v dnešní době pro život důležitá. Žáci by se měli naučit, jak píše Michal Pelikán¹⁰⁷, kriticky nahlížet na mediální obsahy, jež jsou jim prezentovány v médiích (např. ve zpravodajství v televizi či internetových zpravodajských portálech). Jsou poučováni, že informace, které díky nim získají, si musí ověřit. Žáci se dozvídají, že sdělení v médiích má různé účely, které nemusí být zřejmé na první pohled, že se média velkou měrou podílejí na utváření veřejného života a ovlivňují životní styl lidí.

Pomoc se zařazením průřezového tématu mediální výchova učitelům základních a středních škol, jak uvádí Jaroslava Štefflová v článku *Mediální výchova nemusí být strašák* uveřejněném v časopise *Učitelské noviny*¹⁰⁸, nabízí projekt o. s. AISIS. Ten do své nabídky zařadil téma s názvem *Média tvořivě*. Projekt se dělí na dvě oblasti. První oblast zahrnuje semináře mediální tvorby, které pomáhají učitelům s tématy věnujícími se zpravodajství, publicistice či fotografování. Objevují se zde také náměty pro výuku tématu Média a občanství, které přesahuje do dalšího průřezového tématu Výchova demokratického občana. Druhá oblast se zaměřuje na tvorbu školních časopisů.

¹⁰⁷ PELIKÁN, Michal. Mediální výchova a její zapojení do výuky. *Společenskovední předměty*. č. 2, roč. 6, 2006, s. 21.

¹⁰⁸ ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. Mediální výchova nemusí být strašák. *Učitelské noviny*. č. 21, 2007. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=432>>

Dalším projektem, který organizuje společnost o. s. AISIS, je *Minimalizace šikany*¹⁰⁹, jak informuje Jaroslava Štefflová v článku *MiŠi stop kyberšikaně*, napsaném pro *Učitelské noviny*. Tento projekt je zacílený na učitele mediální výchovy. Připravuje pro ně semináře, které je naučí včas rozpoznat šikanu a následně ji se žáky řešit. Kyberšikana je v době sociálních sítí a digitálních médií významným tématem. Učitelé by měli v rámci mediální výchovy žáky na tuto problematiku upozornit a vysvětlit jim, jak se chovat, pokud by se do tohoto problému dostali. Jaroslava Štefflová uvádí, že projekt má charakter soutěže. Nejdříve učitelé žáky seznámí s problematikou kyberšikany a poté mají studenti za úkol vytvořit plakát varující před tímto problémem. Tyto plakáty jsou následně prezentovány a z celé České republiky je vybírán vítězný tým žáků.

Jak už bylo výše řečeno, mediální výchova může být realizována jako průřezové téma nebo jako samostatný předmět. Jaroslava Štefflová ve výše uvedeném článku¹¹⁰ uveřejnila názory učitelů mediální výchovy na základních a středních školách, kteří mají zkušenosti s výukou tohoto předmětu a kteří také navštívili semináře projektu o. s. AISIS. Ivana Svobodová (ZŠ Legerova v Praze 2) říká, že mediální výchovu zařadili do svého Školního vzdělávacího plánu a vyučují ji jako průřezové téma. Mediální výchova se však objevuje také v rámci předmětu informatika, který má funkci povinného vyučovacího předmětu od čtvrté do deváté třídy. Eliška Lesniaková (ZŠ Chmelnice v Praze 3) udává, že mediální výchovu vyučují jako samostatný vyučovací předmět v kombinaci s dramatickou výchovou. „Chceme děti víc aktivizovat, učit je komunikaci. Některé prvky ze semináře jsem s žáky vyzkoušela a nadchlo mne, že se s chutí zapojili i trojkaři a čtyřkaři. [...] Nahrávali třeba rozhovory s bezdomovcem, fotografovali krásná i ošklivá zákoutí Žižkova. Výslednou práci doprovodili titulky, repovou hudbou. [...] Kdyby se podařilo školu dovybavit fotoaparáty a mobily, určitě by to bylo výuce ku prospěchu. Mediální výchova musí mít činnostní charakter, jinak by děti nudila.“¹¹¹

Dalo by se říci, že každá škola se vypořádává s výukou mediální výchovy po svém. Může se zdát, že zařazení tohoto průřezového tématu do vyučování může být složité.

¹⁰⁹ ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. *MiŠi stop kyberšikaně*. *Učitelské noviny*. č. 19, 2011. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5968>>

¹¹⁰ ŠTEFFLOVÁ, Jaroslava. *Mediální výchova nemusí být strašák*. *Učitelské noviny*. č. 21, 2007. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=432>>

¹¹¹ TAMTÉŽ, č. 21, 2007.

Následující část ukáže, jak je mediální výchova začleněna do Školního vzdělávacího plánu a vyučována na různých základních školách.

Vlasta Geryková (ředitelka ZŠ Dukelská v Příboře) v článku *Mediální výchova v životě školy*¹¹² tvrdí, že zařazení mediální výchovy do vyučování je jednoduché, pokud se výuka aplikuje v praxi a životě školy. Škola realizovala projekt s názvem *Televizní vysílání pro přátele školy*. Žáci se seznámili s prací moderátorů, režisérů a ostatních pracovníků televize. Zjistili, jak se točí reklama a jak rozpoznat vhodnou reklamu od nevhodné. Práce na projektu byla organizována tak, aby se v ní prolínaly všechny vyučovací předměty. „Projekt nás přesvědčil, že se děti při mediální výchově mohou zajímavou formou mnohé naučit, pochopit význam a působení médií v životě, a přitom se i pobavit a ukázat praktické výsledky činnosti.“¹¹³ Vladimír Slavík (učitel ZŠ praktické v Úštěku) ve svém článku pro *Učitelské noviny*¹¹⁴ uvádí, že v rámci mediální výchovy připravili projekt s názvem *Den médií*. Žáci se prostřednictvím workshopů seznamovali s různými formami mediálního sdělení a učili se v nich orientovat. „Podle ohlasů žáků se všem celodenní aktivity líbily a domníváme se, že zážitkovou formou přispěly k získání informací o médiích. Navíc někteří získali svoji vůbec první zkušenost práce s fotoaparátem a kamerou.“¹¹⁵ Pavel Wojnar (učitel na ZŠ Mendelova v Karviné – Hranicích) ve svém článku pro *Učitelské noviny*¹¹⁶ udává, že ve škole pravidelně jednou ročně v rámci mediální výchovy pořádají projekt, při kterém spolupracuje celá škola. Žáci z různých tříd pracují na projektu, který jim buď stanoví učitel, nebo na kterém se mezi sebou domluví. Téma projektu je stanoveno tak, aby se na něm mohli podílet všichni žáci bez rozdílu věku. Studenti se mimo jiné dozvídají základní informace o médiích a o tvorbě reklamy, kterou si mohou vyzkoušet natočit. Žáci tuto aktivitu hodnotí pozitivně a styl výuky se jim zdá vhodnější než klasický model v běžných třídách, kde jsou rozřazeni podle věku. „Cílem je rozvoj spolupráce a komunikace mezi různými jedinci! Vzájemné lepší poznávání ‚cizích

¹¹² GERYKOVÁ, Vlasta. Mediální výchova v životě školy. *Učitelské noviny*. č. 32, 2008. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1378>>

¹¹³ TAMTÉŽ. č. 32, 2008.

¹¹⁴ SLAVÍK, Vladimír. Den médií. *Učitelské noviny*. č. 11, 2011. [online]. c2013, [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5819>>

¹¹⁵ TAMTÉŽ. č. 11, 2011.

¹¹⁶ WOJNAR, Pavel. Když mediální výchova smazává rozdíly mezi ročníky. *Učitelské noviny*. č. 2, 2009. [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1571>>

děti' ve škole je vhodným prostředkem k prevenci negativních jevů, jako je šikana.¹¹⁷ Podobný typ projektu se objevuje i na ZŠ Eden, Praha 10, jak uvádí Jana Churáčková, ředitelka školy v příspěvku pro časopis *Učitelské noviny*¹¹⁸. Žáci z různých tříd jsou rozděleni do skupin, které pak podniknou exkurze do rozhlasových či televizních studií. Mohou si vyzkoušet roli sportovního komentátora či redaktora školního časopisu. Po ukončení projektu informují své spolužáky o tom, co zažili a co se naučili nového.

4.5 Sexuální výchova

Sexuální výchovou se zabývali autoři přispívající do odborných pedagogických a společenských časopisů v celkem třinácti článcích. Sexuální výchova je tak po etické výchově druhým nejčastěji prodiskutovávaným tématem v odborných časopisech, kterými se zabýváme v této diplomové práci. Největší počet článků se objevil v *Učitelských novinách*. Bylo v nich publikováno osm článků. V časopise *Moderní vyučování* se tematika sexuální výchovy objevila ve dvou článcích. Po jednom článku bylo o sexuální výchově napsáno v časopisech *Společenskovední předměty*, *Civilia* a *Komenský*. Časopis *Pedagogika* nepřinesl v letech 1989 až 2014 žádný článek zabývající se tímto tématem. K hlubší analýze byly vybrány pouze některé články. Mezi ně patří články uveřejněné v časopise *Komenský* v roce 2014, *Učitelské noviny* v roce 2011, *Společenskovední předměty* v roce 2005 a *Moderní vyučování* v roce 1999. V ostatních článcích je sexuální výchova popisována obecně, tj. autoři hovoří o potřebě jejího zavedení do základních škol. Autoři v těchto článcích neposkytují čtenářům žádné nové informace a nedochází k žádným cílům.

Otázka zavedení sexuální výchovy jako samostatného vyučovacího předmětu nebo jako oblasti, která by se vyučovala v rámci jiného předmětu, se objevuje již od roku 1989. Pedagogové a odborníci si uvědomují její význam a domnívají se, že by její výuka neměla na základních školách chybět.

¹¹⁷TAMTÉŽ, č. 2, 2009.

¹¹⁸ CHURÁČKOVÁ, Jana. Mediální výchova na ZŠ Eden. *Učitelské noviny*. č. 22, 2011. [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: < <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6033> >

Lenka Kamarová v článku s názvem *Co by si rodiče přáli od sexuální výchovy ve škole* publikovaném v časopise *Komenský*¹¹⁹ uvádí, že sexuální výchova není chápána jednoznačně. Objevuje se užší a širší pojetí vymezení tohoto pojmu. V užším slova smyslu je sexuální výchova označována jako výchova pohlavní. Ta je spojena se sexuální osvětou. Jejím hlavním úkolem je vést žáky k získání zdravého vztahu k sexu, svému tělu a sexualitě a podat žákům informace v této oblasti. Zaměřuje se na přípravu na sexuální život člověka a snaží se žáky poučit v oblasti prevence rizik, které se sexuálním životem souvisí. Pohlavní výchova, nazvaná také jinak jako sexuální poučení, však dnes jako náplň sexuální výchovy nedostačuje. Obsah pohlavní výchovy je dnes vnímán jako jedna z částí sexuální výchovy. Užší chápání pojmu bylo spíše typické pro předrevoluční období. Autorka dále informuje, že v širším pohledu je sexuální výchova podřazena rodinné výchově. Sexuální výchova tedy připravuje žáky nejen na jejich sexuální život, ale učí je také mezilidským a rodinným vztahům. Žáci jsou v hodinách sexuální výchovy seznamováni s psychologickými a psychosexuálními problémy, které vyplývají z každého partnerského soužití, a jsou učeni sexuální odpovědnosti, která na sebe váže důležitost antikoncepce a prevence sexuálně přenosných chorob. Rámcový vzdělávací program pro základní školy přejímá tuto širší koncepci pojetí sexuální výchovy, protože zahrnuje oblast partnerství, mezilidských vztahů apod.

Povinná výuka sexuální výchovy, jak píše Lenka Kamanová ve svém článku¹²⁰, byla zavedena na českých školách od roku 2011. Sexuální výchova je vyučována na druhém stupni základních škol jako součást vzdělávací oblasti Člověk a zdraví, která je uskutečňována v oboru Výchova ke zdraví.

Autorka textu upozorňuje¹²¹, že zavedení sexuální výchovy jako součásti vzdělávací oblasti Člověk a zdraví předcházelo mnoho diskuzí a komplikací. Roku 2010 se v médiích rozpoutala diskuze o zavedení sexuální výchovy jako povinného vyučovacího předmětu na základních školách. Tato činnost následně vyvolala debatu celospolečenskou, která se zabývala otázkou, zda by měla být sexuální výchova vyučována ve škole či zda je to úkol pouze pro rodiče. Důvodem mediálního zájmu bylo vydání brožury s názvem

¹¹⁹ KAMANOVÁ, Lenka. Co by si rodiče přáli od sexuální výchovy ve škole. *Komenský*. č. 2, roč. 138, 2014, s. 20.

¹²⁰ TAMTÉŽ, s. 20.

¹²¹ TAMTÉŽ, s. 21.

Sexuální výchova – Vybraná témata určená vyučujícím a dokumentu pojmenovaného *Doporučení k realizaci sexuální výchovy v základních školách*¹²². Tyto materiály vydané v roce 2010 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky měly pomoci učitelům ve výuce sexuální výchovy na základních školách. Jako reakce na vznik těchto materiálů byl založen Výbor na obranu rodičovských práv, který nesouhlasil se zavedením sexuální výchovy do základních škol. Výbor argumentoval tím, že informace, jež brožura obsahuje, jsou nevhodné pro děti daného věku a že daná tematika je žákům předkládána předčasně a necitlivě. Dalším argumentem Výboru proti těmto dokumentům a proti zavedení sexuální výchovy do škol bylo, že se jedná o zásah školy do rodičovských práv. Členové výboru se domnívali, že škola nemá právo působit na děti, pokud je to v rozporu s hodnotovým, morálním nebo náboženským přesvědčením rodičů. Autorka textu uvádí, že došlo také k vytvoření petice proti zavedení sexuální výchovy do škol, která byla podepsána 40 000 rodiči. Ministr MŠMT rozhodl, že bude brožura ze základních škol stažena a prohlásil, že se stane sexuální výchova od roku 2012 součástí nepovinného předmětu etická výchova. Slíbil také, že dojde k revizi Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy. Díky nepříznivé politické situaci však k tomuto kroku nedošlo a sexuální výchova zůstala povinnou součástí vzdělávací oblasti Člověk a zdraví. Lenka Kamanová dále podotýká, že velkým problémem v současné době je způsob, jakým se sexuální výchova na základních školách vyučuje. Pozornost učitelů se soustřeďuje povětšinou na technickou stránku věci. Žáci jsou seznamováni s informacemi o dospívání či riziky souvisejícími se sexualitou člověka. Otázka hodnot a vztahů mezi lidmi je odsunuta na okraj zájmu.

Autor metodiky sexuální výchovy Vladimír Taubner na stránkách časopisu *Moderní vyučování* v článku *Principy sexuální výchovy*¹²³ popsal deset bodů, kterých by se měli učitelé při výuce sexuální výchovy na základních školách držet. Autor doporučuje, aby škola spolupracovala s rodiči, protože ti by měli souhlasit s tím, co škola jejich děti učí. Sexuální výchova tak není samostatný předmět zaměřující se pouze na výklad sexuality z hlediska biologického či etického, nýbrž je součástí všech ostatních výchov. Informace, které jsou dětem v této oblasti předávány, by měly být přiměřené věku dítěte. Chlapci a dívky by neměli být při výuce odděleni, měli by se jí zúčastňovat

¹²² TAMTÉŽ, s. 21.

¹²³ TAUBNER, Vladimír. Principy sexuální výchovy. *Moderní vyučování*. č. 5, roč. 5, 1999, s. 7.

společně, protože se tak mohou naučit, jak se chovat k druhému pohlaví a neměli by nabýt dojmu, že se jedná o něco nemravného či zakázaného. Sexuální výchova vede žáky k určitému etickému ideálu mezilidských vztahů, proto ji nelze redukovat pouze na biologické vysvětlení chodu lidského těla a sexuality. Sexuální výchova je pojímána jako jednota těla a psychiky. Vladimír Taubner, doporučuje, aby se žáci při hodinách sexuální výchovy aktivně zapojovali a spoluvytvářeli obsah vyučování společně s učitelem. Nejdůležitější je podle autora osobnost učitele či vychovatele, který by měl mít hluboké poznatky z oblasti sexuality, zdravotvědy, etiky a psychologie dětí a mládeže a měl by umět získat důvěru žáků a jejich rodičů.

Kamil Janiš (vedoucí katedry pedagogiky a psychologie na Pedagogické fakultě Univerzity v Hradci Králové, zabývající se oblastí výchovy k manželství, partnerství, rodičovství a sexuální výchovou) v článku *Sexuální výchova na základní škole* uveřejněném v časopise *Společenskovědní předměty*¹²⁴ popisuje způsoby, jakými by měla být tato výchova ve vyučovacích hodinách prezentována. Informuje, že nejvhodnějším způsobem je monologický výklad (např. přednáška, vyprávění či výklad), který je doplněn o dialog s žáky. Jako vhodný způsob dialogu vidí besedu. Za významné považuje také názorné pomůcky jako je video, CD či DVD. Autor článku dodává, že sexuální výchova by neměla být vyučována pouze v rámci jednoho předmětu, ale její místo vidí v mezipředmětových vztazích.

Po roce 1989 byla provedena řada výzkumů, které se zabývaly pohledem veřejnosti a učitelů na problematiku výuky sexuální výchovy. Jeden z výzkumů byl proveden Růženu Beránkovou (učitelka na Speciální škole Karla Herforta v Praze 1) a uveřejněn na stránkách časopisu *Moderní vyučování*¹²⁵. Bádání se uskutečnilo pomocí dotazníkového šetření na třech základních školách (dvě z nich byly školy státní a jedna církevní). Na každé odpovídalo deset učitelů a dvacet rodičů. V první části výzkumu byli rodiče dotazováni, zda se v jejich rodinách hovořilo o sexualitě. Více než 60% dotazovaných odpovědělo záporně, počet záporných odpovědí tedy převyšoval kladné odpovědi. Výzkum však ukázal, že tři čtvrtiny rodičů považují za důležité hovořit s dětmi o sexualitě již od jejich útlého věku. Přes 80% respondentů nepovažovalo sexuální výchovu za úkol

¹²⁴ JANIŠ, Kamil. Sexuální výchova na základní škole. *Společenskovědní předměty*. č. 4, roč. 4, 2005, s. 17.

¹²⁵ BERÁNKOVÁ, Růžena. Než přiletí čáp. *Moderní vyučování*. č. 5, roč. 5, 1999, s. 5.

rodičů, domnívali se, že důležitou roli v informovanosti dětí by měla sehrát škola, kterou považují za garanta odborných informací. Rodiče usuzují, že ne každý rodič je schopen odpovědět dětem na jejich zvědavé dotazy. Sexuální výchovu považovalo za důležitou na základních školách 56% rodičů. Někteří rodiče (38%) se také domnívali, že by měla být sexuální výchova zavedena jako nepovinný předmět a argumentují tím, že by měla rodina sama zajistit výuku sexuální výchovy pro své děti. Měli by tak kontrolu nad tím, co je dětem říkáno, a neodporovalo by to hodnotám, které rodiče uznávají. Autorka uvádí, že pouhá třetina rodičů chápe tuto výchovu jako komplexní záležitost, jež zahrnuje složku biologickou, etickou a psychologickou.

Druhá část tohoto výzkumu se zaměřila na učitele základních škol. Většina učitelů se domnívala, že by se sexuální výchova měla vyučovat nejen na druhém stupni základních škol, ale měla by být zasazena i do vyučování na prvním stupni. Překvapivě pouze 40% učitelů chápe tuto výchovu jako komplexní záležitost. Sexuální výchova je chápána jako biologické poučení o lidském těle a jeho sexualitě, celkem 15% učitelů, ostatní učitelé chápou pojetí výchovy širěji. Domnívají se, že by měla být sexuální výchova vyučována jako součást jiných vyučovacích předmětů (např. prvouka nebo přírodověda) a měla by být vyučována třídním učitelem, který má s dětmi bližší a důvěrnější vztah než ostatní učitelé.

Další výzkum, týkající se názorů rodičů na sexuální výchovu byl uveřejněn Lenkou Kamanovou na stránkách časopisu *Komenský*.¹²⁶ Cílem šetření bylo zachytit různorodost rodičovských názorů na sexuální výchovu a pochopit, proč daná stanoviska zastávají. V polostrukturovaných rozhovorech byl zkoumán názor 24 matek (jež mají alespoň jedno z dětí ve věku mezi jedenácti a patnácti lety) na to, jak si představují výuku sexuální výchovy na základních školách. Matky se shodovaly v tom, že souhlasí s výukou této problematiky na základních školách (žádná z dotazovaných žen nezastávala nesouhlas s výukou sexuální výchovy). Autorka šetření uvádí, že vysvětlení tohoto jevu můžeme hledat v silném důrazu na hodnotový systém rodin, s nímž je sexuální výchova úzce propojena. Absence této výchovy by mohla nést podle dotazovaných matek dalekosáhlé důsledky v podobě nechtěného těhotenství či onemocnění pohlavně přenosnou chorobou.

¹²⁶ KAMANOVÁ, Lenka. Co by si rodiče přáli od sexuální výchovy ve škole. *Komenský*. č. 2, roč. 138, 2014, s. 23.

Objevují se u nich konkrétní požadavky a podmínky, které by měl učitel při výuce této problematiky dodržovat: myslí si, že by měla škola seznamovat žáky s přírodovědním a biologickým aspektem sexuální výchovy, aspekty etické, psychologické a osobnostně-rozvojové by měly být přenechány rodičům dětí. Požadují také systematičnost výuky (tento požadavek se shoduje se záměry dostupné odborné literatury vydané k výuce sexuální výchovy). Dalšími požadavky byly přiměřenost věku žáků a citlivá forma sdělení informací. Matky si nepřejí, aby byla sexuální výchova spojována s negativními emocemi. Autorka však uvádí, že podle odborné literatury negativní zkušenosti nemusí být ve výuce sexuální výchovy na škodu, protože mohou sloužit jako exemplární příklad pro děti a posloužit k ochraně před podobnými situacemi, které by se dětem mohly v budoucnu přihodit. Matky také říkají, že významnou roli ve výuce tohoto tématu sehrává osobnost učitele. Ten by si měl umět u dětí získat důvěru, mít s dětmi dobré vztahy a jít jim příkladem svým soukromým životem a chováním na veřejnosti.

V roce 2009 provedl Ústav pro informace ve vzdělávání, jak informuje Lenka Kamanová, výzkum s názvem *Rychlé šetření*¹²⁷, který se zaměřil na formu výuky sexuální výchovy na základních školách. Bylo zjištěno, že při výuce této výchovy bylo nejčastěji uplatňováno přírodovědné hledisko, které se orientuje na popis problematiky ze zdravotní a biologické stránky. Z bádání však také vyplývá, že učitelský zájem o uplatnění sexuální výchovy na základních školách stále roste, učitelé však mají obavu, jak téma uchopit a získat důvěru žáků, aby mohli společně navázat otevřenější vztah důležitý pro diskuzi v hodinách sexuální výchovy.

Kromě výše zmíněných výzkumů, které se orientovaly na názory učitelů a rodičů na výuku sexuální výchovy, byla provedena také bádání, jež se zaměřila na názory žáků. Lenka Kamanová ve svém článku uvádí, že v roce 2011 byl uskutečněn výzkum zjišťující informační potřeby a informační zdroje týkající se sexuality a sexuálních reprodukčních práv mladých lidí¹²⁸. Byli dotazováni studenti ve věku mezi patnácti a dvaceti čtyřmi lety. Odborníci výzkumu se od studentů dozvěděli, že informace z oblasti sexuální výchovy nejčastěji získávají ze školy a od rodičů. Dalším informačním zdrojem se pro ně stal internet, odborníci (především lékaři) a vrstevníci. Mladí lidé uvádějí, že by se rádi

¹²⁷TAMTÉŽ, s. 22.

¹²⁸TAMTÉŽ, s. 22.

dozvěděli více informací z této oblasti ve škole a od rodičů. Zároveň udávají, že nejsou příliš spokojeni s hodinovou dotací sexuální výchovy a ocenili by, kdyby této tematice bylo ve škole věnováno více prostoru. Nespokojeni byli také s učitelským přístupem k výuce sexuální výchovy.

Lukáš Doubrava, autor článku *Ukecaná generace* zveřejněném v *Učitelských novinách* dokládá podobné informace získané z diskuzního projektu s názvem *Kecejme do toho*¹²⁹. Žákům, kteří se účastnili tohoto projektu, bylo mezi patnácti a dvaceti šesti lety. Mezi oblastmi, k nimž se vyjadřovali, patřila také otázka sexuální výchovy. Žáci se shodovali, že sexuální výchova je významné téma, které nesmí chybět ve výuce na základních školách, avšak tvrdili, že by bylo lepší, kdyby byla sexuální výchova na základních školách vyučována pod jiným názvem: např. výchova k mezilidským vztahům.

4.6 Multikulturní výchova

Multikulturní výchově bylo v odborných časopisech pedagogického a společenskovedního zaměření věnováno nejméně prostoru. Tématu bylo věnováno celkem sedm článků. Dva články se objevily v časopisech *Učitelské noviny*, *Moderní vyučování* a *Pedagogika*. V časopise *Společenskovední předměty* byl publikován jeden článek. V časopisech *Civilia* a *Komenský* nebyl publikován žádný příspěvek věnující se problematice multikulturní výchovy.

O důležitosti a potřebě zavedení multikulturní výchovy se začalo mluvit krátce po pádu komunistického režimu. Česká republika byla v izolaci po řadu let a po jejím otevření světu se do země přistěhovalo mnoho cizinců. Základní školy začaly navštěvovat děti cizích národností a úkolem škol bylo přizpůsobit vzdělávací prostředí této nové situaci.

V západních zemích se myšlenky multikulturní výchovy formovaly již mnohem dříve než v České republice. Jan Průcha v článku *Multikulturní výchova a vzdělání*,

¹²⁹ DOUBRAVA, Lukáš. Ukecaná generace. *Učitelské noviny*. č. 29, 2011. [cit. 2014-3-3]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6122>>

napsaném pro časopis *Pedagogika*¹³⁰, uvádí, že důvodů pro zájem o tuto tematiku je několik. Zmiňuje, že lidstvo přes všechny své rozdílnosti má společnou identitu. Jejím posilováním a rozvíjením lze vyřešit mnoho globálních problémů a odvrátit ozbrojené konflikty, zabránit ekologickým katastrofám a zachovat mír. „Multikulturní výchova a vzdělávání je příprava na sociální, politické a ekonomické reality, které žáci prožívají v kulturně odlišných a komplexních lidských stycích.“¹³¹ Autor dodává, že existují dva typy vymezení obsahu pojmu multikulturní výchova a vzdělávání.

Jan Průcha v článku *Multikulturní výchova a škola*, uvedeném v časopise *Společenskovědní předměty*¹³², upozorňuje, že terminologické označení tohoto průřezového tématu není v České republice ani ve světě jednotné, někteří odborníci je označují jako multikulturní výchova, jiní jako interkulturní výchova. Oba pojmy však mají stejný význam. Autor textu dále udává, že cíle multikulturní výchovy na základních školách se dají shrnout do dvou koncepcí. První koncepce popisuje tuto výchovu jako edukační proces, díky němuž si žáci vytvářejí znalosti a postoje, které jsou důležité pro pozitivní vnímání a hodnocení kulturních systémů, jež jsou odlišné od jejich vlastní kultury. Na základě těchto znalostí mohou studenti regulovat své chování k jedincům patřícím do jiných kultur. Toto pojetí se snaží naučit žáky chovat se tolerantně k příslušníkům jiných národů, kultur či etnik. „Proto současné české učebnice, zejména občanské výchovy, dějepisu a zeměpisu, věnují poměrně velkou pozornost tématům multikulturní výchovy.“¹³³

Druhá koncepce je postavena na tvrzení, že multikulturní výchova je realizací konkrétního vzdělávacího programu. Tento program zabezpečuje studentům z etnických, rasových, náboženských a jiných menšin dostat takové vzdělání, které je uzpůsobeno jejich specifickým, psychickým, jazykovým a kulturním potřebám. Jestliže se první pojetí orientovalo na žáky majoritní kultury či národnosti a vyzývalo je k tolerantnosti, druhé chápání multikulturní výchovy je zaměřeno na žáky etnických, národnostních či kulturních menšin. Autor oznamuje, že v praxi školního vzdělávání to znamená, že by těmto žákům měla škola umožnit vzdělávat se ve vlastním jazyce podle vlastních vzdělávacích

¹³⁰ PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova a vzdělání. *Pedagogika*. č. 3, roč. 41, 1991, s. 269.

¹³¹ TAMTÉŽ, s. 270.

¹³² PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova a škola. *Společenskovědní předměty*. č. 3, roč. 2, 2003, s. 3.

¹³³ TAMTÉŽ, s. 4.

programů. „U nás se to týká především žáků romské minority, pro které jsou dnes vytvářeny učebnice v romštině, školením procházejí romští asistenti a poradci učitelů.“¹³⁴

Hana Lukášová a Martina Rozsypalová, autorky článku *Pedagogický výzkum vybraných otázek multikulturního vzdělávání* zveřejněném v časopise *Pedagogika*¹³⁵, uvádí, že multikulturní výchova je v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy zařazena jako průřezové téma, jehož úkolem je prolínat všemi vyučovacími oblastmi na základní škole. Multikulturní výchova je úzce napojena na několik vzdělávacích oblastí, mezi něž patří vzdělávací oblast Člověk a společnost, Jazyk a jazyková komunikace, Informační a komunikační technologie, Umění a kultura, Člověk a zdraví, Člověk a příroda a vzdělávací obor Zeměpis. Vazba na tyto oblasti je dána tématy, kterými se vzdělávací oblasti zabývají. Témata v jednotlivých oblastech mají společné to, že se zabývají vzájemným vztahem mezi příslušníky různých národů a etnických skupin.

Jan Průcha v textu *Multikulturní výchova a škola*¹³⁶ oznamuje, že jako nejvhodnější vyučovací předmět pro využití multikulturní výchovy vidí občanskou výchovu. Tato výchova zde může být realizována v tématech zaměřujících se na národy a národnosti ve státě, náboženské a jiné nesnášenlivosti, konflikty mezi státy, národnostní menšiny, rasismus, xenofobii či extremismus.

V České republice byl v roce 2002 proveden výzkum, jak informují autorky článku *Pedagogický výzkum vybraných otázek multikulturního vzdělávání* v časopise *Pedagogika*¹³⁷, který mapoval základní postoje žáků základních škol k občanství. Autorky dále uvádějí, že tento výzkum byl realizován v rámci výzkumného projektu *Children's Identity and Citizenship in Europe*, který byl zřízen Evropskou komisí.

Při šetření bylo dotazováno 194 žáků pátých tříd. Důvodem takového výběru byl věk žáků, který lze nazvat jako střední školní věk (rozmezí mezi 8. a 12. rokem dětí). Děti v tomto věku mají již ukončený první stupeň základní školy a měla by u nich být rozvinuta znalost učiva pojícího se s tématy snášenlivosti, rasismu a tolerance. Měly by také zaujímat

¹³⁴ TAMTÉŽ, s. 5.

¹³⁵ LUKÁŠOVÁ, Hana, ROZSYPALOVÁ, Martina. Pedagogický výzkum vybraných otázek multikulturního vzdělávání. *Pedagogika*. č. 3, roč. 57, 2007, s. 258.

¹³⁶ PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova a škola. *Společenskovední předměty*. č. 3, roč. 2, 2003, s. 6.

¹³⁷ LUKÁŠOVÁ, Hana, ROZSYPALOVÁ, Martina. Pedagogický výzkum vybraných otázek multikulturního vzdělávání. *Pedagogika*. č. 3, roč. 57, 2007, s. 252.

určité postoje ke společnosti a občanství. Dalším důležitým faktorem bylo, že žáci jsou v tomto věku ještě extravertovaní a otevření světu a novým podnětům, optimističtí a realističtí. V tomto věku si už uvědomují svou odlišnost od ostatních lidí, projevuje se u nich schopnost posuzovat sebe i jiné jedince z více než jednoho hlediska.

Pro výzkum byly zvoleny čtyři základní školy. Dvě školy se nacházely v Ostravě (ZŠ V Zálomu a ZŠ Provoznická). Byly to tedy typické městské školy, které navštěvují především žáci z okolních sídlišť. Zbylé dvě školy (ZŠ Jičínská v Příboře a ZŠ Klimkovická v Klimkovicích) byly školami spádovými, do nichž docházejí žáci, kteří bydlí v okolních vesnicích města, v němž se škola nachází. V ostravských školách bylo dotazováno celkem 94 dětí a ve spádových školách se pozornost soustředila na odpovědi celkem 100 žáků.

Výzkum byl realizován pomocí dotazníkového šetření. Respondenti odpovídali na otevřené a uzavřené otázky. U druhého typu otázek bylo požadováno zdůvodnění, proč žáci volili daný typ možností. Děti také měly možnost využít u mnoha otázek vlastní volby a vyjádřit tak svůj vlastní názor.

Autorky výzkumu píší, že výsledky šetření ukazují, že žáci pátých tříd na ostravských školách se mohou jevit jako xenofobní. Žáci udávali, že se obávají něčeho, co vypadá jinak, než stanovuje norma či zvyk. Děti se také příliš neidentifikovaly s příslušností k českému národu. Zajímavé podle autorek článku je srovnání výsledků bádání mezi školami městskými a školami spádovými. „Zatímco městské děti vesměs zaujímaly k dětem tmavé pleti, které mohly zvolit za své kamarády, odmítavý postoj podmíněný právě odlišnou barvou pleti, děti ze ‚spádových‘ škol viděly mnohem častěji v setkání s dětmi jiné barvy pleti příležitost seznámit se s něčím novým, dosud nepoznaným.“¹³⁸ Žáci z těchto spádových škol měli také lepší znalosti o politických představitelích regionu. Děti z ostravských škol projevovaly na rozdíl od dětí ze spádových škol větší ochotu stěhovat se za prací či vzděláním do zahraničí. Studenti ze ZŠ Provoznická v Ostravě se nestavěli příliš odmítavě k lidem s jinou barvou pleti, jako tomu bylo u žáků z druhé ostravské školy. Autorky jako důvod tohoto postoje vidí fakt, že se žáci zúčastnili projektu s názvem *Škola na cestách*, který byl zaměřený na poznávání

¹³⁸ LUKÁŠOVÁ, Hana, ROZSYPALOVÁ, Martina. Pedagogický výzkum vybraných otázek multikulturního vzdělávání. *Pedagogika*. č. 3, roč. 57, 2007, s. 258.

nových kultur a multikulturní výchovu jako takovou. Tento poznatek ukazuje, že multikulturní výchova je pro žáky základních škol významným průřezovým tématem, které žakovskou mysl otevírá novým poznatkům. Žáci jsou schopni přistupovat k jiným kulturám bez předsudků, které mohou mnohdy plynout z nevědomosti a neznalosti.

Marie Sehovcová (ZŠ Lidická, Bílina) v článku *Pochopení k toleranci a respektu*, zveřejněném v časopise *Učitelské noviny*, popisuje, že v rámci programu MŠMT ČR na podporu vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy v roce 2012 její škola realizovala projekt s názvem *Pochopení k toleranci a respektu 2012*.¹³⁹ Hlavním cílem tohoto projektu bylo seznámit žáky s židovskou kulturou. Učitelé školy chtěli žákům ukázat hodnoty této etnické skupiny a snažili se v žácích rozvinout smysl pro solidaritu, respekt, toleranci a pochopení. Důležitým cílem tohoto projektu bylo ukázat studentům, že žádná kultura není nadřazena jiné, že jsou všechny rovnocenné. Během hodin občanské výchovy, výtvarné výchovy, českého jazyka, mediální výchovy a dějepisu se žáci učili o židovských osobnostech, náboženství, antisemitismu, potlačování lidských práv či holocaustu. Navštívili židovské muzeum, Terezín a jiná významná místa spojená s židovskou kulturou. Autorka textu uvádí, že studenti tento projekt hodnotili pozitivně. „Doufáme, že na něj v budoucnu navážeme, protože multikulturní výchova patří k prioritám našeho školního vzdělávacího programu a toto je jedna z možností, jak ji realizovat.“¹⁴⁰

O dalším realizovaném projektu informují Marie Pavlosková (učitelka 4. B ze ZŠ Závodu Míru, Pardubice) a Jarmila Staňková (ředitelka ZŠ Závodu Míru, Pardubice) v článku *Multikulturalita v praxi*, publikovaném v *Učitelských novinách*¹⁴¹. Žáci čtvrté třídy byli pozváni informačním a poradenským střediskem pro cizince s názvem Most přes lidská práva na setkání, které bylo uskutečněno v rámci nového lunárního roku. Studenti měli možnost setkat se s dětmi z Mongolska a blíže se seznámit s jejich kulturou, jídlem a způsobem oslavy příchodu nového lunárního roku. Autorky textu uvádějí, že tato forma prezentace odlišných kultur je pro žáky zajímavá a zároveň přínosná.

¹³⁹ SECHOVCOVÁ, Marie. Pochopením k toleranci a respektu. *Učitelské noviny*. č. 3, 2013. [cit. 2014-3-4]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=7056>>

¹⁴⁰ TAMTÉŽ, č. 3, 2013.

¹⁴¹ PAVLOSKOVÁ, Marie, STAŇKOVÁ, Jarmila. Multikulturalita v praxi. *Učitelské noviny*. č. 7, 2011. [cit. 2014-3-4]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5761>>

4.7 Ostatní články

Do kategorie ostatní články byly zařazeny texty, které pojednávají o občanské výchově vyučované na druhém stupni základních škol a o základech společenských věd zařazených mezi vyučovací předměty středních škol. Celkem se v odborných časopisech objevilo 26 článků pojednávajících o této tematice. Mezi lety 1989 až 2014 bylo v časopise *Učitelské noviny* publikováno 7 článků, ve *Společenskovědních předmětech* 9 článků, v *Moderním vyučování* 6 článků. V časopise *Pedagogika* a *Civilia* bylo napsáno po dvou člancích. Časopis *Komenský* se této tematice nevěnoval.

Ačkoliv byly do celkového počtu započteny i články věnující se problematice spojené s předmětem základy společenských věd vyučovaném na středních školách, pozornost jim v diplomové práci není věnována, a to z toho důvodu, že se práce orientuje na problematiku spojenou s předmětem občanská výchova vyučovaném na druhém stupni základních škol. Autoři těchto článků se převážně zabývají tím, jak uchopit výuku základů společenských věd tak, aby byli schopni žákům poskytnout potřebné informace. V odborných časopisech se objevují také výzkumy zabývající se žákovskou oblibou a důležitostmi jednotlivých disciplín obsažených ve vyučovacích osnovách základů společenských věd.

Články věnované občanské výchově na základních školách byly zaměřeny na posouzení a kritice výuky tohoto předmětu. Snahou autorů bylo upozornit na některé jevy a problémy spojené s občanskou výchovou a představit nové formy výuky občanské výchovy. Kromě výše analyzovaných výzkumů (hodnocení učebnic, analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků, analýza didaktické znalosti obsahu vyučovacího předmětu na základě výpovědi učitelů občanské výchovy) se v časopisech neobjevila další bádání spojená s tímto vyučovacím předmětem. Jedná se o články, v nichž autoři polemizovali o významu předmětu občanská výchova. Poukazovali na jeho důležitost a snažili se nastítnit funkci vyučovacího předmětu na základních školách. Petr Piřha vysvětluje občanskou výchovu slovy: „Občanská výchova je charakterizována jako předmět integrující látku z ostatních předmětů do jediného celkového obrazu či vidění

světa. V žádném případě však nejde o ideologické určení vidění světa, o nějaký vědecký světový názor, ale o to, aby žáci chápali souvislosti a spojitosti předmětů¹⁴².“

Jiní autoři, jako například Štěpánka Zborníková¹⁴³ či Jan Zouhar¹⁴⁴, se v článcích zabývali obsahem vyučovacího předmětu a jeho časovou dotací v osnovách základních škol. Ač autoři článků na počátku nového tisíciletí hovořili o potřebě navýšení hodin občanské výchovy, situace na některých školách je v současné době stejná a časová dotace předmětu se nezměnila.

Na přelomu nového tisíciletí se autoři ohlíželi na uplynulých deset let započatých rokem 1989 a hodnotili, jak se výuka občanské výchovy během těchto let změnila. Marek Mičienka v článku *Výchova k občanství zadržává ale..*¹⁴⁵ uveřejněném v časopise *Moderní vyučování* poukazuje na to, že mnozí učitelé v hodinách občanské výchovy nevedou žáky ke kritickému myšlení. Porovnává formu a kvalitu výuky občanské výchovy před a po revoluci. Stejně jako výše zmínění autoři kritizuje nedostatečnou časovou dotaci předmětu. Autoři, jako například Stanislava Tláskalová¹⁴⁶, si dále pokládají otázku, zda je občanská výchova spíše naukou či výchovou. Jedná se o polemické pojednání, ve kterém se autorka zabývá názvy vyučovacího předmětu od jeho vzniku až po rok 1999.

Po zavedení RVP ZV se v odborných časopisech mezi lety 2005 a 2006 objevují články, v nichž se autoři zaměřují na pomoc učitelům při tvorbě nově vzniklého Školního vzdělávacího programu. Mezi autory těchto článků uveřejněných v časopise *Společenskovední předměty* můžeme zařadit Moniku Ondráčkovou¹⁴⁷ a Marii Hrachovcovou¹⁴⁸.

¹⁴² PÍŤHA, Petr. Občanská výchova a ostatní předměty v Obecné škole. *Moderní vyučování*. č. 1, roč. 4, 1998, s. 11.

¹⁴³ ZBORNÍKOVÁ, Štěpánka. Občanská výchova pro budoucnost demokracie. *Učitel'ské noviny*. č. 44, roč. 102, 1999, s. 18.

¹⁴⁴ ZOUHAR, Jan. Radosti a strasti učitele občanské výchovy a základů společenských věd. *Moderní vyučování*. č. 9, 2002, s. 8.

¹⁴⁵ MIČIENKA, Marek. Výchova k občanství zadržává, ale.. *Moderní vyučování*. č. 3, 2003, s. 7.

¹⁴⁶ TLÁSKALOVÁ, Stanislava. Nauka nebo výchova. *Učitel'ské noviny*. č. 12, roč. 102, 1999, s. 14.

¹⁴⁷ ONDRÁČKOVÁ, Monika. Školní vzdělávací plán a občanská výchova. *Společenskovední předměty*. č. 2, roč. 5, 2005, s. 15.

¹⁴⁸ HRACHOVCOVÁ, Marie. Problémy s tvorbou učebních osnov výchovy k občanství – plánujeme v souvislostech. *Společenskovední předměty*. č. 1, roč. 6, 2006, s. 18.

5. Závěr

Teoretická část diplomové práce se věnuje vývoji školství a vzniku a vývoji občanské výchovy jako vyučovacího předmětu. Práce informuje o důležitých historických meznících vyučovacího předmětu. Mezi ně patří rok 1922, kdy byl zaveden předmět občanská a mravní výchova a nauka (vyučován byl od 1. září 1923), období druhé světové války, kdy byla zrušena výuka tohoto předmětu a nahrazena rozšířenou výukou německého jazyka či rok 1948, kdy byl obsah předmětu upraven pro potřeby Komunistické strany. Po roce 1989 následuje proces odpolitizování předmětu občanská výchova. Do vzdělávacího obsahu občanské výchovy jsou zařazována nová témata, která reagují na potřeby současné společnosti.

Cílem praktické části diplomové práce bylo zmapovat různorodost odborného a laického náhledu na výuku společenskovědních předmětů od roku 1989 do současnosti (rok 2014), prezentovaného ve vybraných odborných pedagogických a společenskovědních časopisech. Práce se snaží zachytit posun v myšlení a názorech odborníků, zabývajících se vyučovacím předmětem občanská výchova. Mezi zvolené časopisy, obsahující analyzované články týkající se předmětu občanská výchova, řadíme *Učitelské noviny*, *Moderní vyučování*, *Pedagogika*, *Komenský*, *Civilia* a *Společenskovědní předměty*.

Celkem bylo v odborných a společenskovědních časopisech vydáno 76 článků týkajících se předmětu občanská výchova. Mezi nejčastěji diskutovanými tématy v souvislosti s občanskou výchovou se v časopisech objevily články o etické výchově (celkem osmnáct článků), sexuální výchově (třináct článků), mediální výchově (dvanáct článků) a multikulturní výchově (sedm článků). Zbývajících 26 článků obsahuje výzkumy zabývajících se hodnocením učebnic, didaktickou znalostí učitelů občanské výchovy či názory žáků na vyučovací předmět občanské výchovy. Jsou zde zahrnuty i články pojednávající o důležitosti a významu tohoto vyučovacího předmětu.

Mezi lety 1989 až 1999 se autoři v odborných časopisech nejvíce zabývali významem vyučovacího předmětu občanská výchova. Upozorňovali na důležitost občanské výchovy při vzdělávání žáků na základních školách a jejich následnému životu ve společnosti. V této době nebyly prezentovány žádné výzkumy, pozornost se zaměřovala na vymezení předmětu občanská výchova, na popis jeho funkce a obsahu. Autoři hovořili o tématech, která by měla být zařazena do výuky a jak by se se samotnou výukou tohoto

předmětu měl učitel vypořádat. Tyto články nepřinesly nové informace, pouze reflektovaly stav vyučovacího předmětu.

Od počátku nového tisíciletí, tj. od roku 2000 do současnosti (rok 2014), se objevila nová témata, která jsou spojená především se vznikem RVP ZV a průřezovými tématy. Autoři ve svých článcích popisovali problematiku spojenou s etickou výchovou, mediální výchovou, sexuální výchovou či multikulturní výchovou. V diplomové práci byly analyzovány a komparovány články z odborných časopisů, v nichž autoři teoreticky pojednávali o této problematice, ale také články, v nichž autoři popisovali, jak funguje výuka těchto témat v praxi. Pozornost autorů článků byla zaměřena také na výzkumy. Badatelé se snažili zjistit názory učitelů a žáků na vyučovací předmět občanská výchova. Zajímá je jejich názor na důležitost, obsah a společenskou funkci tohoto předmětu. O potřebě sexuální výchovy se jako o jediném z výše zmíněných témat psalo již od roku 1989. Ostatní témata se objevila až po roce 2000.

Mohli bychom říci, že v období od počátku milénia se pozornost autorů odvrací od samotného obsahu občanské výchovy a orientuje se na nová témata, kterými by se měli učitelé a žáci v občanské výchově zabývat. Témata vyplývají z aktuálních potřeb společnosti. Tento vývoj názorů je způsoben tím, že občanská výchova je vyučovací předmět, který vychází z jevů ve společnosti, a proto je nutné, aby se předmět neustále vyvíjel a reagoval na aktuální dění a situace ve společnosti.

6. Použité zdroje a literatura

Literatura

CAUWENBERGHE, Carla van, ed. a DOSTÁLOVÁ, Radmila, ed. *Nové horizonty občanské výchovy: sborník prací [vydaný ke konferenci učitelů občanské výchovy v Praze 12.11.1996]*. Praha: Porta linguarum, 1996. 88 s. ISBN 80-901833-2-8.

ČIHÁK, Josef., TYRYCHTR, Zdeněk. *Občanská nauka (pro 8. ročník ZŠ)*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1988. 93 s.

DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: NFA, 1996, 284 s. ISBN 80-7004-085-8.

DOPITA, Miroslav, ed. a HRACHOVCOVÁ, Marie, ed. *Výchova k demokracii v transformující se společnosti: sborník příspěvků ze 7. ročníku Letní školy "Výchova k demokracii v transformující se společnosti"*. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, 2001. 184 s. ISBN 80-244-0306-4.

DUDÁK, Vladislav, ADAMOVIČ, Lenka, HOLČÁK, Petr, MAREDA, Richard a kol. *Občanská výchova*. SPN 1999. ISBN 52641.

DUDÁK, Vladislav, HORSKÁ, Viola a kol. *Občanská výchova*. Fortuna 2003. ISBN 176-965/2.

HRACHOVCOVÁ, Marie, BEZCHLEBOVÁ, Marie. *Občanská výchova*. Olomouc 2003. ISBN 80-7182-137-3.

JANOŠKOVÁ, Dagmar a kol. *Občanská výchova*. S blokem Rodinná výchova ZŠ a víceletá gymnázia. Fraus 2003. ISBN 9788072388868.

JEŘÁBEK, Jaroslav et al. *Základní škola*. Praha, Fortuna, 2001.

KŘIVÁNEK, Jan, ed. *Průručka zákonů, nařízení a předpisů o národním školství v republice Československé*. Brno: Ústřední spolek učitelů na Moravě, 1924, 210 s.

LAICMANOVÁ, Antonie. *Výchova k občanství*. Nová škola, s.r.o. 2009. ISBN 9788072892532.

MŠMT. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Bílá kniha*. Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001, 98 s. ISBN 80-211-0372-8.

PÍTHA, Petr et al. *Úvod do výchovy k občanství: knížka pro učitele a veřejnost*. Praha: AVED, 1992. 212 s.

Rámcový vzdělávací program pro základní školy, VÚP, Praha, 2007, 136 s.

ŘEŘICHOVÁ, Věra. *Výchova čtenáře v české počáteční škole (1774-1948)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. s. 52.

STANĚK, Antonín. Mezníky vývoje výchovy k občanství v českém školství. *e-Pedagogium: nezávislý odborný časopis určený pedagogickým pracovníkům všech typů škol*, září 2007, roč. 2007, č. 2, 212 s. 147-154. ISSN 1213-7758.

STANĚK, Antonín. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. 166 s. ISBN 978-80-7182-224-0.

STANĚK, Antonín, ed. a MEZIHORÁK, František, ed. *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, 2008. 457 s. ISBN 978-80-904187-0-7.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova*. Nakladatelství Práce 2001. ISBN 63-1522.

vybrané zákony, např. zákon č. 100/1946 Sb., zákon č. 561/2004 Sb.

Časopisy

Civilia: Revue pro oborovou didaktiku společenských věd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010-2012. ISSN 1214-1348

Moderní vyučování: časopis pro nové programy v českém základním školství. Praha: Portál, 1997- . ISSN 1211-6858.

Pedagogika: časopis pro pedagogickou teorii a praxi. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951- . ISSN 0031-3815.

Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol. Úvaly: Albra, 2001-2008. ISSN 1214-6811.

Učitelské noviny: týdeník pro vlastenecké učitelstvo a přátely školy. Praha: Josef Král, 1883- . ISSN 0139-5718.

Internet

Letní škola 1994-2013 [online], c2013, [cit. 2013-12-2].
Dostupné z: <http://ksv.upol.cz/?page=letni_skola>

Metodický portál výchova k občanství, Centrum Občanského vzdělávání - Celonárodní síť pro podporu výchovy k lidským právům a aktivnímu občanství. [online]. c2013, [cit. 2013-12-2]. Dostupné z: <<http://www.vychovakobcanstvi.cz/pvo/o-projektu>>

MORKES, František. *Tereziánská reforma v českém školství.* Metodický portál RVP, inspirace a zkušenosti učitelů [online]. c2006, [cit. 2013-4-10]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html>>

Sdružení pro výchovu k občanství a demokracii. [online], c2013, [cit. 2013-11-30].
Dostupné z: <<http://www.svod-cz.info/struktura/vyrocka/vyrocka2000.htm>>

Senát parlamentu České republiky. *Konference „Vzděláním k demokracii“.* [online]. c2013, [cit. 2013-12-2]. Dostupné z: <<http://www.senat.cz/zpravodajstvi/akce.php?cinnost=jedna&id=14028>>

WIKIPEDIA: *otevřená encyklopedie.* Johann Ignaz Felbiger [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-11-25]. Česká verze. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Johann_Ignaz_Felbiger>

Žurnál online, *Vyrovnaní s minulostí - námět letní školy „občankářů“*. [online]. c2013, [cit. 2013-11-30]. Dostupné z: <<http://www.zurnal.upol.cz/pdf/zprava/clanek/vyrovnani-s-minulosti-namet-letni-skoly-obcankaru>>

7. Přílohy

7.1 Seznam příloh

Příloha č. 1 – tabulka hodnotící škály, podle které byly hodnoceny jednotlivé učebnice a tabulka ukazující výsledky hodnocení vybraných učebnic

Příloha č. 2 – tabulka 10 nejdůležitějších oblastí u učitelů výchovy k občanství

Příloha č. 3 - Analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků

Příloha č. 4 – Ukázky článků

Příloha č. 1 – tabulka hodnotící škály, podle které byly hodnoceny jednotlivé učebnice a tabulka ukazující výsledky hodnocení vybraných učebnic

Příloha 2: Hodnotící škála

0	1	2	3	4	5
Vůbec nesplňuje dané kritérium	Kritérium nesplňuje z větší části	Kritérium splňuje z poloviny	Kritérium splňuje z větší části	Kritérium splňuje zcela	Kritérium v některé oblasti nadstandardní

Příloha 3: Komparativní tabulka učebnic

Název učebnice	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	Celkem
BÍLÝ, J. <i>Výchova k občanství pro základní školy</i>	4	3	0	0	4	0	0	4	2	1	4	1	0	1	24
DUDÁK, V., HORSKÁ, V. a kol. <i>Občanská výchova pro 8. a 9. ročník</i>	4	3	2	1	4	2	0	4	3	1	4	2	0	4	34
DUDÁK, V., HOLČÁK, P., MAREDA, R. <i>Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ</i>	4	3	2	3	4	3	2	4	4	1	4	3	1	3	41
FISCHEROVÁ, D. <i>Občanská výchova pro 6.-9. ročník základní školy. 2. část</i>	4	3	3	3	4	0	0	4	1	1	3	2	2	0	30

VALENTA, M. <i>Občanská výchova pro 9. ročník</i>	4	4	4	4	0	3	2	3	3	3	3	2	1	1	36
HRACHOVCOVÁ, M. a kol. <i>Občanská výchova pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia</i>	4	4	5	4	4	4	4	4	4	3	3	3	3	5	54
JANOŠKOVÁ, D. a kol. <i>Občanská výchova, Rodinná výchova příručka učitele pro základní školy a víceletá gymnázia</i>	4	5	4	4	4	4	1	4	3	2	4	3	2	1	45

HRACHOVCOVÁ, Marie. Výchova k evropanství jako součást české kurikulární reformy a její odraz v českých učebnicích občanské výchovy. *Civilia*, Evropská a národní identita. č. 4, Olomouc 2008, s. 35.

Příloha č. 2 – tabulka 10 nejdůležitějších oblastí u učitelů výchovy k občanství

Proměnná	Průměr
Q41 – Morálka a mravnost	7, 222222
Q21 – Vrozené předpoklady, osobní potenciál	7, 037037
Q23 – Systém osobních hodnot, sebehodnocení	6, 481481
Q26 – Adaptace na životní změnu	6, 185185
Q57 – Životní cíle a plány, životní perspektiva	6, 074074
Q14 – Lidská solidarita, pomoc lidem v nouzi	6, 037037
Q24 – Stereotypy v posuzování druhých lidí	6, 037037
Q51 – Vnímání, prožívání, poznávání	6
Q54 – Rovné postavení mužů a žen	5, 925926
Q12 – Přirozené a sociální rozdíly mezi lidmi	5, 888889

Jednotlivé oblasti výchovy k občanství, z nichž učitelé vybírali.

Obrázek číslo 1: Obsahová struktura vzdělávací oblasti Výchova k občanství (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání)

Člověk ve společnosti	Člověk jako jedinec	Stát a hospodářství	Stát a právo	Mezinárodní vztahy
Život ve škole, práva a povinnosti žáků; Význam a činnost žákovské samosprávy; Společenská pravidla a normy; Vklad vzdělávání pro život; Důležité instituce; Ochrana kulturních památek; Pojem vlasti a vlastenečství; Zajímavá a památná místa; Státní symboly; Rozmanitost kulturních projevů; Masová kultura; Přírozené a sociální rozdíly mezi lidmi; Rovné postavení mužů a žen; Lidská solidarita; Osobní a neosobní vztahy; Konflikty v mezilidských vztazích; Morálka a mravnost; Dělna práce a činnosti.	Projevy chování; Osobní vlastnosti; Vrozené předpoklady; Vnímání; Systém osobních hodnot; Stereotypy v posuzování; Životní cíle a plány; Adaptace na životní změny; Význam motivace	Formy vlastnictví; Hmotné a duševní vlastnictví; Hospodaření s penězi; Funkce a podoby peněz; Rozpočet rodiny a státu; Význam daní; Výroba, obchod, služby; Nabídky poptávka, trh; Podstata fungování trhu; Nejčastější právní formy podnikání	Znaky státu; Státní občanství ČR; Složky státní moci; Orgány a instituce státní správy; Znaky demokratického způsobu rozhodování; Politický pluralismus; Význam a formy voleb do zastupitelstev; Úprava lidských práv v dokumentech; Poškození lidských práv; Význam a funkce právního řádu; Právní norma, přepis; Druhy a postihy protiprávního jednání; Poškození práv k duševnímu vlastnictví; Význam právních vztahů; Styk s úřady.	Podstata, význam, výhody evropské integrace; Evropská unie a ČR; Ekonomická, politická a bezpečnostní spolupráce mezi státy; Významní mezinárodní instituce; Projevy klady a záporny globalizace; Významné globální problémy a způsoby jejich řešení.

VAŠÁTOVÁ, Pavlína. Didaktické znalosti obsahu u učitelů Výchovy k občanství a Společenskovedního vzdělání. *Civilia*. roč. 3, č. 1, Olomouc 2012, s. 45.

Příloha č. 3 - Analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků

Tabulka počtu sledovaných žáků

ročník	1. etapa			2. etapa			celkem		
	chlapci	děvčata	celkem	chlapci	děvčata	celkem	chlapci	děvčata	celkem
6.	282	259	541	102	80	182	384	339	723
7.	280	250	530	130	104	234	410	354	764
8.	262	242	504	152	131	283	414	373	787
9.	282	214	496	169	169	338	451	383	834
Celkem	1106	965	2071	553	484	1037	1659	1449	3108

Tabulka pořadí předmětů podle oblíbenosti

1	Informatika
2	Tělesná výchova
3	Pracovní výchova
4	Rodinná výchova
5	Výtvarná výchova
6	Hudební výchova
7	Občanská výchova
8	Přírodověda
9	Dějepis
10	Angličtina
11	Zeměpis
12	Chemie
13	Matematika
14	Němčina
15	Fyzika
16	Český jazyk

Tabulka pořadí předmětů podle obtížnosti

1	Český jazyk
2	Matematika
3	Chemie
4	Němčina
5	Fyzika
6	Angličtina
7	Dějepis
8	Přírodověda
9	Zeměpis
10	Občanská výchova
11	Informatika

12	Hudební výchova
13	Pracovní výchova
14	Tělesná výchova
15	Výtvarná výchova
16	Rodinná výchova

Tabulka pořadí předmětů podle významu

1	Angličtina
2	Český jazyk
3	Matematika
4	Informatika
5	Němčina
6	Zeměpis
7	Dějepis
8	Fyzika
9	Přírodověda
10	Tělesná výchova
11	Chemie
12	Občanská výchova
13	Rodinná výchova
14	Pracovní výchova
15	Výtvarná výchova
16	Hudební výchova

Tabulka pořadí předmětů podle známky

1	Pracovní výchova
2	Tělesná výchova
3	Výtvarná výchova
4	Rodinná výchova
5	Hudební výchova

6	Informatika
7	Občanská výchova
8	Přírodověda
9	Dějepis
10	Zeměpis
11	Chemie
12	Angličtina
13	Němčina
14	Fyzika
15	Matematika
16	Český jazyk

Tabulka pořadí předmětů podle odhadu nadání

1	Informatika
2	Tělesná výchova
3	Rodinná výchova
4	Pracovní výchova
5	Občanská výchova
6	Výtvarná výchova
7	Hudební výchova
8	Zeměpis
9	Přírodověda
10	Dějepis
11	Angličtina
12	Matematika
13	Němčina
14	Chemie
15	Fyzika
16	Český jazyk

Tabulka pořadí předmětů podle motivace

1	Informatika
2	Tělesná výchova
3	Angličtina
4	Dějepis
5	Zeměpis
6	Matematika
7	Přírodověda
8	Pracovní výchova
9	Rodinná výchova
10	Výtvarná výchova
11	Český jazyk
12	Němčina
13	Občanská výchova
14	Hudební výchova
15	Fyzika
16	Chemie

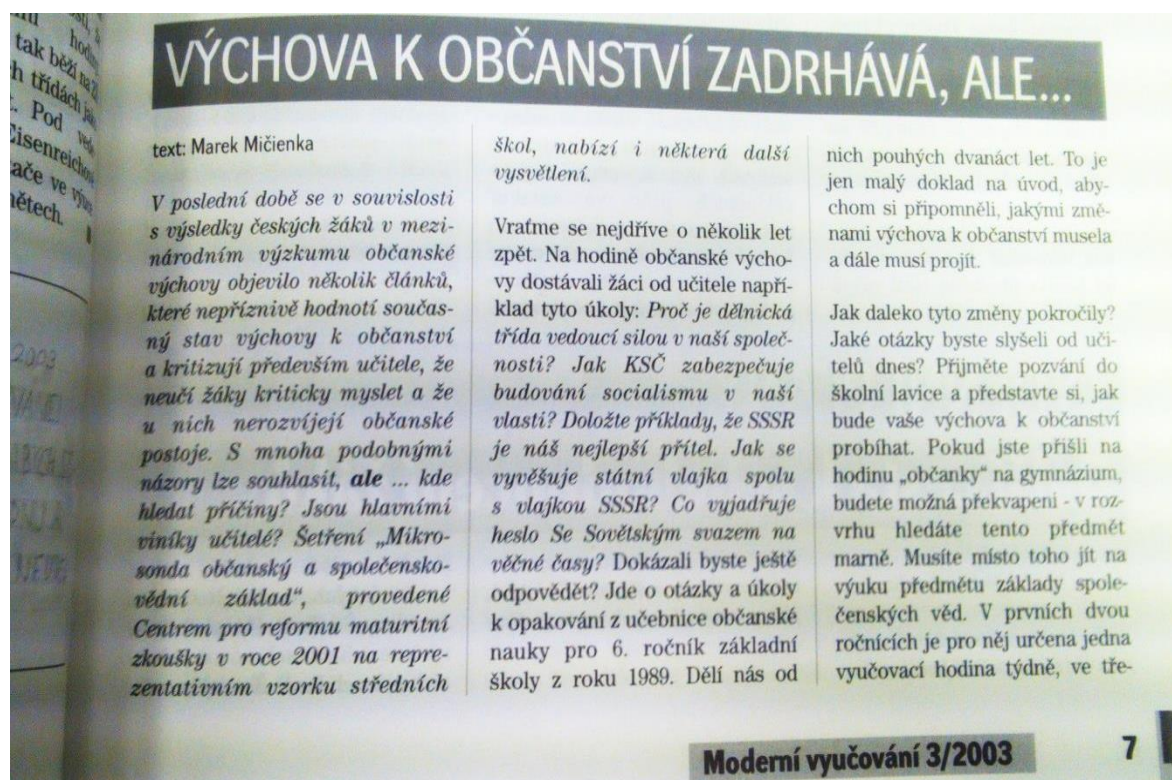
Tabulka pořadí předmětů podle pílě

1	Informatika
2	Tělesná výchova
3	Výtvarná výchova
4	Pracovní výchova
5	Rodinná výchova
6	Dějepis
7	Přírodověda
8	Hudební výchova
9	Angličtina
10	Zeměpis
11	Občanská výchova

12	Matematika
13	Chemie
14	Fyzika
15	Český jazyk
16	Němčina

PAVELKOVÁ, Isabella, ŠKALOUDOVÁ, Alena. Analýza vyučovacích předmětů na základě výpovědi žáků. *Pedagogika*. roč. 60. 2010, s. 42.

Příloha č. 4 – Ukázky článků

MIČIENKA, Marek. Výchova k občanství zadržává, ale... *Moderní vyučování*. č. 3, 2003, s. 7.

NAUKA, NEBO VÝCHOVA?

O tom, zda občanská výchova je předmět více naukový nebo výchovný, byly vedeny diskuze už dávno. Však se také jeho název podle právě převažujícího názoru měnil: z výchovy na nauku a zase zpět na výchovu. Nepřeme se nyní o to, čím je tento předmět více. Myslím, že obojím ve stejné míře, protože se v něm děti mají naučit, jak se chovat. Na srdci mi leží věc trochu jiná, mnohem závažnější než pouhý název.

Občanská výchova bývala před rokem 1989 jedním z nejdůležitějších předmětů. Učitelé dětem vštěpovali zásady marxismu-leninismu, byl to předmět ryze ideologický. Na to také doplatil. Po roce 1989 najednou nebylo co učit. A tak se náplň improvizovala na každé škole jinak, jak dovolovaly možnosti a schopnosti jednotlivců. Aprobovaní občankáři zůstali vlastně pro novou dobu bez kvalifikace. Ale čas plynul, byla vytvořena nová koncepce, nové osnovy i učebnice, zorganizovány rekvalifikační kurzy. Jenže – ne na všech školách zřejmě tento fakt zaznamenali.

Když jsem v roce 1997 nastoupila po mateřské dovolené na základní školu, ke svému úžasu jsem zjistila, že občanská výchova se vyučuje stále jako v předchozí době těsně po revoluci. Je to předmět, který doplňuje úvazek třídních učitelů a vyučuje se různě. Nové tematické plány sice existují, ale novým osnovám odpovídají jen zčásti. Předmět je považován za odpočinkový, na úrovni hudební výchovy nebo pracovního vyučování. V tomto duchu je i klasifikován. Navíc jsem zjistila, že žáci

naprosto nejsou schopni a ochotni se na tento předmět připravovat.

Protože jsem aprobovaná občankářka (absolvovala jsem v roce 1991), snažila jsem se předmět vyučovat podle osnov, naplnit ho obsahem, který mu opravdu náleží. Narazila jsem na odpor nejen u dětí, které se po letech „odpočinku“ opět měly učit, ale též na nepochopení kolegů i pana ředitele.

Rozhodně si neosobuji právo tvrdit, že se tak děje všude, ale netrpím ani iluzí, že naše škola je jediná, která chápe věci právě takhle.

Výše uvedená zkušenost mě přivedla k úvahám, proč tomu tak je. Myslím si, že nejvíce pro název. Předmět, který byl dříve ideologickým nástrojem, se stal tak zneváženým a zprofanovaným, že nový obsah, který mu nyní náleží, mu již prestiž nevrátí.

Občanská výchova je dnes předmětem seznamujícím se základy nejrůznějších věd (psychologie, státovědy, práva, ekonomiky, kultury, etiky atd.), které se „nevejdou“ do rámce ostatních

předmětů. Poskytuje všeobecný rozhled. Paradoxně se stává předmětem, který děti budou potřebovat opravdově celý život, protože je má naučit dovednostem tolik potřebným každý den: slušnému chování, občanským právům a povinnostem, jak se chovat v zahraničí, jak se ucházet o zaměstnání nebo žádat o sociální dávky, který úřad vyřizuje kterou žádost atd. Měl by naučit národní hrdosti, s níž jedině se můžeme stát rovnoprávnými partnery ostatních států Evropy i světa.

Jenže povědomí o občanské výchově je zcela jiné. Možná by řešení bylo vcelku jednoduché. Nepřít se o to, jdeli více o nauku nebo o výchovu, ale dát předmětu (na základních školách) nový název, a tím mu umožnit návrat prestiže, kterou zaslужuje.

Z vlastních zkušeností vím, jak náročný tento předmět je pro svoji širokou obsažnost z různých vědních oborů, pro komplexnost, v níž nacházíme často nečekané souvislosti všeho kolem nás. Je to jakási střecha, která završuje a překrývá dům znalostí a vědomostí, převazuje všechno naše vědění.

Ne každý má schopnosti být skutečným studovaným odborníkem, ale každý může a měl by být slušným a odpovědným občanem a člověkem. A k tomu slouží právě občanská výchova.

STANISLAVA TLÁSKALOVÁ

**polemické
mínění**

Sexuální výchova na základní škole

Kamil Janiš

Sexuální výchova má v současné době již své pevné místo ve výchovné práci na základních a středních školách. Stala se nedílnou složkou komplexního přístupu ke kultivaci lidské osobnosti a nepostradatelnou součástí výchovy ke zdravému životnímu stylu. Pojmy z dané oblasti již nepatří mezi „exotické“. Byly položeny základy k didaktice sexuální výchovy. Pro nezbytné uvedení do dané problematiky je nutné se zmínit alespoň o jedné definici sexuální výchovy. *„Sexuální výchova vychází z přirozené potřeby lidské sexuality po uspokojení v intencích společensky žádoucího sexuálního chování, zejména k příslušníkům opačného pohlaví, při respektování a využívání celistvé a celoživotní výchovy člověka. Sexuální výchova pak představuje organickou součást celého systému výchovy.“*⁽¹⁾ V oblasti sexuální výchovy (alespoň na úrovni osvěty) lze s optimismem prohlásit, že více jak patnáct let po odstranění všech možných informačních tabu, je v současné době k dispozici dostatek odpovídající populárně naučné literatury,

a to jak pro samotné adresáty, tak i pro rodiče i učitele. Nevyužité možnosti jsou však ještě v hledání konkrétních metodických námětů, jak v prostředí školy sexuální výchovu realizovat. Zvýšenou pozornost je třeba věnovat poskytování objektivních informací statistických údajů, historických zkušeností apod., které jsou důležité pro argumentaci ve vztahu k přesvědčování rodičovské veřejnosti. Myšlenka, že sexuální výchova patří v dnešní době do výuky, má svůj obraz v nedávné minulosti. Například v tzv. období první republiky byla na solidní úrovni pracována a realizována koncepce pohlavní osvěty⁽²⁾, která měla za úkol oslovit všechny cílové skupiny, včetně rodičů a učitelů. Pro odbornou veřejnost byla vydávána řada teoretických publikací. S politováním lze konstatovat, že obdobná ucelá koncepce v současné době chybí. To je také jeden z možných důvodů, proč mnozí učitelé „tápou“, zauímají neutrální vyčkávací postoj. Takové chování lze v plné míře chápat. Na druhé straně je i celá řada těch, kteří sexuální výcho-

JANIŠ, Kamil. Sexuální výchova na základní škole. *Společenskovední předměty*. roč. 4, 2005, s. 15.

MÉDIA JAKO PEDAGOGICKÉ TÉMA

Klára Šedová

Anotace: Článek se zabývá možnými způsoby tematizace problematiky masových médií v současné pedagogické vědě. Ukazuje trojí perspektivu pedagogického pohledu na média: jako na významnou socializační instituci, kurikulární oblast, zdroj proměny chápání pojmů vzdělání a výchovy.

Klíčová slova: masová média, masová komunikace, socializační instituce, socializační účinky, kurikulární oblast, mediální výchova, koncepty vzdělávání a výchovy.

Ma-
la podstatnou kulturní
charakteristikou naší doby. Z jednoduchých
nástroje, kterým byla ještě na počátku mi-
nulého století, vyrostla v mohutný systém,
bez nějž je fungování globalizované infor-
mační společnosti dnes už nepředstavitelné.
Žijeme ve světě médií a tato skutečnost utváří
podobu moderní politiky, obchodu a samo-
zřejmě také výchovy a vzdělávání. Těžištěm
této stati je proto otázka, jakými způsoby lze
uvažovat o masových médiích z pozice pe-
dagogické vědy. Pokusím se doložit názor,
že jde o důležité téma, které by mělo být pro-
mýšleno z pozice obecné pedagogiky i dal-
ších pedagogických disciplín ve všech svých
souvislostech, z nichž některé se pokusím
v dalším textu ukázat. Vycházím přitom z li-
teratury především americké a německé pro-
venience.

Média jako pedagogické téma představují
nejjednodušou úlohu. Jejich uchopení je
komplikováno skutečností, že v pedagogic-
kém procesu vystupují v komplexní, mno-
hohrstevnaté a proměnlivé roli. Například
informace o internetu často hledáme právě
na internetu. Ten se tak stává prostředkem
získávání informací a zároveň fenoménem,
o kterém takto získané informace vypoví-
dají.

S nutnou dávkou schematizace – níže uve-
dené rozlišení není nijak fixní a jednotlivé jeho
položky se také budou v dalším výkladu prolínat – lze však říci, že do vztahu s pedagogickou
realitou vstupují média nejméně třím způsobem: (1) jsou významnou socializační institucí, s jejíž existencí musí paralelní socializační a výchovné instituce počítat; (2) jako součást sociální reality, která dnešní děti obklopuje, tvoří svébytnou kurikulární oblast, bez níž se všeobecné vzdělání v budoucnu neobejde; (3) v průběhu 20. století se jejich působením proměnily samotné koncepty výchovy a vzdělávání. Jinými slovy: dnešní dítě se učí z médií, musí se o nich učit a v důsledku jejich působení se učí jinak než dříve.

1 Média jako socializační instituce

Socializace je celoživotní proces
vrůstání jedince do společnosti a její kultu-
ry. Americký vědec R. Kubey (1994, s. 63)
označil masová média za jeden ze čtyř socia-
lizačních pilířů současné společnosti (vedle
rodiny, školy a církve). Výzkumy účinků mé-
dií opakovaně ukazují, že hromadně sdělo-
vací prostředky skutečně mohou významnou
měrou formovat vědění, myšlení, prožívání
i jednání svých konzumentů. Jakým způso-
bem se tak děje?

Učitel → žák; učitelka → žačka = pozitivnější vnímání etické výchovy?

V posledních letech je možné sledovat zvyšující se potřebu vřazovat do českého kurikula předměty, které by mohly svým obsahem působit na žákovu chování. Takovým případem je do českého kurikula již zařazený vzdělávací obor Etická výchova. Ta se na školách realizuje, mnohdy jako povinně volitelný předmět, již třetím rokem. Setkání žáků s takto zaměřeným obsahem předmětu v nich vyvolává nejrůznější pocity, utváří jejich názory, ale i přesvědčení. Jejich prvotní zkušenosti s novým vzdělávacím obsahem je možné zaznamenat jako tvořící se postoje. Ze sociologicko-psychologického pohledu je možné pojem postoj charakterizovat jako „psychologickou tendenci, která je vyjádřená hodnocením konkrétního subjektu s nějakým stupněm libosti či nelibosti“ (Eagly & Chaiken, 2005, s. 745). Autorky k tomu dodávají, že postoje jsou formovány a vyjadřovány skrze kognitivní, afektivní a behaviorální projevy a reakce.

Na postoje žáků se dnes pohlíží jako na nedílnou součást hodnocení práce ve škole, jsou také základní složkou klíčových kompetencí. Nejčastěji se postoje žáků zkoumají v souvislosti s jedním konkrétním vyučovacím předmětem nebo s více podobnými předměty v kurikulu (jako jsou např. přírodovědné předměty). Ovšem výzkumů, které by se zabývaly postoji žáků k humanitně orientovaným předmětům, resp. přímo k předmětu etická výchova, je pomálu. Z toho důvodu bylo na přelomu roku 2012/2013 realizováno dotazíkové šetření, jehož cílem bylo odpovědět na otázku, jak žáci 2. stupně ZŠ vnímají vyučovací předmět etická výchova. Předkládaný příspěvek zachycuje základní výsledky vztahující se

k postojům žáků a popisuje, jakým způsobem jsou postoje žáků ovlivňovány tím, zda je učí učitel, nebo učitelka.

Jak probíhá etická výchova

Etickou výchovu je možné na českých školách vyučovat jako samostatný předmět od roku 2010. Stále je však mnoho překážek na cestě k tomu, aby se etická výchova stala „plnohodnotným“ předmětem – nemá časovou dotaci, její realizace spočívá na rozhodnutí vedení školy, ujímají se jí neaprobovaní učitelé apod. Dnes se tedy etická výchova vyučuje jako povinně volitelný nebo volitelný předmět zhruba na devadesáti školách celé České republiky, počet těchto škol se však zvyšuje. Cílem předmětu pak je rozvinout u žáků prosociální chování (cíl je např. formulován v doprovodném didaktickém materiálu Novákové a kol., 2009). V RVP ZV (2010) je cíl patrný i ze sledu a struktury témat, kterými učitel žáka provází: od mezilidských vztahů a komunikace, přes hodnocení sebe, druhých, komunikaci citů, až po prosociální chování v osobních vztazích a ve veřejném životě, jimiž se předmět uzavírá. Po tematickém uzavření se žáci se získanými prosociálními a jinými sociálními dovednostmi seznamují prostřednictvím aplikačních témat, což má vést k osvojování etického jednání. Žáci se učí rozlišovat mravné a nemravné způsoby jednání, význam dodržování norem a společenských pravidel, respektovat druhé osoby, jejich názory, postoje a přesvědčení, pracovat s hodnotami, hodnotit sebe a druhé, jednat zodpovědně. Realizace předmětu s takto zaměřeným obsahem

SPURNÁ, Michaela. Učitel → žák; učitelka → žačka = pozitivnější vnímání etické výchovy? *Komenský*. roč. 138, č. 2, 2014, s. 26.